

İDARE

Dahiliye vekâletinin aylık mecmuası

Yıl 6

Şubat 1933

Sayı 59

RESMÎ KISIM

Tekaüt edilenler ve vekâlet emrine alınanlar.
Vilâyet inzibat komisyonları kararları
Takdir ve tecziye edilenler.
Kanunlar ve T. B. M. M. kararı
Şûrayı Devlet kararı
Tamimler
Teşkilât, Fek, İlhak ve ad değiştirme muameleleri.
Tekaüt muamelesi ikmâl edilenler

GAYRI RESMÎ KISIM

Hukuku idare hakkında İngiliz ve Amerikan telakkisi
İsmail Hakkı
Şûrayı Devlet Tanzimat dairesi reisi
Dünya iktisadı ve İktisadi buhran
M. Atıf
Ziraat Vekâleti Müsteşarı
Şehirler ve Belediyecilik (Romanyada)
K. Naci
Mahalli İdareler U. Müdürü
Hükümet muamelâtının iktisadileştirme esasları
Macit Burhan
Dosya plânı
Macit Burhan
İtalyan Vilâyet ve nahiyeler kanunu tadilâtı
Ali Ragıp
Divanı Muhasebat murakıplarından
İlâve :
Hukuku İdare (Berthelemy) Tercüme eden
M. Atıf
Ziraat vekâleti müsteşarı

ANKARA — Yeni Gün Matbaası
1933

Resmî Kısım

Tekaüt edilenler ve Vekâlet emrine alınanlar

Kararname No. 13861

Vekâlet emrinde bulunan Aksaray Valisi Yusuf Ziya beyin 1851 sayılı kanunun üçüncü maddesine göre tekaüt edilmesi Dâhiliye Vekilliğinin 13/2/933 tarih ve 958 sayılı tezkeresi üzerine İcra vekilleri heyetinin 18/2/933 toplantısında kabul olunmuştur.

18/2/1933

Kararname No. 9343

Görülen lüzuma binaen Zile kaymakamı Nazım beyin 1777 numaralı kanunun 3 üncü maddesi hükmüne tevfikan vekâlet emrine alınması tensip edilmiştir.

Bu kararnamenin icrasına Dâhiliye vekili memurdur,

1/2/1933

Kararname No. 9387

Görülen lüzuma binaen Kemah kaymakamı Tevfik beyin 1777 numaralı kanunun 3 üncü maddesi hükmüne tevfikan Vekâlet emrine alınması tensip edilmiştir.

Bu kararnamenin icrasına Dâhiliye vekili memurdur.

25/2/1933

Vilâyetlerin inzibat komisyonları kararları

Erzincan

Kiği kazasına merbut Çan nahiyesi müdürü Nusret bey memuriyet şeref ve haysiyetini koruyamadığından memuriyetten ihraç edilmiştir.

İçel

Evrak memuru Haydar bey vazifesinde gösterdiği itina ve gayretten dolayı Vilâyetçe takdir edilmiştir.

Anamur kazası eski varidat kâtibi Mahmut efendi vazifesine devamsızlığından dolayı tevbihle tecziye edilmiştir.

Kastamonu

Sarhoşluğu görülen Daday kazası muhasebei hususiye tahsildarlarından Ahmet efendinin dört günlük maaşı kesilmiştir.

Kocaeli

Müşteki sıfatile kendisine tebliğ edilen bir kararın tebliğ ilmühaberi üzerine İdare hey'etini tenkit yollu meşruhat yazan Geyve kazası sabık muhasebei hususiye memuru Şükrü Ef. Tevbihle cezalandırılmıştır.

Rize

İşleri çabuk bitirmek hususunda temiz emek ve hizmetleri görülen idare hey'eti kâtibi Hamdi, Mektubî kalemi başkâtibi Hazım, ikinci kâtibi Emin, Evrak memuru Hüseyin ve evrak kâtibi İbrahim beyler Vilâyet tarafından takdir edilmiş ve tahsilâtta lakaydisi görülen Pazar kazası muhasebei hususiye memuru Nazım Bey ise vilâyet makamınca ihtarname ile tecziye edilmiştir.

Sivas

Sivas muhasebei hususiye başkâtip vekili Riza efendinin bilâ mazeret iki gün vazifesi başına gelmediğinden dolayı bir haftalık maaşının kesilmesine ve keza muhasebei hususiye merkez kâtip muavini Hacı Mehmet ve evrak memuru Refik Ef. lerin de vazifelerine geç geldikleri cihetle tevbihlerine ve vilâyet nüfus ikinci kâtibi Şevki Ef. nin de Kangal nüfus memurluğunda bulunduğu zaman 1610 numaralı kanun hilâfına olarak hilâliahmer cemiyetile bazı eşhasa 332 lira 87 kuruş borçlanmış olduğu ve bu borçlarından bir kısmını tediye edip mütebakisinin de mukassatan tesviyesini temin eylediği anlaşılmış olmasına binaen bir daha tekerrür ettirmemek şartile tevbih cezası ile tecziyesine karar verilmiştir.

Takdirname alan merkezden mansup memurlar

Valiler:

Konya Valisi Vehbi
Beyefendi:

Maarif işlerine karşı gösterdiği alâka ve muzaheretten ve ilk mektep muallimleri maaşatının muntazaman tediyesi imkânını temin etmiş olmasından dolayı Maarif vekâletince takdir edilmiştir,

Denizli Valisi Fuat
Beyefendi:

Kayseri valiliğinde bulunduğu esnada sıhhat işlerle yakından alâkadar olduğundan ve emrazı sariyenin tevessü ve intişarına mani olmak hususundaki faaliyetinden dolayı Sıhhat ve İçtimaî muavenet vekâletince takdir edilmiştir.

Eskişehir Valisi İsmail
Hakkı Beyefendi

Millî iktisat ve tasarruf cemiyetinin gayelerine candan alaka göstermesinden dolayı Cemiyet kâtibi umumîliğinin işarı üzerine vekâletçe takdir edilmiştir.

Zonguldak valisi Halit
Beyefendi:

Millî iktisat ve tasarruf cemiyetinin gayelerine candan alâka göstermesinden dolayı cemiyet kâtibi umumîliğinin iş'arı üzerine vekâletçe takdir edilmiştir.

Kaymakamlar:

Bitlis kaymakamı Eşkiya derdestinde gösterdiği faaliyet Yahya Ömer Bey ve muvaffakiyetinden dolayı vekâletçe takdir edilmiştir.

- Mut kaymakamı Sait Bey Yol işlerinde gösterdiği faaliyet ve muvaffakiyetinden dolayı İçel vilâyetince takdir edilmiştir.
- Gülнар kaymakamı Hıfzı Bey Hükümet konağının yanması üzerine Belediye bütçesine mevzu para ile hükümet dairelerini istiaba kâfi bir bina yaptırmışından dolayı İçel vilâyetince takdir edilmiştir.
- Polatlı kaymakamı Kudrettin Bey Polatlıda bulunan 8 inci topçu alayına göstermiş olduğu yardım ve muzaheretten dolayı Fırka kumandanlığının teşekkürü üzerine Ankara vilâyetince takdir edilmiştir.
- Gerze kaymakamı Fahri Bey Millî iktisat ve tasarruf cemiyetinin gayelerine candan alâka göstermesinden dolayı cemiyet kâtibi umumiliğinin iş'arı üzerine vekâletçe takdir edilmiştir.
- Yalova kaymakamı Şefik Bey Kazası dahilinde asayişin mükemmelen temininden ve köy mektepleri inşası hususundaki faaliyetinden dolayı İstanbul vilâyetince takdir edilmiştir.

Mektupçular:

- Bursa mektupçusu Şevket Bey Tevdi olunan vezai fi hüsnü suretle ifa eylemesinden ve fevkalâde mesaisinden dolayı Bursa vilâyetince takdir edilmiştir.
- İçel mektupçusu Sabri Bey Seferberlik işlerinde köy muhaberât ve muamelâtında ve bütün yazı işlerinde

gösterdiği faaliyet ve intizamdan dolayı
İçel vilâyetince takdir edilmiştir.

Aydın mektupçusu
Agah Bey

Selefi zamanından müterakim işlerin
çıkarılması hususunda görülen gayret ve
faaliyetinden dolayı Aydın vilâyetince
takdir edilmiştir.

Kanunlar ve T. B. M. M. kararı

2095 numaralı kanun 24 Nisan 1926 tarihinde Pariste imzalanan Otomobil seyriseferine dair Beynelmilel mukavelenamenin tasdiki hakkında olup Resmî gazetenin 26 Kânunusani 1933 tarih ve 2314 sayılı nüshasında münderiçtir.

2108 numaralı kanun La haye ve Cenevre Afyon mukavelenameleri ile protokollerinin tasdikine dair olup Resmî gazetenin 26 Kânunusani 1933 tarihli ve 2314 sayılı nüshasında münderiçtir.

Büyük Millet meclisinin tatili
faaliyet etmesi H.

Karar No. 744

Büyük Millet Meclisinin, 1933 senesi martın birinci çarşamba günü toplanmak üzere tatili faaliyet etmesi takarrür etmiştir.

15/2/1933

Şûrayı Devlet Kararı

HÜLASA:

Memurin kanununun 46 ncı maddesi H.

Esas: 1

Karar: 1

Tanzimat Dairesi Mazbatası

Memurin kanununun 46 inci maddesinde memurlar tayinleri kendilerine ait olan memuriyetlere tadat olunan derecedeki akrabalarını tayin edemeyecekleri ve bu derecedeki akrabanın bir dairenin aynı şubesinde veya bir heyette içtimaları caiz olmadığı yazılı bulunduğundan imkân mevcut olduğu taktirde memurun tahvili cihetine gidilmesi tabii ise de münhal bulunmaması hasebile tahvillerinin icrası kabil olmadığından yapılacak muamele kanunda meskût bırakılmış olduğu cihetle bu gibi ahvalde tatbik olunacak muamele hakkında Şûrayı Devletin mütaleasının alınmasına dair Maliye Vekâletinden Yüksek Başvekâlete yazılan ve Şûrayı Devlete havale buyurularak dairemize tevdi kılınan 4/1/1933 tarihli ve 222 numaralı tezkere okundu ve icabı düşünüldü.

Memurin kanununun kırk altıncı maddesi aynen şöyledir.

(Memurlar tayinleri kendilerine ait memuriyetlere baba, oğul, kardeş, kayınpeder ve kayınbirader, enişte, yeğen, amca ve dayılarını ve zevce ve kızlarını ve baldızlarını tayin edemezler. Evvelce tayin olunanlar bundan müstesnadır.

Bu derecedeki akrabanın bir dairenin aynı şubesin-

de veya bir heyette içtimaları caiz değildir. Muallimler bu madde hükmünden hariçtir.)

Maliye vekâletince mütalea alınmak istenilen nokta maddenin ikinci fıkrasına matuf olduğu anlaşılmakta olup bu derecedeki akrabanın bir dairenin aynı şubesinde veya bir heyette içtimaları caiz olmadığı maddede mutlak surette yazıldığına göre evveleminde memurların tayin ve nakillerinde böyle bir vaziyete meydan vermemeğe çalışmak muktazi olmakla beraber her nasılsa tahaddüs eden bu kabil vaziyetlerde bilâhara o daireye nakil ve tayin olunmasından dolayı bu vaziyetin hudusuna sebep olan memurun oradan kaldırılması kanuni bir lüzum teşkil edeceğinden ve 1777 numaralı kanunun ikinci maddesinde bir derece veya sınıfta bulunan merkez veya mülhakat memurları lüzumu sabit olduğu takdirde tayinlerindeki usule göre vekâlet veya vilâyetçe aynı derece ve sınıftaki diğer memuriyetlere tayin olunabilecekleri musarrah bulunduğundan bu suretle sabit olan kanunî lüzuma ve bu salahiyyete istinaden ve tayinlerindeki usule riayet şartıyla diğer memuriyete nakli zaruridir. Aynı derece ve sınıfta münhal varsa bu nakil keyfiyetinin icrasında müşkilât mevcut olmayup münhal bulunmadığı takdirde münhal çıkıncaya kadar kanunun tecviz etmediği bir vaziyetin idamesine mesağ görülmeyeceğinden tahvil muamelesinin bir an evvel yapılmasında zaruret meydandadır. Bu halde yapılacak muamele de o dairenin diğer bir şubesinde aynı sınıf ve derecedeki diğer bir memur ile nakil ve tahvillerinden ibarettir. Gerçi bu muamele becayış mahiyeti göstereceğine ve becayış rızaya mütevakkıf bulunmasına binaen diğer şubede değiştirilecek memurun muvafakati munzam olmadıkça bu muamelenin icrası düşünmeğe değer görülebileceği gibi o memurun tahvili hakkında

bir lüzum sabit olmamasına ve kendisinin yerinden kaldırılması alıştığı işten uzaklaştırılması veya şubesindeki kıdemini kaybetmesi gibi aleyhine sayılabilecek bazı neticeler meydana çıkarması ihtimaline göre de mesele şayanı teemmül bulunmaktadır. Şu kadar ki kanunun sarih men'î karşısında aynı şube veya heyette bulundurulamayacak iki akraba memurdan birinin vekâlet emrine alınması veya memuriyetinden çıkarılması gibi ağır muamelelere nazaran diğer bir memurun bir dairenin bir şubesinden diğerine nakli kabili tecviz görülmektedir. Ancak kanunda bu derecedeki akrabanın bir dairenin aynı şubesinde veya bir heyette içtimaları caiz olmadığı yazılı bulunduğu göre vazı kanun bir dairenin aynı şubesinde içtimai menettiği cihetle yapılacak nakillerde diğer mahalde bir memuriyete nakil gibi diğer nakledilecek memur için külfet ve mağduriyeti istilzam edecek vaziyetlere meydan bırakılmamak üzere aynı dairenin diğer bir şubesinde aynı derece ve sınıftaki bir memur ile nakil ve tahvillerinin icrası kanun hükmünün tatbiki ve maslahatın selâmetinin temini itibarile kabil ve muvafık olacağı mütalaa kılınmıştır.

Keyfiyetin bir kere de Heyeti umumiyece müzakeresi zımında riyaseti celileye takdimi 10/1/1933 tarihinde ittifakla tezekkür kıldı.

Heyeti umumiye mazbatası

No: 19/7

Memurin Kanununun 46 inci maddesi, memurların tayinleri kendilerine ait memuriyetlere kimleri tayin edemeyeceğini ve hangi derecede akrabanın bir dairenin aynı şubesinde veya bir heyette içtimaları caiz olma-

yacağını göstermekte olup gerçi imkân hasıl oldukça bu gibi memurların tahvili cihetine gidilmekte ise de münhal bulunmaması dolayısıyla bunların tahvilleri kabil olmadığına ve bu hususta kanunda sakit bulunduğu nazaran tatbik edilecek muamele için Şûrayı Devletın mütaleasının alınması hakkında Maliye Vekâletinin Başvekâletten havale buyrulan tezkeresi üzerine bir dairenin bir şubesinde içtimai kanunen caiz olmayan memurların diğer bir şubeye nakil ve tayinleri suretile kanun hükmünün tatbiki lâzımeden olup 1777 numaralı kanunun 2 inci maddesi hükmü de buna müsait olduğuna ve ancak bu nakil keyfiyetinin, kanuna muhalif vaziyette bir sun'u taksiri olmıyan memurun hukukunu ihlâl etmiyecek bir surette icrası icap ettiğine dair tazminat dairesinin 10/1/1933 tarihli ve 1/1 numaralı mazbatası heyeti umumiyede okundu.

Cereyan eden müzakere neticesinde, bir şube veya heyette toplanan akrabanın diğer şube ve heyetlerde münhat bulunmasa bile diğer memurlarla mecburî tahvile tâbi tutulmaları hakkında Tanzimat Dairesince dermeyan olunan mütalea, bir kanunsuzluğun ıslahı için bu gibi gayri kanunî vaziyetin tahaddüsünde hiç bir methali bulunmıyan bir memurun akraba memur ile mecburen becayış olunarak yerinden ve işinden edilmesi icap edeceği cihetle şayanı tecviz olmayıp hadisede bu sureti hal yerine, şayet akraba içtimaini mucip tayinler kanunun neşrinden sonra yapılmış ise bu tayinlerin iptali ile müsebbiplerinin mes'uliyete sevk edilmeleri ve kanundan evvel vuku bulmuş ise alâhalihî ipkası ile akraba memurların ilk fırsatta ve diğer şubelerde münhal vukuunda başka bir vazifeye nakli suretile kanun emrinin yerine getirilmesi zarurî olduğuna ve bu gibi

içtimalar musaharet sureti ile sonradan vaki olsa bile aynı suretle hareket edilmesi lâzım geldiğine, Tazminat Dairesi noktai nazarına iştirak eden Reis Reşat, Tazminat Dairesi Reisi İsmail Hakkı ve azadan Ali Rıza beylerle Süleyman Emin paşa ve Şefik, Edip Kemal, Hüsnü ve Ferit beylerin muhalif reylerine karşı, 19/1/1933 tarihinde ekseriyetle karar verildi.

Tamimler
Emniyet işleri Umum Müdürlüğü
Ş. III

HÜLASA:

Komiserlik imtihanını kazanan
 polis memurları H.

No. 911

1932 senesinde imtihana girerek ibrazı ehliyet eden Polis memurlarının üçüncü komiserliğe terfilerinin icrası bütçe zarureti dolayisile Haziran 1933 tarihinden sonraya talik edilmiş olduğundan imtihana giren polislerin bu husus hakkında müracaat etmemeleri lüzumu tamimen tebliğ olunur efendim.

Vilâyetler İdaresi Umum Müdürlüğü
Ş. I

HÜLASA:

Mahrem tezkiye varakalarının
 nasıl gönderileceğine dair.

No, 924

Merkezden mansup Dâhiliye memurlarına mahsus olmak üzere gönderilen mahrem tezkiye varakalarının

bazı vilâyetlerce açık olarak gönderilmekte olduğu ve bu suretle matlup mahremiyetin ihlâl edildiği görülmektedir.

Bundan sonra gönderilecek mahrem tezkiye varakalarının bir zarf içine konulduktan sonra zarfın mühürlenmesi ve üzerine de (mahrem tezkiye varakasındır.) İbaresini yazılarak tezkiye varakalarının gönderildiğini müş'ir tahrirat ile beraber ikinci bir zarf içine konulması ve bu suretle irsali tamimen tebliğ olunur efendim.

12/2/1933

Ş. II

HÜLASA:

Hariciye işlerinin Şükrü Kaya Beyefendi tarafından tedvir edileceğine D.

No: 322

Cenevrede toplanacak silâhları bırakma konferansına iştirak edecek olan Hariciye Vekili Tevfik Rüştü beyefendinin avdetlerine kadar Hariciye işlerinin vekâleten Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya beyefendi tarafından tedvirinin Reisi Cumhuriyet Halk Partisinin yüksek tasviplerine iktiran ettiği Başvekâleti Celileden 24/1/933 tarih ve 6/264 No. lu tezkere ile tebliğ olunmuştur efendim.

30/1/1933

HÜLASA:

Tayyareciliğimizin ileri götürülmesine ve Tayyare Cemiyetinin gelirinin arttırılmasına müzaheret olunmasına D:

No : 490

Tayyareciliğimizin ileri götürülmesi işinin çok mühim millî bir borç olduğuna ve Tayyare Cemiyetinin gelirinin çoğaltılması yolunda her suretle yardım edilmesine dair olan Başvekâleti Celilenin 3 kânunusani 1933 tarih ve 6/50 No. lu tezkeresinin bir sureti leffen gönderildi. Bu hususta son dereceye kadar alâka ve müzaheret gösterilmesi tamimen tebliğ olunur efendim. Vilâyetlere, B. U. Müfettişliğe ve Vekâlet dairelerine yazılmıştır.

Başvekâleti celilenin 3/kânunusani 1933 tarih ve 6/50 notu tezkereleri sureti

Tayyare Cemiyetinin beşinci kongresinde bütün milletlerin tayyareciliği ileri götürmek ve hava tehlikesinden korunmak için ne büyük fedakârlıklara katlanarak çalışmakta oldukları daha iyi anlaşıldıktan sonra, Türk milletine bu yolda düşen vazifeler çok ehemmiyet almıştır. Millî Tayyareciliği kurmak için nasıl çalışılacağını, millete rehberlik ederek, öğretmek vazifesini üzerine almış olan Türk Tayyare Cemiyetine en az kazanan fertten başlayarak bütün Devlet teşkilâtına kadar her şahıs ve müessesenin yardım göstermesini Millî düşünceler arasında yer tutan borç telâkki etmesi lâzımdır. Tayyare Cemiyetinin gelirini çoğaltmak için her vatan-

daşın ve her Devlet memurunun bu millî davaya zahir olarak gücü yettiği kadar halkı teşvik ve tenvir etmesini rica ederim fendim.

Teşkilât, tek, ilhak ve ad değiştirme muameleleri

Fek ve ilhaklar

Kastamonu vilâyetinin (Abana) nahiyesine bağlı (Deresökü, Yille ve Şamalı) köyleri İnebolu kazasına rapt edilmiştir.

Manisa vilâyetinin Akhisar kazasına bağlı Pekmezci köyüne mülhak (Mandamlar) mahallesi mezkûr kazanın Yenice köyüne ilhak edilmiştir.

Yeniden teşkil edilen köyler

Antalya Vilâyetinin Alaiye kazasına bağlı Demirtaş nahiyesinin (Öteköy, Taşbaş, Alaçam, Bucak, Kayabuladan, Medderesi ve Buladan) köyleri kaza merkezine rapt edilmişlerdir.

Ordu Vilâyetinin Perşembe köyüne bağlı 150 hanelik Neneli köyünün 52 hanelik kısmının (Kurtuluş) namile müstakil bir köy olarak idaresi muvafık görülmüştür.

Ordu Vilâyetinin Fatsa kazasının Akçaalan karyesine mülhak Pencik mahallesinin (Pencik adı ile müstakil bir köy olarak idaresi muvafık görülmüştür.

Sivas Vilâyetinin Kangal kazasının Deliktaş nahiyesinin merkezi olan Deliktaş köyüne mülhak bulunan (Paşa, Ömerağa, Kaypınarı) çiftliklerinin (Başçayır) adı ile müstakil bir köy olarak idaresi muvafık görülmüştür.

Birleştirilen köyler

Kastamonu Vilâyetinin inebolu kazasına bağlı Abana nahiyesinin (Aşağı ve Yukarı abana) köylerinin bir-

leştirilerek (Abana) (Ulu ve Kuçağaz) köylerinin birleştirilerek ve (Ulu) ; (Altı kulaç ve Yemeni) köylerinin birleştirilerek (Altı kulaç) adlarile birer köy halinde idareleri muvafık görölmüştür.

Zonguldak Vilâyetinin Bartın kazasının (Feslit) köyüne bağlı (Hacı Süleymanlar) mahallesinin (İstavrat) köyüne ilhakı ve bu iki mahallenin birlikte ve (Sötlüce) adile anılması muvafık görölmüştür.

İsim değişiklikleri

Manisa Vilâyetinin Kırkağaç kazasına bağlı (Budala) köyünün adı (Bademli) ye tebdil edilmiştir.

Çankırı Vilâyetinin Çerkeş kazasına bağlı (Tuht) nahiyesinin adı (Yapraklı) ya ve İlğaz kazasına bağlı (Karacaviran) nahiyesi adının da (Kurşunlu) ya tebdili muvafık görölmüştür.

Ordu Vilâyetinin Kabadüz nahiyesine bağlı (Sultaniye) köyünün adı (Kirazdere) ye ve Perşembe kazasına bağlı (Sultaniye) köyünün adı ise (Gündoğdu) ya tebdil edilmiştir.

**Şubat 1933 ayı zarfında Vekâletçe muamelesi ikmâl
edilen tekaüt ve yetim maaşları**

<u>İsim ve Memuriyeti</u>	<u>Nev'i tahsis</u>
Mülkiye müfettişi Ali Vefa bey.	tekaüt
Yabanabat tahrirat kâtibi Mehmet ef.	Yetim
Konya valisi İzzet bey maaş zammı	„
Gürice sancağı mutasarrıfı Hanefi bey	„
Kilis kaymakamı ve Gaziantep mebusu Hüseyin Fazıl bey yetim	İkramiye
Manisa evrak memuru Ali ef.	Tekaüt
Halep nafia başkâtibi Ahmet Nahit ef.	Yetim
Bitik nahiyesi müdürü Apti ef.	„
Karacabey iskân memuru İbrahim Asaf ef.	Tekaüt
Trabzon hususî muhasebe tahsildarı Salih ef.	Yetim
Samsun nafia başkâtibi Hamit ef.	Tekaüt
Akdağ nahiyesi müdürü Hulusi ef.	„
Sungurlu nüfus memuru Hacı Necip ef.	Yetim
İbrale nahiyesi müdürü Cemil ef.	Tekaüt
Zonguldak idare hey'eti başkâtibi Cemal ef. yetim.	İkramiye
Manastır meclisi idare başkâtibi Vasıf ef.	Yetim
Ordu valisi Tahsin B. maaş zammı	Tekaüt
Adana vilâyet tercümanı Avadis ef.	Yetim
Mülga meclisi âyan encümen kalemi kâtibi Mehmet Suat ef.	Tekaüt
Adana nüfus başkâtibi Mustafa İzzet ef.	Yetim
Maraş valisi Arif B.	Tekaüt
Bucak nahiyesi nüfus memuru Muhittin ef.	Yetim
Gebeme nahiyesi müdürü Salih ef.	„
Samsun iskân müdürlüğü iâşe refiki Hamit ef.	„

Gayrı Resmi Kısım

**Hukuku İdare hakkında İngiliz ve Amerikan
telakkisi**

Yazan **James W. Garner**

AMERİKADA İLLİNOİS DARÜLFÜNUNU SİYASÎ
İLİMLER PROFESÖRÜ

Fransızca tercümesinden Türkçeye çeviren
Şûrayı Devlet Tanzimat dairesi reisi

İsmail Hakkı

HUKUKU İDARE HAKKINDA İNGİLİZ ve AMERİKAN
TELEKKİSİ

Fransa ve Avrupanın diğerrî memleketlerinde tanınmış ve tatbik edilmiş olan hukuku idare hakkında İngiliz ve Amerikalıların an'ane halini alan kanaatleri Hukuku İdarenin ne İngiltere'ye, ne Amerika birleşmiş devletlerine (ETATS - UNİNS) asla girmemiş olduğu ve Hukuku İdarenin istinat ettiği esasların memlekette mutata veçhile cari hukukun (DROİT ORDİNAİRE) yani umumî hukukun (DROİT GENERAL) faikiyeti (SUP- REMATİE) hakkındaki İngiliz ve Amerika fikirlerine mugayir bulunduğu merkezindedir.

Her iki memleketteki meşhur hukuk alimlerinin ehemmiyetli bir kısmı bugün artık bu an'anevi fikre iştirak etmedikleri muhakkak olduğu gibi bunların miktarı süratle artmaktadır. Fakat eski noktai nazar müellifler arasında halâ baki ve İngiltere ve Amerikanın kanunî mevzuatı ile hukuki içtihadatında geniş bir nisbette hâkimdir. Bu kanaat kısmen Hukuku İdareye karşı an'ane halini alan yanlış bir zehaba, kısmen de izaha çalışılacağı veçhile Hukuku İdarenin mahiyeti ve gayeleri hakkında hatalı bir telakkiye istinat etmektedir.

Berri Avrupanın (CONTINENT) hukuku idaresi ve İdarî kazası hakkında İngiliz ve Amerika talebesinden çoğunun edindikleri fikir profesör (A. V. DICEY) in ilk defa 1885 tarihinde Londrada neşredilmiş olan (Lectures Introductory to The Study of The Law of The Constitution) Unvanlı kitabının beşinci faslından alınmıştır (son tabılarda on ikinci fasıl)

(Dicey) in hukukçu sıfatile otoritesi ve Anglosakson memleketlerinde kendisi hakkında taşınan büyük hürmet ve itibar sebebiyle berri Avrupa hukuku idare sistemi hakkındaki izahı umumiyetle doğru gibi kabul edilmiş ve kendi kitabında dermeyan eylediği gayri müsait mütalaaya İngiliz ve Amerikan karilerinin ekseriyeti tarafından iştirâk olunmuştur. İngiliz ve Amerikan hukukçuları müellifin kendi hatalı bir kanaatine ve hukuku idarenin hakiki faaliyetini kendileri dahi anlamamış olan ve daha ziyade hükümetin keyfî muamele ve gayri kanunî hareketine karşı fertleri himaye için bugün mevcut olduğu gibi reyinde serbest hukukî bir hey'et bulunmadığı bir devirde hukuki idare hakkında yazı yazmış olan (Tocqueville) ve (Vivien) gibi eski Fransız müelliflerinden toplanan malumata istinat eden mütaleasının bariz bir surette yanlış olduğunu ancak

pek yakın zamanda anlamışlardır. Bilâhare (Dicey) bilhassa dostu (Jeze) den aldığı izahat üzerine hukuku idare hakkındaki kendi telakkisinin yanlış olduğuna ve eserlerine müracaat ettiği eski müelliflerden dolayı bu hayata düştüğüne kanaat getirmiştir. 1902 senesinde neşredilmiş olan eserinin onuncu tab'ında bu ciheti izah etmiştir.

(Dicey) bidayeten hukuku idare sisteminin ve onun istinat ettiği prensiplerin İngilterede ve Amerika birleşmiş devletleri gibi medeniyetlerini İngiliz menbalarından alan memleketlerde meçhul olduğu ve bu prensiplerin İngiliz müesseselerinin (Institutions) ruhuna ve ananelerine yapancı bulunduğunu yazmıştır. Bu ifadat ilk yazıldığı zamanda dahi temamilen doğru değildi. Çünkü o zamanda hem İngilterede hem Amerikada akitten mütevellit vecibelerin yapılmamasından doğan zararlar için devletin mesuliyeti (ki Fransız hukuku idaresinin esaslı prensiplerinden biridir.) kabul edildiği gibi İngiltere ve Amerikada mahallî hükümetlerinden bazılarının, hususile beledi teşekküllerin hatta suçtan (kusurdan) mütevellit zarar ve ziyanlar için dahi, mesuliyetleri kabul edilmiştir.

Hukuku İdarenin esasları dahi İngilterede ve Amerika birleşmiş devletlerinde gayri malûm olduğu ve hatta İngiliz mümessillerinin ruhuna ve an'anelerine yabancı bulunduğu hakkında 1886 tarihli müşahedelerinde bazı hakikatler bulunsa bile, otuz sene sonra kitabının sekizinci tab'ında beyanatını tekrar ettiği sırada vaziyet daha farklı idi.

Bu devre esnasında akitten mütevellit vecibelere taalluk eden hususatta devletin mes'uliyeti hem İngilterede hem Amerikada filen çok genişlemiş ve suçtan (kusurdan) mütevellit zararlar için devlete veya hükümetin

merkeze merbut veya mahallî uzuvlarına karşı bir dava ile tahakkuk ettirilebilen mesuliyeti ise bazı ahvalde bir vaz'ı kanunî ile kabul edilmiştir. Kitabının 1915 tarihli tab'ında Hukuku İdarenin İngiltereye girmediği hakkındaki kanaatini muhafaza etmekle beraber (Dicey) meselâ fertlerin takibatına karşı memurlara bir nevi muafiyet vermeğe matuf 1893 tarihli (Public Authorities Protection act) ve muhtelif İdarî memurlara bir nevi adlî otorite veren bazı kanunlar gibi son kanunî mevzuatın Fransız Hukuku idaresine hafif bir yaklaşma mahiyetinde olduğunu kabul etmiştir. Bununla beraber bu kanunların sadece amelî faide mülâhazatından mülhem olarak vaz edildiğini, yoksa İngiliz hukukunun esaslı prensiplerini tadil için İngiliz hükümet adamlarının en ufak bir niyetlerini ifşa edecek mahiyette olmadığını işaret etmekte ve İngilterede hakiki Hukuku İdare bulunmadığını ilâve eylemektedir. (Dicey) İngilterede bir Hukuku İdarenin bulunduğunu şüphesiz inkâr etmemektedir. Bütün medeni memleketlerden, ister Hukuku İdare denilsin ister başka isim verilsin, hükümetin İdarî kısmına ait teşkilâtı tanzim eden ve İdarî otoritelerin salahiyetini tayin eyleyen ve bu otoriteler tarafından ika edilen bir zarardan mutazzar olan vatandaşların hakkını ve müracaat yollarını tarif eden kaidelerin bizzarure mevcudiyetini kabul icap eder. (Dicey)in inkâr etmek istediği şey İngilterede Avrupa berri hükümetlerinin ve hususile Fransanın Hukuku İdare şeklinin mevcudiyetidir. Şüphesiz bu manada fikri kabili münakaşa değildir ve berri Avrupa hukuku idare sisteminin heyeti mecmuasile İngiltere ve Amerikada mevcut olduğunu kimse iddia edemez. Fakat İngiliz ve Amerika hukukunda hukuku idare prensiplerinden hiç birinin yeri olmadığı iddia edilmek isteniliyorsa - ki iddia buna benziyor- bu iddianın

doğruluğunu kabul etmek mümkün değildir. Evvelce ifade olunduğu veçhile mukavele meselelerinde devletin mesuliyeti prensibi İngiliz ve Amerika hukukunda çok zamandanberi tesis edilmiş ve hukukî suç (kusur) (delits civils) mesailinde mahdut bir mesuliyet esası da ahiren iki memlekete ithal olunmuştur. Aynı suretle fertlerin zarar ve ziyan için devlete karşı müracaati bazı hallerde Avustralya'da ve diğer bazı İngiliz dominyonlarında kabul edilmiş olup bu hak az tahdidata tabi bulunmuştur.

İki memlekette de memurlar bugün kendi resmî vazifelerinden dolayı takibat hususunda kısmen muafiyetten müstefit olduğu gibi iki memlekette de - idare, komisyon, komite, meclis ve saire gibi - muhtelif İdarî heyetler adlî mahkeme sıfatını haiz olmadıkları halde bugün filen adlî veya hiç olmazsa şibih adlî vazifeler ifa etmektedirler. Bunlar tamamen (Dicey) in İngiltere ve Amerikada tanınmadığını İngiliz ve Amerikan hukuk esaslarına ve ruhuna yabancı olduğunu iddia ettiği Fransız hukuku idaresinin en bariz vasıflarıdır.

Hukuku idarenin son senelerde İngiltereye girdiği hakkında berri Avrupa hukukçularından bazılarının iddialarına karşı vaki olan itiraza gelince pek tanınmış bir İngiliz hukukçusu şunları söylemektedir: (maddeten hakları vardır. Hükümet teşkilâtına nim adlî salâhiyetler veren mütevali kanunlar memlekete hukuku idareyi sokmuştur.

Bu müellifler yalnız bu noktalarda hataya düşmüşlerdir. Ekseriya kendine mahsus kaza teşkilâtı olmayan bir hukuku idare, tatbik edecek bir mahkeme bulunmayan bir İdarî kaza, tadil için hiç bir hakkaniyet esası olmıyan kanunî otorite)

Velhasıl, İngilizler berri Avrupa hukuku idaresinin bir kısmını almışlar fakat onun en iyi tesisini yani her ne kadar İdarî unvanı verilmekle beraber maddeten daha ziyade İngiltere ve Amerikada İdarî kazaî tatbik eden daire ve misyonların vasıl olamadığı mertebede, bir adalet divanı olan ve hukuku idareyi tefsir ve izah ve tatbik etmekte bulunan Fransız Şurayı devleti gibi bir İdarî mahkemeyi almamışlardır.

(Dicey) e göre Fransız hukuku idaresinin İngiliz telakkisine yabancı iki esası vardır.

Birincisi her Fransız memuru basit vatandaşlar karşısında bir takım imtiyazlara ve hususî haklara malik olup bunların vüs'at ve şümulü vatandaşların yekdiğerine karşı hukuki hak ve vazifelerini tayin eden esaslardan farklı esaslara göre tayin olunmuştur.

Fransada basit bir vatandaşın devletle münasebetlerinde komşusile münasebetlerinde olduğu gibi, aynı mevkide bulunduğunu ilâve ediyor. Hülasa Fransız hukuku idaresi basit bir vatandaşla memur arasında hatalı hareketinden dolayı mahkeme huzurunda hukukî mesuliyetleri itibarile bir müsavatsızlık vücude getirilmiştir. İngilterede (Amerikada da böyledir) memurların ve basit vatandaşların memleketin adi hukuk kanunlarına (Ordinary Law Of The Land) müsavi surette tabi bulduklarını ve her ikisi kanunu ihlal eden mahiyette ika ettikleri fiillerden dolayı adi adli mahkemelerde muhakemeleri icra edildiğini, halbuki Fransada ve Fransa hukuku idare sisteminin kabul edildiği diğer memleketlerde memurun adi hukuka (Droit Commun) tabi olmadığını ve mafevkin emrine itaatle yaptığı ve resmî vazifesinin ifasından mütevellit bulunduğu takdirde hatta gayri kanunî bütün muamelelerinden dolayı

mahakimi adiyeye nezdinde takipleri mümkün olamayacağını ifade etmektedir. Fransız memuru basit vatandaşların haiz olmadıkları hak ve muafiyetlerden istifade eden imtiyazlı bir şahıstır ve İngiliz ve Amerikalı memurlar bunlara malik değildir.

Adi hukuka nazaran basit vatandaşla memur için müsavi ve adi mesuliyet hukukunun ihlâlinden dolayı her ikisinin de adi adli mahkemelerde muhakemelerinin yapılması, (Dicey) in tabiri veçhile (The rule Of law) hukuk kaidesini teşkil eder ki ona nazaran İngiliz hukukununun farik vasfı budur ve onu Fransız hukuku idaresinden esaslı surette tefrik eder.

“Hukuku idarenin ikinci esası ki - (Dicey) e nazaran İngiliz ve Amerikan telakkilerine yabancıdır- oda kuvvetlerin sözden ibaret tefrikinin muhafazası lüzumudur. Bundan şunu anlamaktadır: Adi adli mahkemeleri İdarî otoritelerin selâhiyetleri sahasına girmekten ve kendi vazifelerinin ifasında onları murakabe etmekten menetmek zarureti.

Bu esasın ne, az ne çok ancak bir taraftan adi adli mahkeme hâkimlerinin layenazil olmaları ve bu suretle icraî kuvvetten müstakil kalmaları, diğer taraftan hükümet ve memurlarının kendi vazifelerinin ifasınca müstakil olmaları ve geniş bir mikyasta adi mahkemelerin kazasından vareste bulunmaları demek olduğunu ifade ediyor.

Fertler arasındaki adi hukuk davalarını halletmekle mükellef bulunan bu mahkemeler, esas itibarile fertlerle devlet arasındaki davalarla hiç bir suretle işğal etmezler. Bunlar bir dereceye kadar hükümete veya idareye tabi bulunan İdarî mahkemelerin kararına bırakılmak icap eder.

Şimdi (Dicey) in bu iki mülâhazasının tetkikine ka-

çabiliriz. Fransız memurunun basit vatandaşa nisbetle, yani hizmetinde hatasından dolayı adi mahkemeler huzurunda takibata karşı muafiyetten mütevellit vaziyeti sebebiyle - imtiyazlı bir mevki işgal ettiği hakkındaki müddeası hukuku idareye karşı en kuvvetli itirazını teşkil eder. Bu müsavatsızlık meselesini muahaze ve bu bapta uzun uzadıya İsrar etmekte ve hukukî kaidenin neticesi olarak memur ile basit vatandaşın hukukî hataları sebebiyle mesuliyetleri noktai nazından aynı vaziyette buldukları İngiltere'deki memurun vaziyetine karşı bu noktayı ileri sürmektedir. Mütaleatı okununca zan olunabilir ki hukuki idarenin gayesi ve başlıca eseri İdarî otoriteye hususi bir muafiyet vermektir ve bu hukuk bir nevi himaye kalkanından ibarettir. Hâlbuki hakikatte bu hukuku idarenin yalnız küçük bir kısmıdır.

Hali hazırda Fransız memurunun, (Dicey) in ona isnat eder gibi görüldüğü, takibata karşı muafiyete benzer hiç bir şeye malik olmadığı bir hakikattir. Basit fertler tarafından ikame olunan adlî davalara karşı Fransız memurunun muafiyeti yalnız kendi muamelelerinden vazife hatasını (Faute de service) teşkil edenlere ait olduğunu kendi de bilir. Şahsî hatalarından dolayı Fransız memuru şahsen mes'uldür. Ve basit, bir fert gibi ve İngiliz ve Amerikalı memurlar gibi adi adlî mahkemeler huzuruna tazminat talebile celp olunabilir. Bundan başka cinayetten madut olan bütün fiiller için Fransız memuru, bütün basit vatandaşlar gibi cinayet mahkemesi huzurunda takip ve muhakeme olunur ki bu, İdarî değil adlî bir mahkemedir. Nihayet mülâhaza edilebilir ki Fransız sisteminden ehemmiyetli noktai nazardan farklı olmakla beraber hukuku idare sisteminin cari olduğu Almanyada memur zararı müddei muameleleri sebebiyle adi adlî mahkemeler huzurunda

şahsî hatalarından dolayı takip edilebilir. Zarar gören fertler gerek adlî mahkemeler huzurunda memura karşı gerek İdarî kaza teşkilatı karşısında mali noktadan devlete karşı dava ikamesi hususunda tercih hakkına malik olup Fransız vatandaşlarının böyle bir hıyar hakkı yoktur. (22 mayıs 1910 tarihli Alman kanunu)

Hukuku idare sistemine tabi memleketlerde amme memurlarının kanunun ihlâli yolunda ika ettikleri muamelelerden dolayı adi adlî mahkemeler huzurunda mesuliyetten vareste kalarak filen imtiyazlı bir serbestiye malik oldukları hakkında (Dicey) in kanaatinin hakiki hiç bir esasa müstenit olmadığı pek meydandadır.

Hukuk kaidesi adlî sistemden farklı bir mahiyeti haiz olan İngiltere ve Amerika birleşmiş devletleri gibi memleketlerde memurun, zarar verebilen hareketine taallük eden işlerde, adi vatandaşlar ile müsavi bir mevkiye bulunduğu ve hepsinin fertler gibi adi mahkemelerde takip olunabileceği hakkında (Dicey) in diğer kanaatı da yalnız bir manada doğrudur.

Dünyada adi fertlerin hukuk ve imtiyazlarına taalluk eden işlerde amme memurlarile mutlak bir müsavat mevkiinde buldukları memurların hukuk ve imtiyazatının mahiyet ve şümulünün fertlerin aralarındaki münasebetlerinde hukuk ve vazifelerini tayin eden aynı esasat ve mütalaata göre tayin edilmiş olduğu ve yahut bir amme memurunun bilâ kayd ve şart takip olunabileceği memleket mevcut olmadığı bir hakikattir.

İngilterede aynı zamanda taamül (Common Law) ve yazılı kanunun (Statue) icabına göre amme memurlarından birçoğu takibat karşısında adi fertlerin haiz bulunmadıkları hususi bir muafiyetten istifade ederler. Hükümdarlık tacile temsil edilen Devlet reisi

ki hiç bir usule taban hukukî kusurdan (Delit Civil) takip edilemeyip belki yalnız bir mukaveleden dolayı kendi rizasile (Petition of Right) denilen gayri muayyen ve müşkül bir usule tevfikân takibi mümkün olabilir. Onu ve kezalik onların vasıtasile iş gördüğü nazırları bir tarafa bıraktığımız halde dahi devletin diğer hadimleri vardırki tamamen veya kısmen resmi muamelerinin neticelerinden dolayı adı mahkemeler huzurunda mesuliyetten varestedirler.

Sulh hakimleri de dahil olduğu halde, hakimler, polis amirleri, gümrük ve rejî memurları ve diğer bazıları bittabi bu meyana dahildirler. Bundan başka 1893 tarihli ve (Public Authorities Protection Act) Unvanlı kanun, memurların kanunların tatbiki veya bir amme hizmetinin ifası münasebetile yaptıkları muamelelerden dolayı onlara karşı adlî takibatın, muamelenin tarihinden itibaren altı ay zarfında başlamış olması mecburiyetini vaz eylemek ve davasını gaip eden müştekiye bazı dava masraflarını tahmil etmek yolunda mücazat tertibi suretlerle bütün memurları kısmen himaye edici bir usul koymuştur. Bu kanunun tasdiki, her hangi bir amme kuvveti tarafından haksızlığa maruz kaldığını farz eden fertler tarafından ikame edilen esassız zarar davalarına karşı amme memurlarının daha büyük bir himayeye mazhariyetleri icap edeceği hakkında İngilterede artan temayüle tekabül etmiştir. Memurlar ile fertlerin adlî mesuliyetleri dolayısile müsavi muameleye tabi tutulmaları hakkındaki eski doktrin bu kanun ve daha yukarıda zikredilen istisnalar neticesinde kısmen ortadan kalkmış ve pek mukaddes mahiyetini biraz kaybetmiştir

(Dicey) ye nazaran berri Avrupa hukuku idaresine muhtas ve İngiliz telakkilerine yabancı olan bu muafiyet ve bu himaye bundan böyle İngilterede de gayri

malûm değildir ve orada mer'î hukuk kaidesine bir istisna teşkil etmektedir.

Her halde eğer (Dicey) hukuk kaidesine yapılan bir tecavüzü az ehemmiyetli görerek ihmal etmiş ise, bizzat, krallık makamı hakkında takibatta bulunmak hususundaki ehliyetsizliği nazarı dikkate almadığı halde krallık memurlarını takip için ferdin haklarını mübalagalandırmak ve mutazarrır olan vatandaşın devlete karşı takibatta bulunmak hakkını ancak zikr ile iktifa ederek buna mukabil (Faute de service) vazife hatalarından dolayı takibata karşı Fransız memurlarının muafiyetini - İngiltere ve Amerikada istifade edilen bir imtiyaz olmak üzere - kezalik mübalağa ile görmek vaziyetin - haksız değilse- yalnız bir taraflı görüşü demektir.

Fransız adli mahkemelerin İdarî meseleler karşısında umumî surette hiç bir selâhiyetleri olmadığını söylemek için, Reiscümhur tarafından tastik edilmiş kararnameler dahil olduğu halde, İdarî muamelelere hükmetmek hususunda adi hâkimlerin salâhiyeti olmadığı ve hükümetin ve memurlarının resmi vazifelerinde müstakil kalmaları için adi mahkemelerin kazasından, geniş bir nisbette, hariç addedilmeleri icap edeceği Fransız hukuku idaresinin bir prensibi bulunduğu yolunda (Dicey) tarafından serdolunan iddialara geçeceğiz.

Bu mülâhazalarda kullanılan tabirler her ne kadar hafifleştirilmiş olmakla beraber müellifin maksadı sarahaten Fransada adi adli mahkemelerin idare ile basit fertler arasındaki ihtilâflarda salâhiyetinin pek mahdut olduğu ve hükümet ve memurları üzerinde pek zaif bir mürakabe kudreti mevcut olup filen o kadar az olduğundan dolayı zikre bile degecek bir ehemmiyeti bulunmadığı tesirini bırakmaktadır,

Fakat hakikatte İdarî kazanın ehemmiyetli bir kısmı adlî mahkemeler tarafından yapılmakta olduğu halde (Dicey) in bundan malumatı olmadığı görülmektedir. Yukarıda yazıldığı gibi istimlak işlerinde, devlet emlakinin idaresinde, sebep verilmiş olan zarar ve ziyan hallerinde, zabıta nizamının tatbikında küçük yollara müteallik ihtilaflarda posta ve telgraf muamelelerinden mütevellit hususlarda, devlet demiryolları işletmesinde kaza sebeble devlet müstahdemlerinde bazılarının taleplerinde vesairede şahsi hatalardan dolayı idari otoriteye karşı açılacak davalar onların salahiyeti dahilindedir.

Daha az zaman evvel Hakimiyet muamelâtile (Actes D'atorite) temşiyet muamelâtı (Actes de Cestion) arasında fark gözetilerek ikinci kısım muamelelere müteallik zarar ve ziyan davalarını rüyet ve halletmekte de adlî mahkemeler salahiyettar bulunmakta idi.

İdarî otoritenin muamelelerinin meşruiyetini takdir için adlî hakimlerin salahiyetsizliği hakkında (Dicey) in beyanatı bir Fransız hukukçusuna garip gelir. Hakikati halde 1932 tarihinden beri adlî mahkemelerin İdarî otoriteler tarafından yapılmış gayri kanuni nizamnamelerin ihlaline karşı mücazat tertibi suretile bu nizamnameleri teyitten - kanuna mutabakatsızlık dermeyanile - imtina eylemeleri Fransız hukuku mevzuasının kat'i bir esası haline gelmiş ve kanuna mutabakatsızlık ise yalnız kanunu ihlalden ibaret olmayup belki salahiyetsizlik, şeklide noksan, vatandaşlar arasında müsavat esasının ihlali şahsi hürriyetin, vicdan hürriyetinin, ikametgah masuniyetinin, mülkiyet haklarının ve sairenin ihlali hususlarına da şamil bulunmuştur.

Hatta şurayi devletin mütalaası alındıktan sonra Reisi cumhur tarafından isdar olunan umumî idare

nizamnameleri - ki 1907 tarihine kadar ister İdarî ister adlî mahkemeler huzurunda tetkik edilmezlerdi bu gün her iki nevi kaza müvacehesinde kanuna mutabakatsızlıktan dolayı itiraza maruz bulunmaktadır.

Cihan harbi esnasında Fransız parlamentosu Reisi Cumhura fevkalâde nizamnameler yapmak kudretini izafe eylediği halde adlî mahkemeler kanuna mutabakatsızlık itirazını bu kabil nizamnamelere karşı da şayanı kabul görülmüştür. Adi hakimlerin Şurayı Devletin yapabildiği gibi, bu kabil muameleleri salahiyeti tecavüzden dolayı iptale muktedir olmadıkları şüpheden vareste olup fakat bunların ihlalinden dolayı cezayı nakti hükmetmekten imtina suretile bunları filen tesirsiz bırakırlar. Fransız hakiminin bu kudreti kanunu esasiye mutabık olmayan kanunları tatbikten imtina hususunda Amerika hakiminin haiz olduğu kudrete biraz benzer. Bu Fransız idare sistemini Islaha yarayan tedbirlerden biri olup gözden kaçırmamak lazım geldiği halde (Dicey) in bunu bilmediği anlaşılmaktadır. Bizzat (Dicey) de dahil olduğu halde birçok İngiliz hukukçuları kabul ediyorlar ki mukaddes hukuk kaidesi son senelerde tatbikatta terk edilmiş ve bu kaideye gösterilen eski riayet bariz bir tenakusa uğramıştır. Bu tahavvül birçok, daire komisyon ve diğer idari heyetlere adlî veya şibih adlî vazifelerin icrası salahiyetini veren kanunlardan ileri gelmiştir ki bunların kararları umumî suretle adi adlî mahkemeler tarafından tetkike tabi tutulamaz.

Kezalik İngilterede ve Amerikada icraî kaza denilen şey birçok ahvalde adlî kazanın yerini tutmuştur.

İcraî kaza, (Dicey) ve taraftarlarının şiddetle tenkit ettikleri Fransız idari kazasından esaslı surette farklıdır. Çünkü bilhassa bu kaza, Fransada olduğu gibi

idarî mahkemeler namı altında gösterilmekle beraber teşkilatları ve bu usulü muhakemeleri hakiki adlî mahkemelere mümasil bulunan mahkemeler tarafından tatbik edilmeyip belki adlî mahkemelerin evsafını pek az haiz olan daireler ve komisyonlar tarafından tatbik edilmektedir. Böyle makamlar tarafından yapılan kaza Fransız İdarî mahkemeleri ve hususile Şurayı Devlet tarafından yapılan kazanın dunundadır ve bu İngiliz hukukçularının bazıları tarafından açıkça kabul edilmiştir. İngiliz hukukçularından bazıları dairelere ve icraî makamlara adlî vazifeler verilmesi ve bunların kararlarının adi mahkemelerin murakabesinden hariç bırakılması yolunda gittikçe artan temayülü pek şayanı teessüf görerek tenkit etmişlerdir. Londra darülfünunu müderrislerinden profesör (Morgan) icraî kuvvetin adlî vazifeleri sui istimalini kabili af görmemektedir. Bu vazifeler tevdi edilmiş olan veya bunları sui istimal etmiş bulunan makamlar kararlarını adlî muhakeme usulleri kaideleri mucibince tahriri veya şifahi lâyikile müdafaalarını aldıktan sonra veyahut Fransız veya Alman İdarî mahkemelerinin yaptıkları gibi tabii adalet prensiplerine tevfikân vermemektedir. Bu, hukuku idarenin en iyi şeyi değil, belki en fena şeyi olduğunu söylemektedir.

Profesör (Morgan) İdarî kazanın faideli veya şayanı arzu olmasını inkâr etmiyor fakat Fransa ile Almanya İdarî mahkemelerinin haiz oldukları (adlî mahkeme vasıflarını hiç bir suretle haiz olmayan makam ve heyetlere bu salahiyetin verilmesi ve bunların kararlarının adi adlî mahkemeler tarafından murakabe edilmek veya gözden geçirilmek kabil olmaması yolundaki İngiliz sureti hallini tenkit ediyor.

Oksford darülfünununda profesör (Ernest Barker) İngiliz İdarî kazasının bu yeni şeklini hukuk kaidesini

tahribe müeddi olacağı mütalaasile muaheze eylemektedir, İcraî makamlar tarafından neşrolunan nizamnamelerin bugün İngiliz mevzuatının en büyük kısmını teşkil ettiğini ve İdarî dairelerinin yalnız idare muamelatını tedvir ile meşgul olmayup nizamnameler vaz etmekte ve hukuk kaidesi icabınca mahkemelere ait bulunan adlî vazifelerin icrasına iyiden iyiye meyi eylemekte olduklarını ilâve etmektedir.

Profesör (Morgan) gibi, o da icraî kazanın asıl ve esas itibarile fena olarak telakki edilmesi icap edeceğini iddia etmiyor. Bilâkis bugünkü ahval ve şerait içinde içtinabı kabil olmayacak vaziyette görüldüğünü kabul ediyor. Fakat İngiltereye ithal edilen sistemin Fransadakinden ve hukuku idarenin icra makamları tarafından değil fakat adlî usulü muhakeme kaidelerine tevfikân ve hukuk prensiplerine tebaan hüküm veren idari hakimler tarafından tatbik edilmekte olduğu Almanyadakinden daha ziyade esas itibarile farklı olduğunu tastik eyler.

Amerika birleşmiş devletlerinde icraî kazanın inkişafı ve hukuk kaidesinin inhitatı İngilteredekinden az farklı olmuştur. Orada da daire ve komisyon gibi birçok uzuvlar kanunla adli veya şibih adli vazifelerin icrasile mükellef tutulmuştur. Meselâ fertlerin devlete karşı, amelenin tazminatına müteallik kanunlar icabınca müstahdemlerin kendilerini istihdam edenlere karşı taleplerinin halli bu cümledendir. Bu heyetler, her ne kadar İngilteredeki mümasili makamlar gibi adli mahkemelerin evsafı esasıyesinden mahrum iseler de, berri Avrupa idari mahkemeleri ile zahiri bir müşabehetleri vardır.

Adlî veya şibih adlî vazifeleri icraî memur ve dairelere verildiği hallerde mahkemeler ne bunların ka-

rarlarını gözden geçirmeğe nede taktiri olduğu için bu kuvvetin istimalini mürakabe etmeğe salahiyetleri yoktur ve adlî ve şibih adlî tabirleri bazan o kadar geniş tefsir edilerek taktiri kuvvet mutabık ve keyfi bir hale gelmektedir.

İngilterede olduğu gibi icraî ve idari bu adalet sistemi, adlî usulü muhakemelerce müesses kaideler hilâfına dava tarafeyni dinlemeksizin veya bunlara tebligat icra etmeksizin ve hukuk meseleleri hariç olmak üzere adlî mahkemelerce hiç bir suretle tetkik imkânı bulunmaksızın bu salahiyetin istimal edilebilmesi ve ekseriya istimal edilmesi hallerinde bilhassa icraî bir memura veya İdarî bir uzva adlî salahiyetlerin verilmesi hukuk kaidesine mugayir olması sebebinden dolayı, Amerika hukukçuları tarafından büyük tenkitlere maruz kalmıştır.

(Dicey) kitabının ilk tabılarında, Fransız İdarî mahkemelerini hükümete taraftar memur mahkemeleri olduğundan ve hakimlerin bürokrasi hissiyatının tesiri altında olup fertlerin haklarına azami hürmetten ziyade devletin ve hükümetin menfaatlerini çok ehemmiyetli telakki etmekte bulduklarından dolayı tenkit etmektedir.

1915 tarihinde neşrolunan kitabın sekizinci tabında Fransız İdarî hakimlerinin İngiliz mahkemelerinden ziyade idare ve hükümet fikrini izhara çok mütemayil bulunduğu hakkındaki ilk kanaatini maddeten ve yeniden meydana koymuştur.

Fransada hukuku idarenin, daha ziyade hakiki adli kararlara yaklaşan Şurayı Devlet mukarreratı ile, iyiden iyiye adileştiğini kabul etmektedir. Aynı zamanda, Şurayı Devlet ve ihtilafı merci mahkemesi hakimlerinin makamlarında İngilteredeki divanı âlî (Haute Cour)

hakimlerinin veya Fransadaki adlî mahkemeler hakimlerinin kendi makamlarında haiz oldukları hakka mümasil bir hakları olmadığını söylemekten kendini alamıyor.

Şurayı Devlet hakimlerinin pek nadiren azil edildiklerini söylediği gibi banların hükümetin arzusile kabili azil olduklarını da ilâve ediyor.

Evvel emirde Şurayı Devlet azalarının vaziyetlerinin emniyetsizliği hakkındaki mütalaasına karşı gerçek kanunun metnine göre bunlar hükümet tarafından kabili azil iseler de taamül ve tatbikat itibarile bunların filen vaz'iyeti Fransız adlî mahkemeler hakimlerinin ve yahut İngiliz hakimlerinin vaziyeti kadar emin olduğunu söylemek kâfidir.

1879 senesinden beri İdarî bir hakimin azli vaki olmadığı gibi kararlarına tesir etmek maksadile bit hakimlerden bazılarına hükümetin yakişksız tazyiki olmuşsa bile misli enderdir.

Fransada efkârı umumiye bugün ne siyasi sebeplerden nede hükümetin iddialarına uygun bir hüküm istihsali için bir tazyik icrasından dolayı Şurayı Devlet azasının azline tahammül etmez. Ekseriya aleyhine müracaat vaki olan muamelelerin kanuna uygun olduğunu tastik yolunda karar istihsali maksadile hükümetin kuvvetli deliller göstermesine karşı, Reisi Cumhurdan küçük bir komün müdirine kadar İdarî makamların nizamname ve diğer muamelelerini iptal eden ve Deveden ve Devleti ve Vilâyetleri ve komünleri gayri kanunî muamelelerden dolayı tazminat itasına mahkum eyleyen yüzlerce karar zikr edilebilir. Yalnız bu, Şurayı Devlet ve ihtilâfı merci mahkemesi hakimlerinin istiklalden mahrum oldukları ve bir dereceye kadar hükümetin sadık ve muti bir aleti buldukları hakkındaki İngiliz ve Amerikan ithamlarını cerhe kifayet eder.

(Dicey) in Fransa mahkemelerini Devletle fertler arasındaki ihtilaflarda bürokrasi temayülünün ve hükümet alakasının tesiri altında memurlar mahkemesi gibi göstermek istemesi, mühim bir kısmı itibarile, Şurayı Devlet ve ihtilafı merci mahkemeleri içtihatları ve bilhassa bunların son senelerdeki müterakki ve serbest içtihatları hakkında gayri kâfi vukufa ve kendi hususî kanaatlerine istinat etmektedir.

İdarî mahkemeler, kısmen faal idarenin uzuvları olan Şurayı devlet azasından tereküp ettikleri cihetle yalnız bu noktadan memurlar mahkemesi addedilebilir . Ancak bunlar İdarî meselelere alışık ve onlarla istinas peyda etmiş olduklarından kendi teknik malumat ve tecrübelerinin istifadesini Şurayı Devlete getirirler. Bunda bir faide bulunduğu (Bourges) ve (Groomnow) gibi bazı Amerika hukukçuları tarafından tasdik olunmaktadır. Onların Şurayı Devlette dahil bulunuşu bir kuvvet men'baı teşkil eder ve hükümetle abi fertler arasındaki davalarda bizzarure hükümet için bir alaka ve bürokrasiye bir temayül vermez. Bilhassa son yirmi beş sene zarfındaki, Şurayı Devlet ve ihtilâfı merci mahkemesi içtihadatını yakından takip edenler pek iyi bilirler ki kararları daha ahrarane, umumî surette, temyiz mahkemesi kararlarından ziyade, nesafet mülahazalarına müstenit, bilhassa İdarî makamların taktiri ve gayri kanunî muamelelerine karşı adi fertlerin himayesi çarelerinin temini itibarile daha müterakki olmuştur.

Fransızlar nazarında Şurayı Devlet filen, az çok bürokrasi ile meluf ve şiddetle merkeziyete merbut bir idareye karşı milletin hak ve hürriyetlerinin başlıca muhafız ve hamisi olarak telakki edilecek mertebeye gelmiştir

Pek alâ malûmdur ki bir fert Devletle ihtilâflarında

müracaat edeceği kaza tarikini intihap hususunda muhayyer bulunduğu her zaman davasını hususile talebi nesafet ve hukuku tabiiye prensiplerine istinat edecek olursa adlî bir mahkeme huzurunda ikame etmektense Şûrayı Devlette ikame eder. Fazla olarak Şûrayı Devlet nezdinde ikame olunacak dava daha basit az masraflı ve daha süratlidir. Bütün bu sebeplerden dolayı Fransız milleti nazarında şûrayı Devlet, Amerikalılar nezdinde müttehit devletler divanı alisinin haiz bulunduğu mevkie mümasil, bir mevki işgal eder, Halkın gittikçe artan bu itimadının en büyük delili Şûrayı Devletçe halledilmesi istenilen işler adedinin fevkalâde artmasında görünür.

Bidayette Şûrayı Devletin bu dereceye kadar İmparatorun muti bir aleti olduğu ve hukuku idarenin devletin prensiplerini temine matuf bulunduğu hakkında (Dicey) tarafından dermeyan olunan tenkidin bütün bütün esastan ari olmadığı pek doğrudur. Fakat 1872 senesinden sonra Şûrayı Devlet müstakil bir mahkeme haline gelince bu tenkidin hiç bir esası kalmamıştır. Bu tarihten beri Şûrayı Devlet hükümetin karşısında istiklâlini tamamen göstermiş ve İdarî makamların tarzı hareketi üzerindeki, murakabesini, mütemadi surette o noktaya kadar ilerletmiştir ki “bugün, büyük, küçük bir İdarî makamın hemen bütün muamelesi salahiyeti tecavüzden dolayı iptal edilebilir.

Vaktile milli hakimiyetin bir mümessilinden sadır olmuş telakki edilerek bundan dolayı salahiyetini tecavüz sebeble müracaata" tabi addolunmayan Reisi cumhurun kararname ve nizamnameleri, bazı nadir istisnalardan başka, elyevm, bir valinin yahut bir kommün müdürünün muameleleri gibi bir İdarî makamın basit muameleleri şeklinde kabul edilmekte ve onlar gibi sa-

lâhiyeti tecavüzden dolayı iptal edilebilmektedir. Çok zamandanberi arzu edilen bu terakkinin içtihadile kabil olmuştur. Hukuku idarenin bidayette başlıca gayesi adli mahkemelerin müdahale ve murakabesine karşı idarenin himayesini temine matuf olan hukukî bir sistem olduktan sonra İdarî mahkemeler marifetile inkişaf ederek İdarî makamların gayri kanunî ve keyfi muamelelerine karşı ferdi himaye etmek ve bu muamele sebeble zarara uğrayanların müstehak oldukları hakiki tazminatı temin eylemek gayesini istihdaf eyleyen içtihadî bir sistem haline inkilap eylemiş olduğunu kabule karar verilmiştir. Bu serbest inkişafın neticesi olarak bugün Fransada basit vatandaşın idarenin hareketince gayri kanunilik veya keyfiliğe karşı çok geniş bir himayeden müstefit olduğu ve bu hareketin icabı olarak düçar olduğu zararın telafisini te'minde daha emin bulunduğu ve bunları, İngiliz teb'asından veyahut Amerika vatandaşından daha sür'atle ve daha az masrafla istihsal ettiği emniyetle söylenebilir.

Bu gıptaya değer vaz'iyetten ve bunu te'min eden içtihadattan (Dicey) haberdar görünmüyor, yahut, her halde, nazarı itibare almak istemiyor.

Bununla beraber bu günkü halde vaz'iyet birçok Amerika ve İngiliz hukukçuları tarafından tastik olunmaktadır.

Esaslı kaidelerin takriben üçte ikisi bugün teamüli mahiyette olan bir hukuk sisteminin hakimiyeti altında yaşayan hiç bir İngiliz içtihadı bir hukuk olduğundan dolayı Fransız hukuku idaresine ta'riz edemez. Ancak bu içtihadın hakimler tarafından değil, hükümet memurları tarafından yapıldığı için ondan şüphe etmektedir. Şüphesiz, Şurayı Devlet azalarını hakim olarak değil Devlet memuru olarak görmektedir. Bu görüş Fransızlara bir

az fevkalade gelir. Çünkü filen Şurayı Devlet azalarının evvelce işaret ettiğim gibi tatbikatta İngiliz hakimleri kadar vaziyetleri emniyet altında olup bunlar hükümlerinde de diğer her hangi memleketin hâkimleri kadar istiklalleri olduğunu isbat etmişlerdir. Bizzat (Dicey) kitabının son tab'ında (gerçek hakikatte katıyetle kabili temsil olmamakla beraber kararlarının şimdi adlî kararlara çok yaklaştığını) kabul etmektedir. Onun da tasdik ettiği veçhile Fransız hukuku idaresi, pek az müstesna olmak »üzere, vazı kanunun eseri olmadığı tamamen doğrudur. Fakat zikretmek icap eder ki Şurayı Devletin ve ihtilafı merci mahkemesinin içtihadı her zaman vazı kanunun tasvibine mazhar olmuştur.

Şurayı Devletin ve ihtilafı merci mahkemesinin kararlarile mütemadi bir tarzda ve mütezayit bir şiddetle idarenin tabi kaldığı murakabeden dolayı parlamentonun her zaman müdahale ederek idareyi serbest bırakmağa muktedir olduğu ve bu iki muhakemenin salahiyetini tahdit ve tanzim eylemeğe kadir bulunduğu halde bunu yapmamıştır. Bilakis bu murakabenin daima artmasını tasvip etmiş ve hukuku idarenin inkişafını müdahale ve tahdit etmeksizin, ibare mahkemelerine bırakmıştır. İdarî mahkemeler içtihadının tasvip ve kabulü aynı zamanda bunların tamamiyet ve kiyasetlerine vazii kanunun itimadına şayanı ehemmiyet bir delil teşkil eder. Halkın itimadı da ne daha az hararetili ne daha az umumidir.

Fransız hukuku idaresini İngiliz ve Amerikan hukukundan esaslı bir surette ayıran nokta devlet ve memurlarının hukukî kusurlarından (delits civils) dolayı fertlerin düçar oldukları ziya ve hasar halinde devletin mes'uliyetine müteallik vaz ettiği kaidelerde ve bu suretle zarara uğrayan fertlerin tamiratı te'min için müracaatlarında tecelli eder. İngiltere ve Amerikada umu-

mî hukukî bir prensiptir ki Devlet kendinin ve memurlarının kusurlarının sebep verdiği zarar ve ziyandan mes'ul değildir. Ve bu kusurlar neticesinde bir zarara uğrayan fertler tarafından - Devletin sarih muvafakati olmadıkça - dava ikame edilemez. Umumiyetle bu gibi işlerde ferdin müracaatı kusuru şahsan ika eden memura karşı adı adli mahkemeler huzurunda zarar ve ziyan için şahsî dava ikame etmesidir, çünkü iki memlekette memurun kendi muamelelerinden şahsen me'sul olması ve dava Devlet aleyhinde bir davaya filen inkilap etmedikçe memurun, adi fer imiş gibi, takibe tabi olabilmesi bir hukuk prensibidir.

Şahsî hata ve vazife hatası hallerinde memurun şahsî mes'uliyeti aynı olduğundan Fransada olduğu gibi şahsî hata ve vazife hatası arasında hiç bir fark yapılmamıştır

Hukukî kusurlardan dolayı takibat muvacehesinde devletin masuniyeti' (Kral fenalık yapamaz) mealindeki eski İngiliz kaidesinin tarihi bir yaşayışıdır. Kendi memurlarının kusur teşkil eden muamelelerden mes'ul olmadığı neticesi bundan çıkarılmaktadır.

Mebdeinde bu sözün yalnız Kralın fenalık yapmak için bir imtiyaza sahip olmadığını ifade hususunda kullanıldığını zanettirecek sebepler vardır. Fakat şarihlerin elinde bu söz Kralın fenalık yapmağa müstait olmadığını ifadeye kadar çıkmıştır. Her halde bu, basit bir derebeylik kaidesinden ibaret olup Kralın, diğer bütün derebeyleri gibi, kendi mahkemeleri huzuruna çikamayacaklarını ifade etmektedir.

Bu kaidenin çıkarıldığı zamanda böyle bir muafiyet için bazı mazeretler vardı. Çünkü o devirde Kral hakikî hükümdar idi, devlet, o idi. fakat çok zamandan beri o vaziyetini kaybetmiş ve artık bugün hükümetin

bir uzva olmaktan fazla bir şey değildir, Bununla beraber onun masuniyeti - ki bittabi devletin masuniyetini ifade eder - İngiliz hukukunun bir prensibi olarak halâ muhafaza edilmiştir.

Şahsen hükümler olduğu ve şahsen icrayı adalet ettiği zamanda kendisine isnat olunan layuhtilik şimdi devlet için kabul edilmiştir ki makamı hükümdarı ancak onu temsil etmektedir. Mutlakiyet devrinden kalan ve belki Kralın fenalık yapmak kabiliyetinden mahrumiyeti hakkındaki tarihi hataya müstenit bulunan bu eski doktrin asrın icabatı ile uygun olmadığından ve memurun muamelâtından amirinin mesuliyeti yolunda hukuku hususiyede kabul edilen cihanşümül doktrine muğayir olduğundan dolayı İngiliz ve Amerikan hukukçuları tarafından aynı zamanda tenkit edilmiştir.

Hiç bir zaman Kral bulunmayan ve devlet reisi asla hükümler olmadığı gibi devletin hakimiyet kuvveti iptidasından beri millet te temerküz eden Amerika birleşmiş devletlerine de bu doktrin ithal edilmiş olup bizzat bazı Amerika hukukçularına da bu hal bir sır gibi görünmüştür. Filhakika devlete karşı ferdin hakları hukuku esasıye prensiplerini teşkil eden demokrat bir Cumhuriyette Devletin kazaî muafiyeti ve memurları tarafından ika olunan zararlardan dolayı fertlere karşı ademi mes'uliyeti doktrininin nasıl kabul edildiğini anlamak güçtür.

İngilterede Devletin muafiyetini tevlit eden delillerin Amerikada hiç bir kıymetini tanımağa kail olmamakla beraber Amerika birleşmiş Devletleri divanı âlisi, diğer sebeplere istinaden bu doktrini daha az müdafaa ve muhafaza etmemiştir. 1882 tarihinde divanı aliden, hakim (Miller) bir davada şu sözleri söylemiştir. - Her Devlette yüksek kuvvetin, hangi ellere mevdu

bulunursa bulunsun, mahkemelerin kendi huzurlarında müdafaa için bizzat kabul ettikleri usulü muhakeme ile cebir ve tazyik edilmemesi hakkında müelliflerce konulan umumî dotrinin bir tatbiki olmak üzere - Devletin adli muafiyeti esasının mahkemelerimizce kabul edilmiş olması tamamen muhtemel görünüyor. “Amerika birleşmiş Devletleri divanı alîsinde hakim Amerikanın en meşhur ve en serbest hakimlerinden biri olan (Holmes) Devletin adli muafiyeti prensibini Devlet, hakkın müb’dii ve mucidi olduğu cihetle onun fevkinde kalması sebebine istinaden, izah etmektedir. Hiç kimse onun muvafakati olmaksızın onun mahkemeleri huzurunda bir hak iddia edemez. Diyor ki: “Şekle bağlı bir kanaat yahut eskimiş bir nazariye mucibince değil, belki hakkın istinat ettiği objektif hukuku vücuda getiren kuvvete karşı hiç bir hakkın mevcut olmayacağı yolundaki amelî ve mantıkî fikir neticesi olarak hükümdar her dürlü takibattan masundur.”

Yine aynı hakın diğer bir işte şöyle diyor: “hukuku vücade getiren otoritenin bizzat hukukun fevkinde olduğu ve eğer kendisi diğerlerine tatbik ettiği kaidelerin kendisine de tatbikine muvafakat ederse bu muvafakat serbest ve kabili rücu olduğu anlaşılabilir.”

Bir Amerikalı hukukçu bu izahı, takibata karşı Devletin masuniyetini haklı göstermek üzere irat edilen diğer deliller arasında, zahiri mantığına rağmen, belki en hakimi ve yirminci asrın demokratik bir cumhuriyetinin yeni fikirlerinden ziyade hükûmeti mutlaka doktrinine daha çok uygun bulunduğu yolunda tenkit etmiştir.

Devletin masuniyeti fikrinin diğer izahları Devletin hakimiyeti fikri ile basit fertler karşısında adli mes’uliyeti fikri arasındaki tezatta, zarar veren bir muamele

ancak bir memur tarafından vukua getirilebilip buna binaen bir (Acte de Gouvernement) hükümet muamelesi olmayacağı ve onu takibata tabi tutmak Devletin şeref ve haysiyetini muhil olacağı Devlet tarafından kendi büyük vazifelerinin ifası manilere uğrayabileceği, Devletin, hakikaten eda etmesi lazım gelen şeyi tesviye için adlî cebir ve tazyike maruz kalması icap edeceği kabul edilmeyeceği yolundaki fikirlerde mündemiçtir.

Devletin adlî masuniyeti hakkındaki İngiliz doktrininin Amerika birleşmiş Devletlerinde kabulü nasıl izah ve tefsir olunursa olunsun, kusur teşkil eden maddelerde olduğu gibi mukaveleye müstenit işlerde de Devletin muvafakati müstesna olmak üzere, doktrin fiilen caridir ve Amerika hukukunun esaslı prensiplerinden birini teşkil etmektedir. İngilterede taç, aleyhinde (İngiltere Devleti bu tabir ile temsil edilmektedir.) Menşei onüçüncü veya on dördüncü asra kadar çıkan ve (Petition of Right La Petition de Droit) denilen usul dairesinde ancak dava ikame olunabilir. Bu usulün, ancak tacın haysiyeti ile fertlerin haklarını te'lif etme ve tacın muamelelerinden ileri gelen bütün zararlara kirşi fertleri himaye eylemek maksadile mevcut olduğu bir İngiliz mahkemesi tarafından ifade edilmiştir.

Profesör (Laski) bunda (hukukî bir dava kabul etmeksizin tevzii adalet için maharetsiz bir gayret sarfı) mahiyeti görerek manasını doğru bir tarzda ifade etmiştir.

Bu sadece maruz kaldığı zararın tamiri içi ferdin tacdan atifet talebi mahiyetinde bir istirhamdan ibaret olup mes'elenin mahkeme huzurunda mürafaaya tabi tutulup tutulmamasına karar vermek tacın - elyevm (1 attorney - general) yahut Dahiliye müsteşarının - tak-

tirine bağlıdır. Alelade yapıldığı gibi arzuhalin kabul edildiği ve talebin hükme rabt edilmek üzere mahkemeye sevk edildiği halde taç, usulü muhakemenin istida sahibine karşı takaddüm hakkı veren ehemmiyetli imtiyazdan istifade eder. Bundan başka kusur teşkil eden muamelelerden dolayı (*Petition de droit*) usulü muhakemesi dairesinde Devlete karşı daya kabul edilmemiş olduğunu da ilave etmek ehemmiyetlidir. Olsa olsa münhasıran bir mukavelenin taç tarafından tatbik edilmesi halinde zarar ve ziyan almak yahut taç tarafından fuzuli zabt ve tevkif olunan bir malin iadesini temin etmek yahut taç tarafından bir mülkin tahribi halinde zarar ve ziyan istihsal eylemek için müracaat olunabilir. Taç memurları tarafından ika olunan kusurlardan ileri gelen hasar ve ziyanlar için yegâne müracaat umumiyetle muameleyi yapan memur aleyhine dava ikamesi olup memur zarar ve ziyan itasına taalluk eden hükmün tatbikine kâfi gelecek membalara malik değilse müracaat hiç bir netice tevhit edemez. Tacın haiz olduğu himayetkâr salahiyet tacın (*emanation de la Couronne*) denilen memurları arasına giren Devlet uzuvlarile büyük memurlarını da himaye eder. Bu suretle posta umum müdürü posta ve telgraf hizmetinde tali bir memurun ihmali yüzünden zarara uğrayan bir vatandaş tarafından zarar ve ziyan davasına maruz olmayıp yegâne müracaat memuru aleyhine davadan ibaret bulunmuş ve kanun tarafından sureti mahsusada zikr edilen bazı istisnalardan yahut idare veya İdarî uzuv tacın (*emanation*) memurları meyanına dahil bulunmadığı bazı hallerden sarfınazar, büyük idarenin ve büyük İdarî uzuvların (*departements*) ekserisi de aynı vaziyette bulunmuştur.

Tacın (*emanations*) lan meyanına dahil olan uzuv-

larla dahil bulunmayanlar arasındaki hattı fasıl vazıh değildir ve bunları tefrik için mahkemelerin yaptıkları denemeler de gayri mantıki ve az çok keyfi olmuştur.

Posta umum müdürü (Postmaster general) ve ziraat nazırı tacın o derece memurları (emanations de la Couronne) meyanına dahildir. Fakat İngiltere kıyılarını fener şamandıralarla donatmak vazifesi bir kanunla kendilerine mevdu bulunan (Corporation of Trinity House) heyeti ve (Mersey) nehri dokları tröstları o meyana dahil değildirler. Bundan dolayı birinciler takibattan vareste oldukları halde İkinciler değildirler.

Amerika hukukî içtihadatından da aynı fark bir dereceye kadar muhafaza edilmiştir . Orada kusur teşkil eden fiillerden dolayı takibat hapisaneler, tımarhane, hastaneler, terbiye müesseseleri ve emsali gibi devlet müesseselerine karşı yapılamaz. Profesör (Maitlant) ın bir gün söylediği gibi tacı takibata maruz kalmış ve kusurlarının cevabını vermeğe mecbur olmuş görmek ve suçlarının cevabını vermeğe mecbur olmuş görmek tesliyet ve kuvvet verici bir manzara idi. Bununla beraber İngilterede seyrek görülen bir manzaradır.

Yukarıda yazıldığı veçhile taç, kendinin kusur teşkil eden muamelelerinden yahut, müstesnalar hariç olmak üzere (emanations) meyanına dahil (memurlarının muamelelerinden dolayı sureti mutlakada takip olunamaz. Mukaveleye müteallik işlerde dahi ancak tacın hüsnü rızasına tabi bulunan müracaat şekille yani (petition de droit) usulü dairesinde takip olunabilir. Hatta takibat için tacın muvafakati alındığı takdirde dahi davayı ikameye teşebbüs eden müddei bidayette birçok müşkilât ile karşılaşır ve usule müteallik zararlara maruz

Kalır ki bunlar kendisini taç ile gayri müsavi bir mevkiye bulundurur. Bunun neticesi yalnız devlete karşı esaslı müddeiyatta bulunanların takibatta cesaretini kırmak değil belki ekseriya bir muvaffakiyetsizliğe sevk etmektedir. Halbuki Fransa ve Almanyada böyle bir müracaatta bulunanlar süratle ve az masrafla tamiratı istihsal edeceklerdir. Amerika birleşmiş devletlerinde dahi vaziyet İngilteredekinden esaslı surette bir fark göstermez. Amerika birleşmiş devletlerinde Kral mevcut olmadığı ve cumhur reisi (devletlerde valiler) asla hükümdar vaziyetinde olmayup adalet menbaı bulunmadığı cihetle İngilizlerin (petition de droit) usulü muhakemesi tabiatile hiç bir vakit Amerika birleşmiş devletlerine girmemiştir. Hükümetin ve memurların kusur teşkil eden muamelelerden dolayı zarar ve ziyana uğrayan yahut bir mukavele sebeble hükümete karşı hak iddiasında bulunan ferdler amme kudretinin yüksek sahibi olan teşriî uzvua müracaatla zararlarının tazmini emrinde hususî bir kanun yapmaları için isti'tafta bulunurlar. Bir mahkeme olmaktan ziyade siyasi bir hey'et olan teşriî uzva kendisine tevcih olunan birçok talepleri hakiki surette tetkike yahut ortaya atılan pek güç hukuk mes'eleleri hakkında lâyikile hüküm vermeğe tamamilen kadir değildi. Neticesi şu oldu ki esassız talepler sahiplerinin siyasi nüfusları veya himayeye mazhar olmaları yüzünden, kabul edildiği halde haklı taleplerin birçoğu redde maruz kalmıştır.

Teessüre değen bu vaziyete çare olmak üzere kongre 1855 tarihinde kongrenin bir kanuna yahut icraî bir nizamnameye yahut birleşmiş Devletler hükümetile yapılmış, sarih veya zimni, bir mukaveleye müstenit müddeiyatı hükme rapt etmeğe salahiyettar olmak üzere

(Federal courts of Cilaims) bir mahkeme vucude getirmiştir. 3/mart/1887 tarihli kanunla mahkemenin salahiyeti bir az genişletilmiştir. Fakat bu kanun yüksek mahkeme tarafından o kadar sıkı bir surette tefsir edilmiştir ki salahiyetin bu tevsi pek az şeye şamil olmuştur. Bu mahkeme Amerika birleşmiş devletlerinde Fransa Şurayı Devletine pek çok yaklaşıır. Bununla beraber Şurayı Devletten farklı olduğu nokta kısmen faal idareye merbut azadan mürekkep olmayıp tamamen adlî bir mahkeme olmasıdır. Bundan başka daha esaslı bir farkı salahiyetinin mahdud olmasında yani birleşmiş Devletlerin ve memurlarının kusur teşkil eden muamelelerinden mütevellit müddeiyat hakkında salahiyetsiz bulunmasındadır.

İngilterede olduğu gibi orada da ferdin müracaatı umumiyetle kusur teşkil eden muameleyi şahsen yapan memura karşı zarar ve ziyan davasıdır.

Kezalik İngilterede olduğu gibi nezaretlerin şerefleri (kabine azaları) Devlet reisinin muafiyetinden tamamen veya hemen o derecede istifade ederler (1870) tarihine kadar bir nazır aleyhinde bir takibat teşebbüsü vaki olmuş ve bu işte dava gaip olmuş ise aynı müddei posta umum müdürü (Post master general) aleyhine bir zarar ve ziyan davasına teşebbüs edince mahkeme, bu büyük memurun kusur teşkil eden muamelelerinin neticelerinden mes'ul olmadığını beyan etmiştir.

Aynı zamanda İngilterede ve Amerika birleşmiş devletlerinde mes'uliyete ve zarar ve ziyan davalarına karşı mesuniyet — ekseriya (Comtes) ve saire itlak olunan yarım beledi hey'etler — gibi bazı mahallî hükümetlere kadar şamildir. Masuniyet, kendi hükümet vazı-

felerinin ifası için devlet tarafından vücade getirilmiş olan devlet şuaabatının, kendilerini vücade getiren devletin malik olduğu masuniyetle mücehhez buldukları nazariyesine istinat etmektedir.

Hatta bazı Amerika mahkemeleri, bu mütalaa ile, bir (Comte) aleyhindeki davanın filen devlet aleyhinde bir dava olduğunu ve binaenaleyh böyle bir davanın teşrii uzvun sarıh rızası olmaksızın kabul edilemeyeceği neticesine varmışlardır. Dar manasile telakki edilen beledi hey'etlere (şehirler ve köyler) gelince, bilhassa Amerika birleşmiş devletlerinde, umumî kaide amme veya hükümet hizmeti itlak olunan işlerin icrasında memurlarına isnadı kabil olan kusurlardan dolayı mes'ul olmayup ancak kusur - Fransızların temşiyet muameleleri (Actes de gestion) dedikleri muamelelere mümasil, meselâ elektrik tenviratı, hava gazı, müesseselerinin veya su tevzii, tramvay teşebbüslerinin işletilmesi gibi hizmetlerden - yani ticarî ve emvalin idaresi hususların da vukua getirilmiş ise o taktirde mes'uldürler. Hangi hizmetlerin bu nevilere birine veya diğerine girdiği bilmek istenilirse, şurasını söylemek icap eder ki, içtihat ümit kırarak kadar karışıktır. Ekseriya muayyen bir devletin mahkemeleri tarafından kabul edilen bir tefrik muayyen bir hizmetin ifasınca bir borcu noksan yapılmasından dolayı bir şehrin zarar ve ziyan tediyebile mahkûmiyetine ve diğer bir faraziye de masuniyetine müncer olmakta isede ikisinin arasında fark tamamen keyfi ve gayri mantikidir. Bazı Amerika hukukçuları şehrin iki türlü vazifesi arasında vücade getirilmeye teşebbüs olunan tefrikin ciddi bir esasa müstenit olmadığı cihetle terki lazım geleceğini iddia etmektedirler. Bedeli hey'etlerin mes'uliyeti veyahut mesuliyetsizliği fikrinin istinat ettirildiği sebeplerin ne mantiki ne de

kuvvetli olmadığını bizzat bazı mahkemeler kabul etmişlerdir. Mahkemeler tarafından umumî suretle tatbik olunan prensipler aynı hallerde muhtelif tedbirlerin tatbikine ve münasebetsizliğe müncer olmaktadır.

Garpteki bir devletin yüksek mahkemesi, bu suretle bir davada, bir kanunla verilmiş sarıh rızası bulunmaksızın, kusurdan dolayı bir zarar ve ziyan davasında hiç bir devletin mes'ul edilemeyeceğine hüküm etmiştir. Bu işte devletin mülkiyeti altında bulunup hususî atletik temaşaları için kiraya verilmiş olan bir silâh salonunda çürük bir parmaklığın kırılmasından dolayı bir vatandaş yaralanmıştı, Fakat hadiseler aynı olan diğer bir vak'ada belediye heyetinin kusurdan dolayı mesuliyetine hüküm olunmuştur.

Amerikalı bir hukukçu bu münasebetsizlikten dolayı şunları yazıyor:

“Böyle bir doktrinin sadece izahı ret ve iptal için hemen kâfi bir delil gibi görünür. Bu nevi tezvirlere adli işlere karşı halkın itimatsızlığını harekete getirir. Pek güzel olmayan bir kaç kısa kelime ile ifade edilen kuvvetin hakkı vücuda getirdiği neticesinin bir Amerikalı mahkemesinin lisanından çıktığını görmek hayrete şayandır.”

Fertlere kusurlarıyla sebep verdikleri “zarar ve ziyan için devlet ve memurlarının, müesseselerinin, uzviyetlerinin mesuliyetlerine müteallik İngilterede ve Amerika birleşmiş devletlerinde umumî vaziyet ve bu muamelelere ait takibata karşı istifa ettikleri masuniyet hülâsaten böyledir.

Kusurlara müteallik takibata karşı devletin masuniyeti ve ademi mes'uliyeti doktrinin hemen tamamen kaybolduğu Fransa ve diğer birçok berri Avrupa mem-

leketlerinde cari rejim ile bu vaziyet pek göze çarpan bir tezat teşkil eder.

Eski ademi mes'uliyet doktrini Fransada vaktile bir kaide idi. Fakat bir taraftan devletin haklara malik olduğu kadar vazifelerle de mükellef bir şahsı manevi olduğunu gösteren demokratik telakkinin inkişaf etmesi diğer taraftan da devletin faaliyetinin çok fazla artması neticesi olarak devlet amme hizmeti itibarile geniş bir teşekkül ve bütün memlekette en ehemmiyetli memur ve müstahdem kullanan bir müessese olmuştur.

Hususî hayatta patronlara mesuliyet tevcih edildiği gibi kusur teşkil eden muamelelerden mutazarrır olan ferdî tazmin etmek hususundaki aynı mesuliyeti deruhte etmek icap edeceği fikri buradan membainı almıştır.

Velhasıl biri devlet için, bir diğeri, farklı olarak, hususî memur kullananlar için olmak üzere, mesuliyetin iki türlü kaidelerinin yeri yoktur. Hususî mütaahhit hakkında tatbik olunan (respondeat superior) doktrini memur kullanan devlet hakkında da aynı suretle tatbik olunmak icap eder, Bu hissiyatın neticesi olmak üzere Fransada, yavaş yavaş. Şûrayı Devletin ve ihtilâfi merci mahkemesinin başlıca eseri olmak üzere, devletin mesuliyetini tayin eden bir silsilei içtihadat teessüs etmiştir. Bu) sayede fertlerin amme makamları tarafından sebep verilen zarar ve ziyanlarının tamiratını istihsal etmeleri bir derecede emniyet altına alınmıştır ki mukaddes hukuk kaidesi cari olan Anglosakson memleketlerinde tamamen meçhuldür,

Mes'ul ve fertlerin takibatına maruz olan yalnız bizzat devlet değil, belki vilâyet ve kommünlerde aynı suretle mes'uldürler. Ve İngilterede olduğu veçhile tacın (emanations) denilen memurları arasına dahil olan-

larla olmayanlar gibi idare ve uzuvlar arasında ince safsatalı bu farkların hiç birisi yoktur.

Kezalik, Amerika hukukunda mevcut olduğu gibi belediye ve yarım belediye heyetler gibi veyahut belediyelerin hükümet vazifeleri veya hususî vazifeleri yolunda farklar da mevcut değildir. Fransada kusur teşkil eden filin ika olduğu sırada icra edilmekte bulunan hizmetin mahiyeti ne olursa olsun bu kusurlardan dolayı vilâyetler ve kommünler mes'uldürler. Mesuliyet, tazminat hükmünü infaza müsait membalara malik olmayan biçare memurun omuzlarına nakledilemez Hukuku hususiyede vekilin muamelelerinden müvekkil mesul olduğu memurların vazifelerinin ifası esnasında yaptıkları muamelelerin, kendilerini istihdam eden Devletin muameleleri olduğu nazariyesi Fransızlarca kabul edilmiştir. Malum olduğu üzere Fransada devletin mes'uliyeti doktrini Şurayı Devletin serbest tefsirlerde mütemediyen genişlemiş olduğu halde İngilterede ve Amerika birleşmiş Devletlerinde Devlete mahdut bir mes'uliyet tahmil maksadile parlamento tarafından kabul olunan kanunlar umumiyetle ve bazı hallerde (1887 tarihinde Tucker Act da olduğu gibi) hemen hiç müncer olacak surette gayet sıkı tefsire tabi tutulmuşlardır. Fransada hakimiyet muamelelerde temsilîyet muameleleri arasındaki hakiki fark Devletin mes'uliyeti hususunda terk edilmiş ve bazı Fransız hukukçuları tarafından Şurayı Devletin son içtihatları vazife hatalarile şahsî hatalar arasındaki eski tefrikin terkine ve aralarında bir fark gözetmeksizin her iki nevi hatadan doğan zararlar için Devletin mes'uliyetini kabule bilkuvve müncer olduğu yolunda tefsir edilmekte bulunmuştur.

İhtilafı merci mahkemesinin şahsî hata mefhumunu pek dar tefsir etmeğe ve geniş bir tefsir ile vazife ha-

tası olmak üzere telakki edilebilen hata için her vakit mesuliyeti Devlete yükletmeye iyiden iyiye mütemayil bulunduğu şüpheye mahal kalmayacak veçhile muhakkaktır.

Fransız İdarî mahkemelerinin son senelerdeki içtihatlarının hey'eti umumiyesinde görülen temayül vazife hatalarından veya şahsî hatalardan olduğu tefrik edilmeksizin İdarî makamların hatalarından doğan bütün zararlar için devletin mes'uliyetini kabul etmek merkezindedir. (Duguit) gibi bazı Fransız hukukçuları devletin mes'uliyetine esas olmak üzere hata mefhumunu tamamen reddetmekte ve filhakika (Duguit) Devletin hata irtikâp etmeyeceğini dermeyeran ederek - zarar (risque), itimadî zarar prensibinin onun makamına ikamesi icap edeceğini iddia eylemektedir.

Bu noktâ nazar Amerikada hüsnü kabule mazhar olmamış değildir. Son içtihatlar ile memurların şahsî meşguliyetleri devletin mes'uliyeti fikrine inkılap ederek iyiden iyiye azalmıştır.

(Hauriou) nun tahminine göre bu temayül bu tarzda inkişafta devam edecek olursa pek az zaman zarfında şahsî hatalardan dolayı memurlar aleyhinde takibat kalmayacak ve bütün zarar ve ziyan davaları devlet aleyhine ikame olunacaktır. Kendi şahsî hatalarından dolayı memurun mes'uliyeti esasının kalkması, yalnız bu kabil muamelelerin mes'uliyetinin devletçe tahammülü prensip itibarile esaslı bir surette hatalı olmasından değil, belki vazifelerinin ifasınca memurların hukuk esaslarına sıkı bir suretle riayet etmelerine müessir olan başlıca saiki ortadan kaldıracığı cihetle bir İngiliz veya Amerika hukukçusu için cevaz gösterilemez. Vukua gelmesi mümkün olan bu tehlike Fransız müelliflerinin gözünden de kaçmamıştır. Bilakis vazife-

sinin ifası sırasında yapacağı muamelelerinden dolayı şahsen mes'ul olan ve bu kabil hatalardan dolayı zarar dide olan fertlere zarar ve ziyan itasına mahkûm bulunan bir memurun - kendisini bu kabil tehlikelere maruz bırakan kanunun tatbikatında müteredit ve korkak olması zarurî bulunduğunu taktir eden Amerika hukukçuları da yok değildir, Mesela bir sıhhiye memuru, şarbon hastalığına tutulmuş bir hayvanın itlafım kanun emrettiği halde, şayet mütehasıs olmayan bir jüri hey'etinin - şarbon hastalığı bulunmadığı ve binaenaleyh havanın itlafi gayri kanunî olduğu ve sıhhiye memurunun, haydanın kıymetini şahsen sahibine ödemesi icap edeceği yolunda karar verebileceğine kani bulunursa, hayvanın itlafi için emir vermekte tereddüt edecektir.

Şahsî mes'uliyet prensibinin memurun gayreti üzerindeki tesirat ve netayici bir tarafa bırakılsa bile zaten maaş cüz'i olan bir küçük memura, kendi hatasından mutazarrır olan şahsa kendisinin şahsî za'if men'bai varidatından tazminat vermek mükellefiyetinin ve hizmetten doğan zararın yükletilmesi haksız görünür. Hatadan mutazarrır olan biçareye gelince onu - birçok ahvalde tazminatı te'diye edebilmek çaresi olmayan bir memur aleyhine dava ikame etmekten başka bir müracaat imkânsızlığında bırakmakta kezalik haksızdır ve memurun hatasından devlet istifade etmiş olduğuna göre haksızlık haddi kusvadadır. Böyle bir mes'uliyet sisteminin o kadar medih ve sena edilen İngiliz Amerikan (hukuku kaidesi) fikrile nasıl te'lif edilebileceğini kavramak kolay değildir.

Devletin ademi mesuliyeti ve muafiyeti yolundaki İngiliz - Amerikan rejiminin son senelerde İngiliz ve Amerikan hukukçuları arasında birçok muarızları çık-

mış olup bunlar bu [rejimi (az tatmin edici) (gayri mantiki) , (eskimiş) , hakikatte (hukuk kaidesi) ile gayri kabili telif bulunduğunu ve şimdiki hayatın icabatile asla münasebeti olmadığı yolunda tavsifte tereddüt etmektedirler.

Filhakika bu meseleye dair son zamanlarda yazı yazarlardan ancak bir kaçı (Dicey) in tezini müdafaaya kalkmış olup belki bu gün bu tezi müdafa eden bulunamayacaktır.

Bunlardan birçoğu bil'akis berri Avrupa hukuku idare ve İdarî kaza sisteminin istinat ettiği umumî esaslara Karşı temayüllerini izhar etmişlerdir. İngiliz Amerikan rejiminin tenkitleri ve bunun istinat ettiği kanunî mevzuatın islahi talepleri, hem İngilterede hem Amerika devletlerinde, devlet hizmet ve faaliyetlerinin artmasile çoğalmıştır.

Vaktile ferdiyetçi bir mesleki siyasinin hakim tesiri altında İngiliz ve Amerika devletleri posta hizmeti haricinde, menafii içtimaiyeye müteallik pek az hizmet temin ederdi. Fakat devletçilik ve devlet sosyalizmi fikirlerinin yayılması neticesinde bu vaziyet tamamile değişmiştir. Her iki memlekette de devlet menafii umumiyeye hadim geniş bir teşebbüs haline gelmiştir.

Devletin gemileri, kanalları, dokları, limanları, ıska işleri mevcut olup bunları istismar eder. Kezalik idare ettiği birçok müesseseleri vardır. Posta “ hizmeti dolayisile eşya nakliyeciliği san'atını icra eder. Ekseriya basit fertler veya şirketlerle rekabet ederek ticarete müteallik adi muamelata müdahale eder.

Müteşebbis ve idare edici şeklinde devlet vazifesinin tevessüü, devletin bu kabil hizmetlerle meşgul oldukça ademi mesuliyet ve muafiyet iddialarından vaz geçerek, "kendi hususî rakipleri gibi, mesuliyette müsavatı kabul

etmesi iddiasının daha kuvvetle serdedilmesine saik olmuştur. Bunlara karşı haklı bulunmak için (onlar için mesuliyet, kendi için ademi mesuliyet) şeklinde iki yüzlü bir kaidenin muhafaza edilmemesi icap eder. Bir devlet kendisini hukuku hususiye sahibi vaziyetine koyan bir hizmetle iştigal ettikçe, kusur teşkil eden muamelelerinden dolayı ademi mesuliyet ve muafiyeti yolundaki bütün deliller ortadan kalkmış olur. Bu gibi ahvalde yalnız adaletin icabı değil, belki hukukun mantığı da onun mesuliyetini emreder.

Hususî amele kullananların tatbiki mecbur oldukları eski ve kuvvetli kaideyi hükümetin de kabul ve tatbik etmesi icap eder ki berri Avrupada umumî tatbikat bu merkezdedir. Hata ve kusurlarından zarar gören biçarelere karşı devletin mesuliyeti ve bu mesuliyetin tayini emrinde mahkemelerin salâhiyeti prensibinin kabulü devletin mevkiinin tenezzülünü ve şeref ve haysiyetten fedakârlığını istilzam etmez.

Bu, insan cemiyetinde muamelelerin zarar tevhit etmesi ihtimali olduğu ve bu zararların vecibeler doğurduğu hakkındaki pek basit bir hakikati kabul etmekten başka bir şey değildir. İngilterede ve “Amerika birleşmiş devletlerinde bu mesuliyetin kabulü amme hukukunun inkişafında an’anedan alınan müfrit bir zevk ve İngiltere ve Amerika hukukunda halâ yaşayan kurunu vustadan kalma hukukî nazariyelere merbutiyet neticesi olarak taahhura uğramıştı.

Şayanı memnuniyettir ki İngiltere ve Amerikada, işaret ettiğim veçhile, fikirlerin tekâmülü iki memleketin kanunî mevzuatı üzerinde tamamile tesirden hali kalmamıştır. Bununla beraber İngilterede kusur teşkil eden fiillerden dolayı devlet aleyhindeki takibata karşı yapılan eski muhalefet sisteminde ancak iki rahne açıl-

mıştı. Bunlardan biri 1894 tarihli (Merchant Shipping Act)ın bir hükümdür ki gemilerin (sebepsiz) ambargosu için ticaret nezaretini mes'ul kılmakta ve takibat icrasını mümkün göstermektedir. Ancak bu mes'uliyet çok mahdut olduğundan tatbikatta pek cüz'i bir şeye münhasır kalmıştır. Diğer 1919 tarihli (Ministry Of Trasport Act) dır ki kendi memur ve müstahdemlerinin fiil ve terklerinden (icra ve ademi icralarından) dolayı münakale nezaretini mesul kılmakta ve hizmetle alakadar kusur ve mukavele işlerinde takibata maruz bulundurulabileceğini kabul etmektedir. İngiliz dominyonlarında devletin mesuliyeti prensibi daha büyük bir adım atmıştır. Kanada kanunları nafia işlerinden dolayı sebep verilen zarar ve ziyandar için devleti mesul addetmiş ve Yeni zellanda da dahi mümasil bir kanun mevcut bulunmuştur. Garbi Avusturalyada devletin bir menfaat istihsal ettiği umumî işler sebeble verilen zarar ve ziyandar için devlet mes'uldür. (Nouvelle - Galles du sud) de yüksek mahkeme umumî işlerden dolayı fertlerin düçar oldukları zarar ve ziyandan devletin mesul olduğuna hükmetmiştir.

Mahkeme daha müterakki memleketlerde hususi teşebbüslere bırakılabilen ve birçok işçi kullanılması zaruri bulunan şimendifer, kanal inşası gibi teşebbüslere İngiliz müstemlekelerinde mahallî hükümetlerin dahil olmaya mecbur oldukları neticesine varmaktadır. Binaenaleyh mahkeme, eğer (Kral fenalık yapamaz) şeklindeki eski kanaat bu şartlar altında Avusturalyada tatbik edilse idi, şartlar tamamile ayrı bulunan İngilteredekinden çok daha ezici olurdu neticesini çıkarmıştır.

Fakat ademi mesuliyet ve muafiyet halındaki eski doktrine en derin rahneyi Avusturalyada (Common we

alth) Parlamentosu tarafından 1903 tarihinde kabul edilen (Judiciary Act) açmıştır. Bu kanun, kendisile memurları arasındaki münasebet, hukukun umumî kaidelerine nazaran (Respondeat superior) doktrininin tatbiki kabil olacak mahiyette bulunan bütün hallerde hukukî kusurlardan dolayı (Commonwealth) i mesul kılmaktadır. Aynı kanun ile (Petition de droit) eski usulü muhakemesi de ilga edilmiştir . Mutazarrır olan fert hükümete karşı (yani Avusturalya Commonwealth ine karşı) adi fertlere karşı yapıldığı gibi davasını takip edebilir. Hülâsa, adi fertlerin aynı zamanda gerek hükümetin kusur teşkil eden bir fiilile mutazarrır oldukları takdirde haklarının esasına gerek bu haklarını ihkak ettirmek için riayet edilecek usule müteallik hususlarda, devletle aynı müsavat mevkiinde bulundurulmuştur.

Buna binaen bir İngiliz hukukçusu Avusturalyada hükümetin mahkemelerin kazasına tamamiyle tabi bulunduğunu ve bir fet şimdi (Commonwealth) i huzuru mahkemeye müddei aleyh olarak celp edebileceğini ve Avusturalyada yüksek mahkemenin (Commonwealth)e sorulan suallere cevap vermesini ve vesaik göstermesini ihtar ve tebliği yolunda kuvvet verici hadiseyi gördüğünü kayıt etmiştir. Bu sureti halli kendi memleketinin kabul edeceği hal suretlerinden biri olmak üzere tasvip “eden bir İngiliz hukukçusu bulmak dahi kuvvet verici bir şey olduğunu ilave edebilirim.

Kezalik Amerika birleşmiş devletlerinde son senelerde devletin ademi mes’uliyeti ve muafiyeti hakkındaki eski doktrinden ayrılmak ve hükümet memurlarının kusur teşkil eden fiillerden tevellüt eden zarar ve ziyanlar için mes’uliyetini kabul etmek hususlarında göze çarpan bir temayül vardı. 1916 senesinde kongre (Wor-

kingimen's Compensation Act) kabul etmiştir ki buna nazaran hükümet hizmetlerinde çalışanlar vazifelerinin ifasında dıçar olacakları zarar ve ziyan için naktî bir tazminat alabileceklerdir. Cihan harbi esnasında millî hükümet şimendöferleri işletmeğe teşebbüs ve ticaret gemilerinin mübayaası ve işletilmesi için (Shipping Board) teşkil ettiği vakit hususî şimendöfer ve gemi sahiplerinin tabi buldukları adi mes'uliyetleri deruhde ve 1919 senesinde neşrolunan bir kanun ile umumî hava seyahat vasıtalarının işletilmesinden çıkacak zarar ve ziyanların mes'uliyetini de kabul etmiştir,

1922 senesinde kongre tarafından tastik olunan bir kanuna nazaran millî hükümetin muhtelif icra daireleri hükümetin kendi salahiyeti sahasında hareket eden her memur veya müstahdeminin ihmali neticesinde fertlerin dıçar oldukları bin doları geçmeyen zarar ve ziyan veya hasarlardan mes'ul kılınmıştır. Hükümet tarafından işletilen ticaret gemilerine mütaallik hususlarda 1920 tarihinde kabul edilen mes'uliyet esası, nihayet 1925 tarihinde kongre tarafından kabul olunan bir kanun ile umumî gemiler (Les navires publice) tarafından sebep verilen zarar ve ziyandan dolayı birleşmiş devletler aleyhinde takibata da teşmil edilmiştir.

Bu mes'uliyetin kabul edilmiş olması hadisesi Amerika birleşmiş devletlerinde devletin mes'uliyeti doktrininin tekâmülünde bir devre teşkil etmekte ve ticarî mahiyette hizmetlerle işğal etse dahi kusur teşkil eden fiillerinden dolayı devletin mes'uliyetten vareste bulunması hakkındaki eski prensibin kat'i surette terk edildiğine delalet eylemektedir. Birliğe mensup bütün memur ve müstahdemlerin ihmalinden dolayı bin dolara kadar umumî mes'uliyeti kabul eden 1922 tarihli kanunun şümul sahasının genişletilmesi hususunda Amerika

birleşmiş devletlerinde ehemmiyetli bir fikir cereyanı vardır. Bin doları tecavüz etmeyen işlerde zarar ve ziyan için hükümetin mes'uliyeti kabul etmesi muhik ise bu miktarı tecavüz eden zarar ve ziyanlar için de mes'ul olması aynı sarette muhiktir. Hali hazırda bin doları tecavüz eden taleplerin kongreye tevcih edilmesi icap eder. Davacı için mümkün olan yegâne tamir kendisini tazmin için bir meblağ tahsisi hakkında kongrenin hususî bir kanun kabul etmesidir ki bu pek az tatmin eden ve hiç kat'i olmayan bir müracaattır.

Kongrede (Claims Commitees) azaları ve diğer kongre azaları, birçok fırsatlarla bu kabil davaların daha ziyade ehliyetli bir nevi adlî mahkeme tarafından tetkiki kabil olabilmesi için muhtelif muhakeme usulleri kabulü hakkında tekliflerde bulunmuşlardır.

Yakın bir istikbalde Amerika birleşmiş devletlerinin kendi memur ve müstahdemlerinin kusurlarından dolayı daha geniş ve daha umumî bir derecede mesuliyetlerini bir vazı kanunî ile kabul edecekleri ve hususî hallerde bu mes'uliyetin tayini için adlî bir mahkeme tesis eyleyecekleri şimdiden muhakkak gibi görünmektedir. Eski vaz'iyeti muhafaza eden sette ehemmiyetli bir gedik açılmış olduğu şüphesizdir. Kezalik berri Avrupa hukuku idaresi ve İdarî kazası hakkında bir taraftan yanlış bir zehaba, diğer taraftan hatalı bir telakkiye istinat ederek vücut bulan itimatsızlık zail olmak üzeredir.

Amerika birleşmiş devletleri, deruhde edilen mes'uliyetin derece ve mahiyetinde veyahut kabul edilen müracaat usulünde Fransanın yaptığından veya yapmak mecburiyetinde görüldüğünden o kadar uzağa gitmeye, hiç olmazsa uzun zaman muktedir olamayacaklardır. Fakat devlet müvacehesinde ferdin haklarının kabulü daima si-

yasi felsefenin hakim mahiyetini haiz olduğu ve (Respondeat superior) doktrininin hususî hukukta daima mukaddes bir prensip telakki edilmediği bir memleketin hükümetinin kendi hatalı fiillerinin mes'uliyetini üzerinden atmakta ve muafiyet hakkındaki eski ve kıymetten düşmüş nazariyenin himayesi altına saklanmakta devam edeceğini zannetmek mümkün değildir.

Dünya İktisadî ve İktisadî Buhran

Bu gün dünyanın her köşesinde cereyan eden hadiseler bize sarahaten gösteriyor ki beşeriyetin İktisadî ve İçtimaî bünyesinde sıkıntı ve istirap veren gayri tabii, bozuk marezî bir işleme vardır.

Eğer bu günkü medenî insanlığın kanında saf hayat cevheri masun ve mahfuz kalmış ise, o bu badireden yorgun ve bitkin dahi olsa sağ ve muzaffer çıkacaktır. Aksi takdirde medenî insanlık karanlık ve tehlikeli bir akıbeta doğru sürüklenip gidecektir. Bu günkü vaziyet karşısında bize betbinlik veren alâmet buhranın ruhlara da sirayet etmesidir. Her millet bu günün sıkıntısı içinde yarının endişesine kendisini kaptırılmış, korku, dehşet ve ümitsizlik içindedir. Ruhlarda içtinabı gayri kabil mukadder bir felâketin önünde hissedilen ürkme vardır. Her millet kendisini kurtarmak gayretine düşmüştür. Tesanüt yerine kuvvetli bir egoizm milletleri bir birinden uzaklaştırmakta ve tecrit etmektedir. Halbuki medenî milletleri teşkil eden kavimler arasında tesanüt ve müşareket zarureti bu günkü kadar vuzuhla sabit olmuştur. Bir memlekette çıkan sarî hastalıktan musap aharın vaziyeti diğerleri için nasıl tehlike ise İçtimaî ve İktisadî buhrana tutulan her hangi bir memleket diğerleri için öylece tehlikedir. Bu tehlikeden sadece uzaklaşmak istemekle kurtulunmuş olmaz. Bilâkis tehlikenin esbap, âmillerde ve onun bertaraf imkânlarını araştırmakla ve bu vadede müsbet ve cesaretle hareket etmekle önüne geçilir.

Esasen bu gün hiç bir millet buhran afetinden masun kalmış olmadığından bir araya toplanarak bundan kurtulmak çarelerini düşünmeğe ve tetkik etmeğe lüzûm görmekte-dirler. Bu konferansların şimdiye kadar müsbet ve fîli bir netice vermediği malûmdur. Önümüzde akdi mukarrer Londra iktisat konferansının muvaffakiyetle neticelenip neticelenmeyeceği hakkında bir fikir edinmek için buhranın mahiyetini esbap ve amillerinin seyrini kısaca tetkik etmeğe lüzûm vardır. Bu tetkik neticesinde krizin bu günkü iktisat cihazının tashih ve tedavisi mümkün arizi bir kusurdan mı yoksa mevcut iktisat sisteminin, organik bir işleme teşevvüşatından mı tevellüt ettiği meydana çıkacaktır. Eğer buhran düzeltilmesi kabil bir arızadan ileri gelmiyorsa bunu İslah etmek çarelerini bulup tatbik etmek müşkül olmayacaktır.

Yok eğer fenalık doğrudan doğruya sistemin kendi bünyesinden doğuyorsa bu organik mizanın İslahı imkânsız olduğu gibi bu gün cihana hakim olan kapitalizm sisteminin kendi aleyhinde karar vermesi de beklenemeyeceğinden tabii kanunların merhametsiz bir tasfiye suretiyle beşerin mukadderatını hal etmesine tevekkül ile intizar etmek lâzım gelecektir. Fransız ihtilâlinin doğurduğu liberalizm ve endividüalizm neticesinde beşeriyet gerek servet istihsalinde gerek servetin taksim ve tevziinde mazinin feodalite, loncalar ve emsali bilumum kayıtlarından ve bağlarından kurtulmuş ve mutlak bir serbestiye mazhar olmuştur. Bu serbestiyi derhal bir ihtira devri takip etmiştir. Buhar kuvvetinden vapurlar, şömendöferler, dokumacılık makineleri başta olmak üzere fabrikacılık , elektrik kuvvetinden telgraf ve telefon muhaberatı, tenvirat , dinamolar esans kuvvetinden motorlar , otomobiller ihtira edilmiş ve kimya

sanayii ile büyük sanayi için gıda olan kömür ve demirden bilihtibar madencilik büyük inkişafalara mazhar olmuştur. Servetin istihsal ve tevziindeki serbesti binnefs istihsal ve tevzi şartlarındaki mazinin muvazenesini bozmağa kâfi iken arz edilen ihtiraların fiiliyat ve tatbikat sahasına konması, yani sanayide istismar edilmesi bu muvazaneyi esasından bozmuştur.

Arzettiğimiz ihtiraat eıdüsrtriyi doğurmuş, endüstri antrprizleri yaratmıştır. Antrprizler yüksek ve cesur teşebbüs erbabının gayretile büyük sermayeleri bir araya toplamış ve akla hayret verici kazançlar temin etmiştir.

Endüstrinin insanların haleti ruhiyesinde yaptığı büyük tesiri burada kaydetmek mecburiyetindeyiz. El imalatı devrinde insanların zevkini temin eden hasa keyfiyet idi. Makine sanayii devrinde bu zevk kemmiyete intikal etmiştir, El sanayii güzelliği, selameti, metaneti, sa'natı temin ediyordu. Makine sanayii bunlara asla iltifat etmiyerek adede kıymet vermiştir. Eşyada eskilik (uzun müddet dayanma) ve nadirlik evsafı yerine çokluk ve yenilik meziyetleri kaim olmuştur. Asrımızın farik vasfı olarak “ sıfat ” yerine “adet ” istihlaf etmiştir.

İnsanların yeni zevki olan adet ihtiyacını tatmin etmek için dünyanın buharlı, elektrikli makineleri cehennemi bir faaliyetle işlemeğe koyulmuştur. Bir gün öyle bir an geliyor ki, fabrikaların çıkardığı adetler beşerin doymaz zan olunan bu ihtiyacını doyurduktan başka artıp kalıyor. Arz, talebi geçiyor. Fiyatlar düşmeğe başlıyor. İşte ilk buhran başlamış oluyor. Buhranı hal etmek için bir taraftan iktisadı kanunlar harekete geliyor, cesaretli ihtiyatsız bankaları, ihtiyaçtan fazla imalat yapan fabrikaları iflase ve kapatmağa

mahkûm ederek arzı talebe göre tanzime icbar ediyor. Diğer taraftan asrın büyük şahsiyeti Bismark Fransız ihtilâlinin koyduğu liberalizm ve endividüalizm esaslarından rücu ederek mübadele serbestisi yerine gümrük himayesini ikame ediyor. Assürans sosyal ve amele himayesini yapıyor ve en nihayet karakteristik bir hareket olmak üzere şömendöferleri devletleştiriyor. İlk posta ve kömür sindikasını ve ilk demir kartelini yapıyor. Amerika müttehit hükümetleri onun eserini takiben himaye rüsümünü, Fransa azamî ve asgarî tarifeyi vaz ediyor. Endividüalizm'den sosyalizm'e doğru kuvvetli hareket başlıyor. Ruhu madencilerinin kanlı grevi, Londra dök amelesi grevi, nihayet Alman sosyal demokratlarının Rayihştağ intihabındaki kafi galebeleri vukua geliyor.

Artık devlet (etat de gendarne) olmaktan çıkmış milletler serbest ekonomiden organize ekonomiye ayak basmış bulunuyor; Karteller, sindikalar taaddüt ediyor ve nihayet harbi umumî devletlerin iktisadiyata kafi surette müdahalelerine saik oluyor. Harbin bitmesinden sonra serbest ekonomiye gidileceği zan ediliyorsa da bir taraftan kuvvetli ve muazzam karteller, trüsterler, sindikalar teşekkül ediyor, diğer taraftan devletin iktisat sahasında müdahalesi gün geçtikçe artıyor ve kuvvetleniyor. Nihayet bir gün geliyor ki devlet ücret ve fiyat mes'elesine de müdahale etmiş bulunuyor. Bu İçtimaî ve İktisadî harekâtın heyeti umumiyesine birden bakacak olursak görürüz ki Liberalizm etatizme, doğru endividüalizm sosyalizm'e doğru mütevaziyen yürümektedir.

Ve İçtimaî kaynaşmanın feveranlı grevler şeklinde yer yer tezahüratı görünmektedir. "Libre echangeisme,,

Amerikayı ve İngiltereyi çeviren Gümrük duvarlarına çarparak kırılmaktadır.

economie mondiale fikri Gen6ve İktisadî konferansından itibaren inhitata yüz tutmakta ve aynı zamanda nasyonal iktisat sahneleri vücut bulmaktadır. Nasyonal fikrin Sosyal fikirle hem ahenk olarak ilerlemesi buna istinat eden sosyal demokratlara emsalsiz büyük ekseriyetler kazandırıyor; ve demokrasi sayesinde kapitalizm in vücuda getirdiği amele sınıfı hükümetle o kadar iyi kaynaşıyor ki sosyal harekât devletin yaptığı reaksiyon harekâtiyle birleşiyor. Devlet halk kitlesinin ve halk kitlesi devletin daha iyi ruhuna giriyor; Ve bu büyük kuvvetle devlet iktisat hayatındaki tarihî rolüne lâzımgelen kuvvet ve salahiyetle hazırlanmış bulunuyor.

Buhranın istihsal fazlalığından ileri geldiğini yukarıda işaret etmiştik; bütün dünyada bugünkü fiyat düşüklüğünün derecesi ve işsiz kalan amelenin adedi düşünülürse bugünkü beşeriyeti mustarip eden cihanşümül felâketin mahiyeti daha iyi kavranır. Rusya'da dahil olduğu halde 1931 şubatında işsiz kalmış amelenin yekûnu yirmi milyondur. Bugün bunun otuz milyona çıktığı söyleniyor,

İhtira, onu takip eden ihtirain sanayide istismarı ve onu takip eden bolluk, bu bolluk neticesinde vücuda gelen buhran, buhranın yaptığı tazyik neticesinde avdet eden hali tabii bir asırdan beri kapitalist sistemin değişmez bir kanunu olarak şaşmayan bir ittirat ile yedi senelik devrelerle tecelli etmektedir.

Bu hali krizin şu tarihçesinde süratle takip edebiliriz:

Malûmdur ki ilk buhran buhar ve dokuma makinelerinin istihsal imkânlarını genişlettiği ve Napolyon harp-

lerinin (Blocues continental ve büyük ordular) istihlâkâtı teşviş ettiği 1815 de vukua geldi. Fabrikacılar bilhassa İngilterede fabrikalarını büyük bir istihsal teinin edecek surette teşhiz ettiler; fakat umulan alıcı bulunmayınca fiyatlar düştü. Ve birçok fabrikalar kapandı. Tüccarlar iflâs etti. Ve büyük bir amele işsizliği orduların terhisiyle bir kat daha vahamet kesbetti.

Ameleler makinelere hücum etmek suretile sefaletlerini ifade ettiler. İyi bir mahsul yüzünden zürrain alım kabiliyeti çoğaldı ve emtia satın alınmağa başlandı. İktisadî vaziyet selaha yüz tuttu. Yeni ihtiraat (tramvay ve hava gazı) bir kerre daha teşebbüs fikrini tahrik etti. Bankalar teşekkül ederek yeni antripizlere kredi verdiler. Sonra 1825 de yeni bir iktisadî hezimet oldu.

Krediler kesildi, faizler yükseldi, fiyatlar düştü ve panik başladı. 1836 - 1839 da yeni bir İktisadî hezimet başlıyor. Amerikada 618 banka iflas ediyor. Sonra büyük şömendöferlerin inşasına sıra geliyor, kapitalizm'in aynı mekanizması yine işlemeğe başlıyor, fiyatlar yükseliyor. 1847 mahsulünün fenalığı da buna yardım ediyor yeniden İktisadî hizmet hububat fiyatları bir kaç haftada yarı yarıya düşüyor. Hububat ticarethaneleri bankalar ve diğer antriprizler birbiri ardınca iflas ediyorlar. Fabrikalar kapanıyor. Amele işsizliği başlıyor. Vapurların, şömendöferlerin ve büyük bankaların tekemmül ettiği 1857 tarihinde aynı iktisat hayatının aynı meddü cezirleri vukua geliyor; Ve bu defa cihanşümul bir genişlik alıyor; Ve ilk defa olaraktır ki bütün ekonomi mondiyalı buhran sarıyor. Aksiyonları satmak imkânı kalmıyor. Emtia fiyatları düşüyor faiz miktarı yükseliyor. Evvela Amerikada patlayan bu buhran oradan

İngiltere'ye, İngiltereden Almanyaya, İskandinavvaya geçiyor ve Kırım harbinin araya girmesile şiddetini artırıyor. Bundan sonra mevzii krizler oluyor. 1836- 1864 Fransa'da 1866 İngilterede, 1869 Şimali Amerika da sonra muazzam yeni bir kriz baş gösteriyor, Grunder Krach, "tesizat hezimetı ,, bu defa bu hezimet 1873 de Al manyada vukua geliyor. Almanyanın muzafferiyeti Alman imparatorluğunun kurulması Fransadan alınan harp tazminatı, mecnunane şekilde spekülasyon senelerini yaşatıyor, 1870 den 1873 e kadar üç senede kapitalizm muazzam bir nisbette inkişaf ediyor. Bu üç sene zarfında Almanyada 3 milyar mark sermayeli olmak üzere bin şirket (aksiyon şirketi) teşekkül ediyor. Bu çıkış devrinin inişi Viyanada başlıyor. 28 mayıs 1873 kriz tahribatla Almanyaya doğru yürüyor. Almanyadan İngiltereye atlıyor. Oradan Amerika Müttehit hükümetlerine geçiyor. Oradan tekrar Avrupaya (pamuk buhranı halinde) dönüyor. Kriz tufanının durması için üç sene aradan geçiyor.

1882 Fransa'da, 1890 İngilterede, 1893 Şimali Amerika'da ara buhranları oluyor.

Bu buhranı bütün cihanda parlak bir yükseliş devri takip ediyor. Bu devrin hamisi teknik ve antripirizdir. Elektrik sanayii muzafferane yürüyüşüne başlıyor. Cenubî Afrikada şimdiye kadar işletilmemiş nisbette altın eksplovasyonu başlıyor. Yeni mahreçler bulunuyor ve açılıyor. İstihsalât ziyadeleşiyor yeni antripirizler çoğalıyor, fiyatlar ve ücretler artıyor.

1900 de İktisadî hezimet vukua geliyor. Yeni büyük bir salgın gibi bütün dünyayı sarıyor. Bilhassa Amerika Müttehit hükümetlerinde bütün İktisadî faaliyeti felce uğratıyor. Ve bu kriz normal kapitalist şeraiti için-

de ceryan eden son büyük buhran oluyor. Sui tefehhüme meydan vermemek için derhal ilave edelim ki bugün içinde bulunduğumuz kriz bilahare izah edileceği veçhile normal kriz değildir.

Fiyatların düşkünlüğü, alıcı harekâtını çoğaltıyor, İşler artıyor ve amele ücretleri yükseliyor. Talebin çoğalması Antripriz fikirlerini tahrik ve teşvik ediyor. Tesisata ve inşaata keremi varılıyor. Ve yenileri kuruluyor. Ve artan işler bütün sanayi şubelerine yine mütezayit işgalât temin ediyor. Zan ediliyor ki bu yükseliş ebediyen devam edecektir ve bu kısa inkişafın sun'î olduğu ve bu yapının küçük bir taşının düşmesiyle bütün binanın çökeceği düşünülemiyor. Bu inşaat ve İktisadî inkişaf sıtması içinde emtia git gide nedret kesbediyor ve binnetice fiyatlar çıkmakta devam ediyor Emtianın nedreti insanların haleti ruhiyelerine tesir ediyor. Herkes satın almağa koyuluyor ve uzun vadelerle satın alıyor. Ve bu hummalı satın almalar daha hararetli bir surette fiyatları çıkartıyor. Diğer taraftan zaten büyütölmüş olan fabrikalar bu talep icabatına uyarak bir kat daha büyüyorlar. Bütün bunlar para ile oluyor. Ve para ve kredi talebi artıyor. Ve bu talep karşısında bankalar muktedir olabildikleri miktarda kredi veriyorlar. Ve bu kredi talepleri nisbetinde faiz miktarı artıyor. Rayhş bank'ın 1899 mayısında % 4 olan faiz miktarı 1899 birinci kânunda %7 ye çıkıyor.

1899 tarihinde emtianın perakende satış fiyatlarının bu fevkalâde yüksekliğı fevkalâde bir surette his ediliyor. Fakat bilhassa bu sene (faiz miktarının yüksek olmasından dolayı) amele ücretleri perakende eşya fiyatlarına tekabül edecek surette yükselmemiş olduğundan bu yüzden birdenbire yapının bir küçük taşı kopuyor ve sağlam olmıyan bina çökmeğe mahkûm oluy-

yor. Amele evvelki kadar satın alamıyor, perakendeci tacirler bunu görerak furinsörlerine siparişlerini tenkis ediyorlar. Nihayet iş büyük tacirlere ve fabrikacılara intikal ediyor. Bunlar bu tenakusu görünce imalâtı durduruyorlar. Fabrikacı piyasasının çekildiğinden fazla imalât yaptığını anlıyor. Bu merhalede inşaat, tevsiat, tesisat yapmak abes olacağından İktisadî hayatın bilûmum safahatında her şey duruyor. Fırtınalara takaddüm edem durgunluk vaziyeti ve hakikati görmek ve duymak sırasile bankalara geliyor; Emniyet emniyetsizliğe inkılâp ediyor. Yeni kredi kesiliyor; verilen krediler mümkün süratle geri alıyor. Şimdi çıkış hareketi aynı inhinayı makus veçhede takıp ederek inişe inkılâp ediyor. Fabrikacı kredisinin olmadığını his ediyor; toptancı tacir stokları süremeyeceğinden korkuyor. Ve hepsi satışa atılıyorlar. Evvelâ küçük kıymetteki eşyanın fiyatları üzerinde tenzilât yapılıyor. Fakat her tacir diğerinden geri kalmış olmaktan korkarak bütün emtiasını satılığa çıkarıyor. Müthiş panik başlıyor. Evvela küçük tacirler, fabrikatörler, sonra orta derecede olanlar sonrada büyükler krizin neticesinde yok oluyorlar. Harbi umumiye kadar tekerrür eden, bu krizlerin hepsi bolluk buhranlarıdır. Bugün bizim iktisadiyatımızı teşkil sınaî istihsalât teşkilât ve teşhizat tam bir asırda kurulmuş ve vücuda gelmiştir. Kâh inkişaf eden iktisadiyat için kadro küçük ve dar geliyordu. Bu mes'ut yükseliş devresini vücuda getiriyordu. Kâh iktisadiyat kadrolara uymak zaruretini his ediyordu ve bu da inhitatı yani krizi doğuruyordu; ve işte bu mütemadi ve zarurî tahavvülâtın ortasındadır ki bütün kapitalist sistemi inkişaf ediyordu.

Harbin tahrik ve tevlit ettiğİ inkıta neticesinde harpten sonraki krizler artık bolluk krizleri değİllerdir.

Bolluk krizlerini artık hakikî işleme teşevvüşatı istihlaf etmişlerdir. İptidaî maddeler fiyatı müthiş surette düştüğü halde gıdaî ve sınaî maddeler ucuzlamamıştır. Bir taraftan çiftçi ve amele fakirleşmiş, diğer taraftan da hayat pahalılaşmıştır. Tekniğin hareketli terakkiyatı da durmuştur . Buhar makinaları, şömendöferler, vapurlar, elektrikçilik essans motorları gibi mühim ihtiraat yoktur. Bu günkü tekniğin yaptıkları mevcutların sadece tekemmülâtından ibarettir. Bu sebeptendir ki ihtira olunca sermayeyi tahrik edecek amil ortadan kalkmış oluyor; teknik tarakkiyat motörü işlemeyince kapitalist sistemi felce uğramaktadır.

İktisadî buhranın tarihçesini mütalaa ederken kapitalizmi teşkil eden endüstri ve antriprizin tecelli ettiği sahayı tayin ve tahdit etmek lâzımdır. Bu sanayi sahası yirminci asrın başlangıcına kadar heman heman Avrupa ile Amerika müttehit hükümetlerinin garbine inhisar ediyordu. Bu yerlerdir ki müstemlekâta dahil olduğu halde cihana mamulat yetiştiriyorlardı.

Kezalik müstemlekâta bu sanayi kıtalarına iptidaî maddeler temin ediliyordu. Sanayi memleketleri de şehirler kasabalar köyler zararına büyüyorlar, ameleler çiftçiler zararına çoğalıyorlardı . Müstemlekelerde ise ziraat inkişaf ediyor ve organize ediliyordu. Meselâ kahve Afrikadan, Brezilyaya da intikal etti; halbuki Brezilya yalnız kauçuk istihsal ediyordu. Kezalik Seylan ve Hindi Çini de sistematik surette kauçuk zeriyaatı istihsalatı başladı. Küba tütün ziraatını tahdit ederek dünyanın ikinci şeker istihsal memleketi olmağa koyuldu. Cihana kereste veren Kanada, buğday yetiştiren ve ihraç eden memleketlerin başına geçti. Avusturalya'da yeni Zeland'da, Arjantin'de ve Cenubî Afrika'da hayvan

yetiştirmesi ancak yirmi otuz senedenberi vücut bulmuştur. Kaliforniyanın ve Orjonun meyve yetiştirmesi son zamanlarda vukua gelmiştir. Endüstri sahasının nüfus çoğaldıkça onun iptidâi ve gıdaî maddeler ihtiyaçları artıyordu.

İptidâi maddeler istihsal eden memleketlerde çiftçilerin, hayvan yetiştiricilerin mikdarı arttıkça onların sınaî mamulata ihtiyaçları da fazlalaşıyordu. Bundan başka Çin, Hindistan gibi eski medeniyetler yaşamış memleketlere kapitalizm nüfuz ediyor, buraları avrupalaştırmağa başlıyor; ve bunların fabrika mamulatına ihtiyaçlarını genişletiyor, bu memleketler bu mamulatı satın almak imkânını temin edebilmek için ihracat zaruretini his ediyorlardı. Bu suretle Hindistan ve Çin sınaî memleketlerde iptidâi ve gıdaî maddeler ihraca başlıyorlar. Öyle ki, soya denilen yağ nebatının Çin, ve pirinç ile Jüt'un " Jute ,, Hindistan dünya müteahhidi haline giriyorlar. Bundan başka meselâ Japonya gibi sırf iptidâi maddeler yetiştiren bazı memleketler kendi sınaî mamulatlarını temin edebilmek için bunları dahilde imal etmek, yani sanayi kurmak imkânlarını buluyorlar. Diğer taraftarı iptidâi mahsulat yetiştiren diğer bir takım memleketlerde mamulat satın almak hususunda günden güne büyüyen ihtiyaçlarını temin edebilmek için bir taraftan iptidâi ve gıdaî maddeler istihsalâtını artırıyorlar, ve diğer taraftan imkân nisbetinde sanayi kurmağa çalışıyorlar. Bu suretledir ki kapitalizm sahasına mahsus olan İktisadî bozukluk bütün dünyaya sirayet etmiş oluyor, ve umumî harbin kamçılıadığı umumî teşevvüşat 1920 tarihlerine doğru açıktan açığa tezahür ediyor. 1920 tarihinin en karakteristik hadisesi olmak üzere o zamana kadar bilhassa iptidâi maddeler istihsalcisi olan Amerika müttehit

hükümetleri kafi surette sınaî memleketler sınıfına geçiyorlar ve Japonya ile Hindistan onları takip etmek tehdidini gösteriyorlar.

Umumî harbin parçaladığı garp memleketleri iktisadiyatı harpten sonra küçük bir intikal devresi geçirdikten sonra harp iktisadiyatı sulh iktisadiyatına inkilap ediyor ve yenileştirilen kadrolar işlemeğe başlayınca iptidai maddeler yetiştiren memleketlerle olan mutat münasebetin bozulduğu ve cihan iktisadiyatında kafi bir tahavvül vukua geldiği görülüyor: Harpten evvel garp, dünyanın diğer akşamının kendi mamulatile doldurduğu ve iptidai maddeler yetiştiren memleketler bu mamulatı güçlkle ödedikleri halde şimdi, dünyanın diğer akşamı garbı kendi iptidai ve gıdaî maddelerile işba haline getiriyor. O haldeki garp bunları ödemiyor. Çünkü bu memleketler garbın mamulatını artık satın almıyor. Bu hal garp iktisadiyatını alt üst ediyor. Avrupa İktisadî mekanizması felce uğruyor, fabrikalar artık iş bulamıyorlar. Amele ve halk kitlelerini beslemek işini kapital artık devlete bırakıyor. Bu felç garp memleketlerinde iptidai maddeler istihşalâtına hatta kömür, demir, çelik istihşalâtına da sirayet ediyor. 1920 senesi nihayetine doğru Avrupa ve Amerikada işsiz amelenin yekûnu takriben on milyona baliğ oluyordu. (Bir milyon Almanyada, bir buçuk milyon İngilterede, üç buçuk milyon Amerikai müttehede hükümetlerinde)

Avrupanın satın alma kuvvetinin müthiş surette azalması onu bundan sonra iptidai ve gıdaî maddeler ithal etmek imkânsızlığına soktu. Çünkü Avrupanın satamayınca alma kudreti olamayacağı gibi, iptidai ve gıdaî maddeler yetiştiren memleketlerde henüz birikmiş stoklar temin edecek kapitale malik olmadıklarından

kredi ile veremezlerdi. İşte şimdiye kadar Avrupada bolluk krizleri tecelli ve tekessür ededururken şimdi bunun aksine olarak az istihlal etme krizi baş gösterdi. Şimdi yalnız işsiz amele değil Avrupanın bilumum halk kitleleri bilhassa Orta Avrupa halkı açlık ızdırabına düştüler; Avrupa bu açlık ızdırabını çekerken Arjantinde hububatın satılmayan fazlasının lokomotiflerde kömür yerine yaktılar. Evvelce feyz ve bolluk allahın insanlara bir rahmeti olarak telâkki edilirken şimdi mahsulde görülen bir feyz, bir musibet amili oldu.

Ziraî memleketlerde sınaî mamulat alamadıklarından kendi mahsulâtını satamıyorlardı, ve bir taraftan Avrupa halkı yokluk ızdırabından kıvranırken ziraat memleketlerinde hububat ve mahsulât yerlerde ve depolarda çürüyordu. Kapitalizm iktisadiyatın bozukluğunu bal etmek için tabiat kanunlarının müdahalesi lâzım geldi. Ve tabiatın emrettiği kuvvetli aksi amelle müthiş bir fiyat sukutu başladı.

Harbi umumiden sonra ekonomi mondiyalin ihyası ve yeniden kurulması için çok çalışıldı. Fakat krizi husule getiren şerait hep aynı kaldılar. 1920 den beri geçen on sene zarfında vücuda gelen ihya nazarî ve hayali sahadan dışarı çıkmadı. Bu on senelik ihya amelîyesi iki netice husule getirdi. Biri heman heman ekseri memleketlerde dövizin istikrarı temin edildi.

Avrupa Amerikaya karşı borçlu kalmak vaziyetini muhafaza etti. Ve Amerika mâliyesi Alman harp borçlarını bu Avrupa borçları meyanına sokarak onu siyasi mahiyetinden tecrit etti.

Fakat Amerika Avrupanın yalnız bankerî değildi. O harp sebebiyle Avrupanın iptidaî maddeler ve sınaî mamulât müteahhidi olmuştur. Amerika, Avrupadan hem

alacağını istemenin hem de sattığı iptidaî maddeler bedelini tahsil etmenin mümkün olmadığını 1920 buhranından öğrendi. Amerikanın bu iki nevi borcu tahsil edebilmesi için kendisinin de bilmukabele Avrupanın mamulâtını satın alması lâzımdı. Halbuki Amerika bil nefis bu mamulâtı kendi imalâthanelerinde yapmakta olduğundan ve bu kabil ithalatı men için ağır gümrükler koymuş olduğundan bunu yapamazdı. Binaenaleyh Amerikanın iptidaî maddelerini ve fabrika mamulâtını Avrupaya satabilmesi için tek bir çare kalıyordu ki oda Avrupadan alacağını istemekten sarfinazar etmek ve iptidaî maddelerini de kredi ile satmak. İşte bu on sene zarfında muazzam Amerika kredileri Avrupaya aktı. Bu krediler ekonomi mondiyalin hakikî çehresini örttüler; ve kapitalizm sisteminin işleme teşevvüşatını müsekkin ilâçlar gibi uyuttular. Hakikî çehrenin bu suretle örtülmesi ve derdin tedavisinin teahhür etmiş olması aynı zamanda. vahameti teşdit etmiş oldu,

Avrupa Amerika sermayesini “ratinonalisation” prensibi altında kendi istihsal kadrolarının inkişafı ve teknik tekâmülü uğrunda kullandı. Ve bu inkişaf ve tekâmül bilumum Avrupa memleketlerinde daha büyük bir sıkıntı amili oldu. Filhakika Avrupanın istihsal cihazı oldukça genişledi. Fakat atıl kalmağa mahkûm oldu. Çünkü Avrupanın satın almağa kabiliyeti asla büyümedi. Ve Amele işsizliği büyük bir kuvvetle her tarafı sardı.

Diğer taraftan da ziraat memleketleri bu müddet zarfında teknik cihazlarını tekâmül ettirmeğe devam ettiler.

Avrupa mamnlalı her tarafta yüksek gümrük resimleri setleri karşısında geri çevriliyordu. Fakat Avrupa,

Amerika kendisine kredi verdikçe onun iptidaî ve gıdai maddelerini satın alıyordu. Ancak amerika kredisi durunca 1920 de tezahür eden İktisadî işleme teşevvüşatı yeni bir kuvvetle baş gösterdi. Artık 1929 seneleri ortasındayız. İşte bu tarihten itibaren cihan piyasasında cereyana başlayan hadiseler emsalsiz bir mahiyet ve vahamet arzederler. Fiyatların müthiş surette sukutu 1929 yazında başlıyor ve ilk hezimetini Newyork borsasında gösteriyor. Sukutun önüne geçilmesi için her kuvvet kullanıldı isede sukut baş döndürücü bir sür'atle yoluna devam etti. Ve müteakip sene başlangıcından sonra buhran çığı önüne gelen bütün maniaları kırarak fiyatları aşağı doğru yuvarlamağa başladı.

Şikago'da buğday fiyatı yirmi beş senedenberi görülen en aşağı hadde düştü. Bu senenin son baharında büyük stok sahipleri fiyat hezimetinin önüne geçmek için ilk defa olarak silolarında büyük buğday stokları muhafaza etmeğe mecbur oldular. Hiç olmazsa fena bir mahsul senesinin hezimetin önüne geçmesi ümidi henüz gaip olmamıştı. Amerika müttehit memleketlerinde farm Borad hükümetin parasiyle, ve Kanadada farm Pool çiftçiler, bankerlerin ve hükümetin parasile iyi bir spekülasyon yapmak ümidile fazla buğdayları satın aldılar. Fakat 1929 ve 1930 senelerinde dua edilen az mahsul yerine mebzul bir mahsul alındı ve bu tam bir felaket oldu. Her taraf buğday stoklarına sahne oldu. Buna Avusturalya ve Arjantin buğdayları eklenince çok pahalıya satın alınmış olan Şimali Amerika buğdayları gönden güne düşmeğe başladılar. Zayiat milyonlara baliğ oldu. Hususî bankalar bütün mevcutlarını gaip etmekten korkarak kredilerini geri almağa mecbur oldular. Amerika federal hükümeti kredilerini ilga etti. Kanada gibi farm Pool tehlikeli bir vaziyete girdiğinden

ona yardım etmek mecburiyeti hasıl oldu. Bununla beraber gerek farm Board gerek farm Pool mağrur ve muazzam teşkilatlarının yıkılmasından korkarak ambarlarının kapaklarını açmak zaruret ve mecburiyetinde kaldılar.

Bu kapaklar açılınca buğday tufanının önüne geçmek gayri tabii oldu ve fiyat düşüşünü artık hiç bir şey durduramadı ve hezimet bu suretle devam ederken Rusyanın beş milyon bushel'nin (bir bushel 27.2 kilodur.) buğday arzı günde yüz milyon bushel'lik muamele yapan Şikago piyasasını altını üstüne çevirmeğe kâfi geldi. Bu kriz diğer hububata da sirayet ediyor. Bu meyanda yulaf fiyatı yarısına düşüyor. Aynı hal patatesin de başına geliyor. Ve Almanya 1930 senesinde harbi umumiden beri aldığı mahsulün en yüksekliğini istihsal ediyor. Patates yemek sarfiyatı çoğalmıyor; bilakis azalıyor ve hayvan gıdası ve ispiroto istihsalı için kullanılıyor. Fiyatı üçte bir düşüyor. Öyle ki 1914 senesi fiyatından iki defa noksanlaşıyor. Kürrei arzın en mühim mahsullerinden biri olan pirinç yalnız bu selin önünde mukavemet göstere biliyor. Fakat pirinç Japonya, Çin ve Hindistanda iptidaî usullerle olmak üzere zer ve istihsal edilen bir maddedir ve büyük bir kısımda Asya'da istihlak edilmekte olduğundan ancak Asyayı alakadar etmektedirler. Bu pirinçlerden Avrupaya gönderilen miktarlar ve İtalya'da istihsal edilenler cüziyetlerine binaen Avrupa iktisadiyatında bir rol oynamazlar. Buna karşı buhranın en büyük tahribata maruz kıldığı mahsul şekerdir. Şekerin başına gelen bu felaketin amili evvela şeker kamışının Cava ve Küba adalarına ithali ve tütün ziraatının tamamen şeker kamışı ziraatiyle istihlafıdır. Saniyen şeker pancarının fen ve teknik yardımıyla merkezî Avrupaya sokulmasıdır. Bu sebeplerden-

Dir ki cihan piyasasında şeker fiyatı yarıya düşmüş ve bugün 1915 senesi fiyatının ancak üçte birini bulmuş bulunuyor. Merkezi Avrupa ümitsizlik içinde şekrin yalnız satışını değil her memlekette bir kota (quota) vermek suretile istihsalini de inhisara tabi tutmak suretiyle müdafaaya uğraşıyorsa da Küba Amerikanın yardımıyla Cava aleyhinde son büyük mücadeleye hazırlanıyor. Kübanın maksadı şeker kamışı ziraatını genişletmek, tasfiye hanelerinin adedini artırmak, istihsalâtı rasyonalize etmek ve Cavayı mağlup edecek surette istihsal masraflarını indirmektir. Kakao ve kahve hakkında da vaziyet aynıdır.

Fiyat düşmesinin tahribatı gıdaî maddelerde, sanayide iptidaî madde olarak mühim bir rol oynayan nebatî yağlarda mühim olmakla beraber mensucat maddeleri üzerinde daha mühimdir. Altı buçuk milyon balyası hala stok halinde bulunan iki feyizli senenin 22 milyon balyalık pamuk mahsulü cihanı büyük bir musibete salmıştır. Bunun 20 milyon balyalık bir mahsul takip etmektedir, Halbuki fakirleşen dünya şimdiye kadar senede onbeş milyondan fazlasını istihlak edememiş ve bundan sonra da görünüşe nazaran bu miktarı tahdide sai bulunmuştur. Bir sene zarfında pamuk fiyatları yarı yarıya düşmüştür, Halbuki aynı müddet zarfında stoklar miktarı üçte bir artmıştır.

Yün fiyatı düşüşte bu kadar ehemmiyet arz etmektedir. Fakat şunu unutmamalıdır ki bugünkü yün fiyatı harpten evvelki fiyatın ancak üçte ikisidir. Kenevir fiyatı da kezalik 1913 senesi fiyatın üçte ikisidir.

Tabii ipek, Jüt, pamuk keten, kenevir gibi aynı sukuta tutulmuştur. Tabii ipek fiyatı harpten evvelki fiyatın üçte ikisidir. Japonyada adetleri milyonlara

balıĝ olan küçük ipek yetiştiricilerden dolayı istihsali tahdit etmeĝe imkân görünmüyor. Bu sene mevcut olan ipek stokunun miktarı geçen seneden dört kere fazladır. Bu fiyat sukutu madenler üzerinde baş döndürücü bir mahiyet almıştır. Bakır stoku son seneye nisbetle üçte iki artmıştır. Kalay stoku iki kere fazlalaşmıştır. Kurşunda ehemmiyetli deĝildir. Çinko harpten evvelki fiyatının üçte ikisidir.

En yüksek sukut kauçuk üzerindedir. Bu günkü kauçuk fiyatı harpten evvelki fiyatın ancak yedide biridir.

şurası nazarı dikkate alınmalıdır ki fiyat düşüşü kapitalizmin doĝurduĝu buhranlar için bir emniyet supabıdır. Fiyatların düşüşü tabii bir surette istihsalatı azaltır ve istihlkt oĝaltır. İstihsal azalmaĝa ve istihlkt oĝalmaĝa devam ettikçe fiyatlar dřmektен kalır. Ve yavaş yavaş yükselme başlar. Eĝer bugünkü buhranda da vaziyet böyle olsaydı bu'ran vahim mahiyetini tamamen gaip ederdi.

Fakat greceĝiz ki bugünkü vaziyet maalesef böyle deĝildir. Fiyat düşmesi vaziyetini hülâsa ederek görürüz ki iktisat tarihinde fiyatlar umumî mahiyet görerek aynı sürat ve ahenk ile birden düşmektedirler. Bu sukut gösteriyor ki arz, talebi büyük bir mikyasta geçmektedir. Fiyatların şimdiye kadar gsterdiĝi sukut arzı ile talep arasındaki bu nisbetsizliĝi hala azaltmamıştır.

Bunun sebebi şudur; fiyatlardaki bu büyük sukut henüz mstehlikin dediĝi fiyatlar üzerine temas etmemiştir. Başlıca iptidai maddelerin ve gıda mahsullerin fiyatları üçte bir düşmüşse de kapitalist büyük memleketlerde fiyatlar hala harpten evvelkinden % 50 fazladır.

Bu sebepten kapitalist sisteminde emniyet supabı ve nazım vazifesini gören fiyat bu gün ortada rol oynamıyor.

Arz ile talep arasında artık muadelet kalmamıştır. Bir taraftan arz bir sel gibi bütün setleri yıkıyor, fiyatları düşürüyor, diğer taraftan talep günden güne betaet arz ediyor. Çünkü, bütün dünyada insan ihtiyacatı temin edilmekten uzaktır. Fiyat nazım olmak rolünü artık oynamayınca taşkın bir arz ile aç bir talep birbirine çatışıyorlar, mefluç bir hale gelen bu kuvvetler tabii bu muvazeneyi teminden aciz kalıyorlar.

İptidai maddeler fiyatının düşmesi, buna rağmen kartellerin ve monopolların tesirleri yüzünden fiyatlarda İsrar edilerek stokların sarfedilmemesi, çiftçileri, köylüleri büyük bir sefalete sürüklemektedir, Çünkü bu zavallılar istihsal masrafını bile kapatamıyorlar. Fabrikalarda işlerin durması amele kütlelerini işsiz bırakıyor ve bu surette işsiz amelenin adedi günden güne milyonlarla artıyor. Ve bu muamelat ve masunat fiyatı ise asla düşmek imkânı göstermiyor, Çünkü fabrikalarda istihsalâtın tenkis ve tahdidi aynı zamanda istihsal masarifi artırıyor. Bu suretle görüyoruz ki bir taraftan köylüler fakirleşiyorlar ve masnuat, makina alât almaktan aciz kalıyorlar; diğer taraftan amele kütleleri fakirleşiyorlar, ihtiyaçlarını tatmin edemiyorlar ve iptidaî maddeler sarfedemiyorlar. Köylü mesnuat alamayınca sanaii satış azalıyor. Fabrikalarda işler durdukça işsiz amelenin adedi bu nisbette çoğalıyor. İşsiz amele çoğaldıkça köylünün zahire satışı da azalıyor ve bütün beşeriyet bir dairei fasidenin içinde bunalıp kalıyor. Bu cehennemi dairenin içinde beşeriyet ağır bir ıstırap içindedir. Köylüler boğazlarına kadar borca batmışlar. Ve sefalete düşmüşlerdir. Bunların borç-

ları büyük olduğundan istihsal masrafları da bu nisbetlerde kabarmaktadır. Ve gümrük resimleri yüzünden fiyatlar memleket hudutları dahilinde sun'î olarak tutulmasına rağmen istihsal masraflarını kapatamamaktadır. Bu gümrük resimleri müstehlik olan halk kütleleri tarafından ödenmektedir. Bu yüzden hayat dünyanın her tarafında pahalılığını muhafaza etmektedir. Halk kütlelerinin satın alma kabiliyetleri yalnız zarurî ihtiyaçtan olan iptidaî maddeler üzerine konan gümrük resimlerinden değil fakat umumî surette vergilerin artmasından dolayı azalmaktadır. Halk kütlelerinin, amelelerin ve köylülerin satın alma kabiliyetleri azaldıkça istihlâkat bu nisbette azalmakta, fabrikaların mallarını sürmesi müşkülleşmekte imalâthanelerde işler durmakta ve amelelere yol verilmektedir. Sanayi, faaliyetten kalan tesisatın yükünü taşımak mecburiyetinde olduğundan bu yüzden devlet bir taraftan işsiz kalan milyonlarca ameleyi beslemekte diğer taraftan sanayie doğrudan doğruya veya dolayısıyla yardım tahsisatı vermektedir. Bu iki nevi yardım tahsisatları amme yükünü arttırmaktadır. Bu yükün artması bir kat daha satın alma kabiliyetini düşürmekte bunun düşmesi yeniden işleri durdurmakta ve yeniden amelelere yol verilmektedir. Gerek halk kütleleri gerek kapital mevcudiyetlerini koruyabilmek için devlet bünyesine sarılmaktadır.

Bu sebepten devlet bütçesi ve binnetice vergiler kabarmakta ve devlet borçlanmaktadır. Ziraat borç altında ezilmekte, sanayi borç yüzünden müşkilâtle işliyebilmektedir. Kapitalizm İktisadî cihazının fena işlemesinden mütevellit olan bu fenalığa birde Almanyanın harp borçlarını ödemesi vaziyetinden doğan ve reaksiyonu bütün cihan iktisadiyatına sirayet eden vaziyeti

ilâve etmek lâzımdır. Yung plânı mucibince Almanyanın senede ödemeğe mecbur olduğu faiz ve amortisman yekûnu iki milyar marktır. Bundan başka 1924 senesinden beri Almanyanın akdına mecbur olduğu İktisadî istikrazların yekûnu 14 milyara baliğ olmuş olduğundan bunların faiz ve amortisman bedeli de senede bir milyar mark tutmaktadır ki şu suretle siyasî ve gayri siyasî borçlardan dolayı Almanın senede ödeyeceği faiz ve amortisman yekûnu üç milyara baliğ olmaktadır. Almanyanın son beş senedenberi senevi ithalât fazlalığı bir milyar mark olduğuna göre Almanyanın bu üç milyarı nasıl, nereden ve ne suretle ödeyeceği anlaşılabilir. Bir takım gıdaî maddeler ithaline mecbur olduğundan ithalâtını daha fazla tahdit etmesi kolay değildir. Kaldı ki cihanın bugünkü buhranında ihracatını senevi Uç milyarı ödemeğe tekabül edecek surette arttırması gayri kabildir; bu takdirde Almanya bu üç milyarı ödemek için Daves istikrazları gibi bir takım istikrazlar yapmağa mecbur olacak ve bunun tekerrürü kendisini tam bir iflâs vaziyetine sürüklemiş olacaktır ki Almanyanın bu vaziyeti cihan iktisadiyatı üstünde daima tehditkâr bir teşviş ve tehlike unsuru olarak kalacaktır.

* *

*

Devlet kendi vaziyeti ve memleketini kurtarmak için iktisadiyata müdahaleye mecbur ve mustar kalıyor, bir taraftan kendi iktisadiyatına ve memleketine karşı sosyal ve ecnebi memleketlere karşı nasyonal fikirler alıyor.

Devletin sosyal müdahalesi, hususî iktisadiyata ve serbestiye olan müdahalesidir. Bu suretledir ki antriprizler devletleştirilmiş haricî ticaret kısmen veya tamamen inhisar altına alınmıştır.

Doğrudan doğruya nasyonel müdahaleler, haricî ticareti vasıtalı veya vasıtasız mürakabe altına sokan gümrük rüsumunda tecelli etmektedir.

Gümrük rüsumu millî sanayi ve ziraatı himaye eden bir tedbir gibi tatbik edildiği gibi, aynı neticeyi temin eden malî vasıta olarak kullanılmaktadır. Bazı memleketler ithalatın azaltılması ve ihracatın çoğaltılması için döviz kıymetlerinin düşürülmesi ve “inflation”, tedbirlerine müracaat etmiş oldukları gibi Devletler bu gayeyi temin etmek üzere açıktan açığa sarih tedbirler almaktan çekinmemişlerdir. Brezilya bir kaç sene için makine ithalini (bilhassa mensucat makineleri) men etmiştir. Arjantin Almanyadan gönderilen dondurulmuş et ithalatını men’etmiş ve Amerikadanı sevkedilen ziraî mahsulatına karşı himayekâr tarifeler koymuştur ve Gümrük tarifelerini daha ziyade artırmakla Almanyayı ve Amerika müttehit hükümetini tehlide başlamıştır. Şili gümrük tarifelerine evvela % 10 sonra % 30 ila 100 artırmıştır. Millî sanayi halen dahilî ihtiyacatını temine başlamıştır. Avusturalya evvela “ infilation”, vasıtasile bilvasıta ithalatı tahdit etmiş, sonra gümrük tarifelerini artırmış ve çiftçiye asgarî bir fiyat temin edecek surette buğday ticaretine müdahaleyi kararlaştırmıştır. Cenubî Afrika Buğday ticaretine mümasil bir müdahaleyi derpiş etmektedir. Cenubî Afrika istihlak ettiği buğdayın yarısını hariçten getirdiğinden gümrük tarifesi koymak ve fiyatmürakabe etmek suretile kendi mahsulatının fiyatını yükseltmek istemektedir.

Kanada dahi memleketteki müthiş sefaletin tesiri altında gümrük resmini artırmağa derpiş etmektedir.

Hindistan’ın İngiliz pamuklarına karşı koyduğu boykotaj malûmdur. Hindistan mahreç olmaktan çıkmış

demektir. Diğer taratan madenî eşyayı dahi dahilde imale çalışmaktadır.

Çin dahi ecnebi mamulat ve ithalâtına karşı müthiş bir cidal açmış bulunuyor. Cinin ecnebi emtiaya karşı açtığı siyasi ve İktisadî boykotaj yerli sanayii yaratmağı istihdaf etmektedir. Zaten ağır gümrük tarifelerde kendisini himaye altına almış olan Japonya şimdi sanayiini devletleştirmeğe say etmektedir.

Gümrük himaye tarifelerinin Amerikada tatbikinin ekonomi mondiyal üzerinde ne darbe yapmış olduğu malumdur. Vakia bugün Amerika hükümeti buğday fiyatını tutmak için müdahaleye lüzum görmüyor fakat çiftçilerin ve amelelerin sefaleti aceba onu müdahalekâr tedbir almağa sevk etmiyecek midir?

Vakia Amerika yüksek gümrük tarifeleriyle ecnebi emtialarına ve muhaceret memnuiyeti de ecnebi saine karşı kendisini kurumuş ise de Avrupanın alacaklısı sıfatile olan hakkını tahtı temine alıp almadığı tereddütlü bir nokta kalmaktadır.

İngiltereye gelince, İngilterede onun yüksek düsturlarından biri olan serbest mübadele esası artık eski kutsiyetini gaip etmiş bulunuyor. Bilhassa son senelerde fazla borçlanmış olan sanayi erbabı himaye edici gümrük tarifeleri ikamesini mussıran istemekte iseler de yüksek maliye mahafili buna muhalefet etmekte olduğundan bu iki cereyanın çarpışması neticesini beklemek lâzım gelmektedir.

Fransa dahili gümrük resmini artırmağa hazırlanmaktadır. Almanya ile yaptığı ticaret mukavelesini fesli ettiği takdirde her halde gümrük resmini artıracaktır. Fransa sanayii dahi şimdi buhranın elim tesirlerini his etmeğe başlamış olduğundan kömür ithalat resmini artırmağı gün mes'alesi yapmış oluyor.

Kriz ziraat ve endüstri sahalarında hükmünü icra ederken borsa ve maliye mevzuları onun tesirinden masun kalmazdı. Çünkü, gerek ziraatın gerek sanayinin son hadlerine kadar borçlanması, münhasıran malî olan münasebetlerin kritik inkişafı üzerine nazarı dikkati git gide daha fazla celp etmektedir. Newyork, Londra, Amsterdam ve Berlin bankaları nihayetülemir borçlanmış sanayi ve ziraatın son merhaledeki alacaklılarıdır. Bankaların günden güne kabaran disponibl sermayeleri kredi suretile diğer bankalara, sanayie ziraata ticarete gerek ikraz suretiyle gerek aksiyon suretiyle yatırılmış tır. İki senedenberi aksiyonların borsalardaki kıymetleri düşmekten fariğ olmamaktadır. İktisadî hareketsizliğin artması borsalarda daima mütezayit aksiyonların para tahvili ihtiyacıyle ifade olunuyor.

Fakat fiiliyatta aksiyonlar alıcı bulmuyorlar. Diğer taraftan bir antiprizin hakikî kıymeti, onun tesisatının yarısı işlememeğe başladığı zaman sukut etmektedir. Bugün hakikaten Macaristan, Avusturya, Çekoslovakya, Almanya fabrikaları gezildiği zaman görülür ki bu memleketlerde fabrikaların ameleleri ve işleri onda bir derecesine kadar inmiştir.

Bu suretle bankaların paralarının bir kısmı bankada hareketten kalmış, diğer kısmı İktisadî işlerde immobilize olmuştur. Fabrikaların daima mütezayit surette işsiz kalması istihsal fiyatını arttırmakta ve krediye esas olmak mahiyetini kaybetmektedir. Sanayie yatırılan para ya hiç kazanç getirmemekte veya cüz'i bir nema getirmekte, işsiz fabrikaların yekünü taşmaktadır.

Şurasını nazarı dikkatten kaçırmamalıdır ki devletler bir taraftan gümrük himaye tarifeleri ikame etmek suretiyle ecebi ithalâtına karşı tahdidat vazederken

diğer taraftan İktisadî itilâflar teminine çalışmaktadırlar. Bu suretle ekonomi mondyal içinde bir ekonomi reyjonal doğmaktadır. Ezcümle Hollanda ile İskandinavya memleketleri ve Belçika - Lüksemburg gümrük ittihadı arasında 22/1. Kânun/930 tarihinde bir gümrük mukavelesi akt edilmiştir.

Baltık denizi sahillerinde toplanan memleketler arasında da böyle bir itilâf etrafında toplanma hazırlığı yapılmaktadır; kezalik bu suretle hazırlanan itilâfların en mühimmi malûm olduğu üzere Almanya - Avusturya gümrük ittihadı projesidir.

Vücutuna sai edilen fakat henüz resmen tezahür etmiyen diğer malî anlaşmalar her halde meçhul değildir.

Hülâsa bir taraftan gümrük himaye tarifeleri, kontenjantman sistemleri takas usulleri mübadele serbestliğine hatime çekerken, ve milletlerin İktisadî münasebetlerini tahdit ve işkâl ederken, diğer taraftan İktisadî faaliyeti serbest mübadele esası dairesinde işletecek, ve siyasî hudutların teşkil ettiği maniaları bertaraf edecek bir ekonomi reyjonal sistemi doğmakta ve (la nation la ulus favoricsee) kaidesi de artık tarihe karışmak üzere bulunmaktadır.

Millî iktisadımız

Dünya iktisadiyatının arzettiğimiz izahat ile haritasını kabataslakta olsa yapmış bulunuyoruz, ve bu haritayı önümüzde tutarak Türk Devlet gemisinin gerek Türkiye dahilinde gerek beynelmilel vadilerde selametle daha doğrusu az asgarî tehlikelerle hangi yolları takip etmesi lazım geldiğini tayin ve tesbit etmek imkânsız olmasa

gerektir. Bizce bu yollar şu suretle hülâsa edilebilir. Memleket dahilinde sosyal ve harice karşı nasyonal bir siyaset henüz sanayi memleketi olmayan Türkiye masnu ve mamul ihtiyacına hariçten ithal etmek ve harice olan Devlet borçlarını ödemek için tediye muvazenesini aktif tutmak mecburiyetindedir. Türkiye ithal ettiğiinden fazla kıymette mal ihraç etmek zaruretindedir, tâki yaşayabilsin.

Tediye muvazenesinde bu aktifliği temin edebilmek için bir taraftan millî mahsulat ve mamulâtı lehine gümrük himaye tarifeleri koyarak, ve memlekette tesisine iktisaden imkân olan bir takım sanayii inkişaf ettirerek ithalatı tahdit etmek diğer taraftan ihraç maddeleri için ihraç kabiliyet ve imkânlarını artırmak zaruretindedir. Ecnebi memleketler ihracatını Primlerle ve diğer yardımlarla himaye ve teşvik etmekte olduğundan ihraç maddelerimize taalluk eden Devlet resimlerini tenzil etmek ve bu mallar lehine nakliye tarifelerinde esaslı tenzilat yapmak mecburiyetindeyiz.

Türkiyede kapital mefkut değilse de çok mahduttur. Binaenaleyh İktisadî mevcudiyetin asayiş kadar mübrem bir mevzu arzettiği bir devrede artık liberalisme mevzubahis olamaz, ve yaşamak isteyen bizim gibi bir Devlet elinde yalnız zabıta kuvvetleri değil kapital ve istihsal cihazları da bulunmak lâzım gelmektedir. Bu sebep ten bizim takibine muztar kaldığımız yol (capitalisme d'etat) Devlet kapitalizmidir. Elimizde mevcut kapitalden azamî semere ve mahsul alabilmek için bu kapital doğrudan doğruya Devlet tarafından ve Devlet eliyle işlemelidir, Milletlerin bugünkü varlık cidallerinde iktisat bir spekülasyon mevzuu olmaktan çıkmış, milletlerin doğrudan doğruya hayatiyle alâkadar bir mevzu olmuştur.

Gümrük hudutlarımız ecnebi mallarını yüksek gümrük tarifeleriyle tutarken, pahalâşan eşya ve emtiayı halkımız yüksek bedelle öderken, yaptığı bu fedakârlığı şu veya bu sanayicinin değil doğrudan doğruya devletin yani kendisinin menfaatına olduğunu bilmelidir. Bunun içinde sanayiini devlet yanı camianın kendisi olmalıdır. Bu sebepten Türkiyede endüstri ve antripriz devlet işi halinde inkişaf etmelidir.

Bugünkü mücadelede rekabeti ve muvaffakiyetini temin için istihsal masrafını asgarî hadde indirmek ve mevcut kıymetlerden azamî istifade temin etmek lazımdır. Memleketimizin istihsal unsurlarından en mühimleri arazi ile sayıdır. Arazi mevzuunda feodalite devrinden kalma tasarruf usullerini İslah ederek bütün köylüleri ve çiftçileri arazi sahibi edindirmek lâzımdır, bir taraftan köylünün gündelik ile aharın arazisinde çiftçilik yapmasına meydan vermemeli ve diğer taraftan birçok cesim çiftliklerin boş atıl kalmasına müsaade etmemelidir.

Bizim gibi iptidâî usulle çiftçilik yapan ve mütenevvi ziraat yapmayan memleketlerde yalnız ziraat mevzuu insan kolundan azamî randman alınmasını temin etmez. Ziraat memleketimizde köylüyü, cem'an yekûn sene de ancak bir kaç ay meşgul eder. Bunun haricinde köylü boş ve atıl oturur. Köylü ve halk kuvvetlerinin boş kalmasının zararını ve masrafını bütün memleket öder. On beş milyonluk nüfusumuzun lâakal on iki milyonu çiftçi ve köylü olduğuna göre bu kolları Kıymetlendirmek, onları bütün sene çalıştırmak memleket için büyük bir istihsal ve refah sebebi ve menbaı olur.

Köylü müstamel elbise giyeceği yerde kendi melbusatını kendisi dokumalıdır. Ev sanayii, ziraat sanayii,

ziraatın ayrılmaz birer cüz'ü ve mütemmimidir. Hiç şüphesizdir ki uzun süren Osmanlı hükümdarlığının fikirsiz gayesiz israflarına karşı Türk iktisadı bünyesi bir taraftan toprağına diğer taraftan ev ve el tezgâhlarına el sanayiine dayanarak asırlarca kendisini muhafaza etmiştir.

Halkımız, sağlam, zarif, güzel el işleri ve el mamulâtı yerine, fabrika mallarına rağbet etmeğe başladıkdan sonra Türk iktisadiyatı zaiflemeğe yüz tutmuş ve halk servetini olduğu kadar san'at zevkini de gaip etmiştir. Eski bir Türk evi Türk eşyası, döşemesi ve melbusatını, bugün dünyanın her yerinde ince ve nefis san'at eşyası diye teşhir edebiliriz.

Türkiyede açılacak ekonomik bir restorasyon devri kapitülasyonların kahir ellerinin öldürdüğü ev ve el sanayiini ziraatın mütemmim bir unsuru olarak ihya etmekle ve memlekette istihsal edilen iptidaî maddelerin yardımıyla kurulacak sanayiini inkişafile başlar.

Memleketimizde mer'alarımız ziraat arazisinden belki de fazla olduğu için bizde ziraat ile hayvan yetiştiriciliğı birbirini ikmal eden cüzülerdir. Pamuklarımızı, yünlerimizi ve tiftiklerimizi dahilde kıymetlendirmeyerek haricin buhran içinde kıvranan piyasalarına arzetmekten faide umarsak, uzun zaman mahrumiyetten ve yeisten kendimizi kurtaranlayız. Bugün öyle yerlerimiz var ki yüz koyunluk bir sürü yüz lira etmiyor, beri tarafta bir palto almak için yüz lira ödüyoruz. İptidaî maddelerimizin ucuzluğu ile mamul eşyanın pahalılığı arasında nisbet yoktur. İşte bu nisbetsizliktir ki büyük halk kütlesini eziyor. İktisadî istiraplar doğuyor ve bize de buhranı hissettiriyor.

Sultanlık idaresinin cehaleti ve kapitalasyon bizi

fabrika ve sanayi alemine karşı zaif ve hazırlıksız olarak mücadeleye sürdü; ve pek tabii olarak biz bu mücadelede mağlûp olduk

Harap, bitkin ve fakir olarak ancak mevcudiyetimizi kurtarabildik; eğer ziraat ile büyük sanayi arasında intikal vasıtası olan ev ve el sanayiini, ziraat sanayini atlayarak büyük endüstriye geçerse korkarım ki yine mağlûp olacağız. Böyle büyük bir harbi kazanmak için evvelâ iyice hazırlanmalıdır. Bize bu hazırlığı, bu küçük sanayi ziraat sanayii yapacaktır, pamuklarımız ve yünlerimiz, kenevirlerimiz, pancarlarımız varken şüphesiz mensucat ve şeker ve emsali fabrikaların kurulmasını tacil ve himaye edeceğiz. Fakat sırf İktisadî gayelerle işleyecek ağır sanayie geçmek için memleketin kat'ına mecbur olduğu iktisadi merhaleleri de bekleyeceğiz

Biz millet ve Devlet bünyesinde mahrum olduğumuz bütün büyük cihazlarımızı kurmak ve ikmâl etmek için kuvvetli ve kadir bir devlete muhtacız. Bu devletin üzerine istinat ettiği kaya, vücudu sağlam ve ruhu kuvvetli, imanı sarsılmaz olan çiftçi ve küçük san'at erbabı hülâsa halk kitesidir. Tabiatın sinesine dağılan çiftçileri şehirlerin karanlık ve dumanlı dehlizleri içine çeken ve tıkayan mütekâsif sanayi, büyük sanayi bir tahrik ve taharrük maddesidir. Sosyalizm bu günkü endüstrinin bir neticesidir. Sosyalizm şüphesiz bir mevcudiyet ve bir kuvvettir, fakat nasyonal Devlet bünyesini sarsan bir kuvvet. Biz mevcudiyetimizi korumak için nasyonal kalmak zaruretinden kurtuluncaya kadar sosyalizm komünizm cereyanlarından sakınmak mecburiyetindeyiz. Bunun içindirki endüstri ile meşgul olurken iktisadi olduğu kadar İctimaî ve siyasî bazı mülâhazaları

derpiş etmek mecburiyetindeyiz. Şehirlerimizi köylerimiz zararına büyütmeceğiz, kuracağımız sanayii, ziraatı itnam eden, köyleri öldüren değil ihya eden bir unsur yapacağız. Sanayi, köylüyü ziraatinden ayırmamak suretile çiftçiye mevsimin işsiz zamanlarında fazla iş temin etmiş olacaktır. Yoksa sanayiden bir proletarya doğmasından sakınacağız.

Cihanda rekabeti temin edebilmek için istihsalâtımızda istihşâl masrafını asgariye indirmek mecburiyetindeyiz, ziraate ev ve el sanayiini karıştırmak ve eklemek suretile istihşâl masrafını ucuzlatmalıyız; çiftçiye uzun vadeli ucuz ve kâfi para bulmalıyız. Uzun senelerin ihmali yüzünden nefasetlerini gaip etmeğe başlayan mahsullerimizin kalitelerini yükseltmeliyiz. İhracat emtiamızı fennî tasnif ve ambalaj usullerine tabi tutarak mallarımızın emin ve sağlam mahreçlerini elden kaçırmamalıyız.

Ziraat mevsimleri haricinde boş kalan el emeğini seferber hale koymalıyız. Yolsuz topraklarda, bataklık topraklarda ziraatin kıymeti ve manası olmadığından bu seferber emek kuvvetinden bir an evvel kır yollarını inşa etmeli ve bataklıkları kurutmalıyız. Musulini İtalyasınının tatbik ettiği “ Bonifikasya „ sistemi bu suretle memleketimiz ziraatinin de işleme cihazının esasını kurmuş olacaktır.

Traktörler için beş on sene evvel harice ödediğimiz milyonlara mukabil muattal demir hurdaları bugün yanlış bir iktisat sisteminin kurbanlarını temsil eden cesetler gibi tarlalarımızda yatmaktadırlar. Binaenaleyh bir taraftan hayvan yetiştiriciliğini himaye etmek diğer taraftan istihşâl masrafını ucuzlatmak ve memleketin İktisadî bünyesinin motor sistemine intibakına imkân

vermek için hayvan kuvvetlerinden istifadeyi ihmâl etmeyeceğiz.

Mahsulât cinslerimiz ıslaha muhtaçtır, hayvanlarımız ıslaha muhtaçtır; sıhî mevzuda vitaminin ve umumî surette meyvelerin mazhaz olduğu rağbet meyvelerimize bir istikbal temin etmesi lâzım gelirken yaş ve kuru meyvelerimiz en mukim mahreçlerden bozuktur, kurtludur, çürüktür diye iade edilmektedir. Avrupanın büyük bira fabrikaları Türk arpası yerine başka memleket arpalarını sarfediyorlar. Türk tütününün meşhur isminden diğer şark memleketleri tütünleri istifade ediyorlar. Pamuklarımızı adi ve karışık bularak kimse yüzüne bakmak istemiyor. Binaenaleyh Türk camiasının en büyük kısmını ve Türk servet ve iktisadının en büyük parçasını teşkil eden zürra ve ziraat kendisine layık olduğu ehemmiyeti celp ve temin edebilmelidir.

Memleketimizin ziraî mahsulâtı bu gün çok ucuz ve kıymetsizdir. Memleketimizde imâl edilen emtia ise gümrük tarifelerinin himayesi sui istimal edilerek yüksek fiyata satılmaktadır. Mahsulâtını ucuza satan köylümüz ihtiyaç maddelerini pahalı almağa mecbur olmaktadır. Köylümüz aç ve mustarip değildir; fakat borçlu ve sıkıntı içerisinde. Memleketimizde İktisadî buhranın tecellisi mahsulâtımızın kıymet düşkünlüğündedir. Memleketimizde işsiz amele, aç halk kitlesi, kapılarını kapamış imalâthaneler yoktur; Türkiye hiç şüphesizdir ki bugün dünyada İktisadî bünyesi sağlam olarak kalmış mahdut memleketlerden biridir. Fakat itiraf etmeliyiz bu sağ bünye çok dikkate, ihtimama ve bakıma muhtaçtır. Tüccar sınıfının maruz kaldığı sıkıntıları gayet tabii bulmayız. Bu sıkıntıyı buhran nişanelerinden biri telâkki edersek aldanırız. Spekülâsyonda gaip etmek

kazanmak gibi tabii bir haldir. Ticarete eğer gaip etmek olmasa kazanmanın ne manası ne de yeri olur. Dünya iktisadiyatı tröslere sindikalara gittiği bir iktisat devrinde artık fertler spekülasyon yapamazlar. Türkiye, devlet Kapitalizmine doğru giderken ferdi kapitalizmin ortadan kalkması gayet tabiidir; eğer Türkiyede iktisadi kriz varsa bu kriz köylünün satın alma kabiliyetinin azalmasındadır; yoksa tüccarın sıkıntısında değildir; köylünün “ buhran var „ demesi gayet haklı ve tabii olurdu; fakat onun sağlam mantıki ve saf hissi, tabiat içinde büyüyen ve inkişaf eden dürüst, muhakemesi ona tabiat kanunlarını öğretmiş olduğu için o şikâyet edecek yerde ızdıraplardan bir kat daha ümit ve kuvvet alarak sapanına sarılıyor, şehirde köylü sırtından yorulmadan, spekülasyon ile müreffeh geçinmeğe alışmış tüccar ve mutavassıt ise buhran var diye haykırıyor; tüccarın buhran var diye haykırması buhranın vücuduna değil tatbik edilen İktisadî sistemin gayet iyi işletildiğine delalet eder.

Bununla beraber tabii kanunlar ne olursa olsun, memlekette umumî hayatı ucuzlatmalıyız. Bu da devletin doğrudan doğruya veya kendi himayesindeki teşekküllerin yardımile olur. Kapitalden topraktan, el emeğinden azamî randıman almak, istihşâl masraflarını düşürmek, kooperatif müesseselerile istihşali, istihlâke yaklaştırarak, aradaki vasıtaları kaldırmak ile olur. Asayiş mevzuunda devlet nasıl aktif bir rol almış ise, iktisat mevzuunda da aynı rolü alması aynı aksiyonu ifa etmesi lâzımdır. Memlekette tesis edilmiş olan inhisarlar şüphesiz bu mevzudaki tasarrufun neticeleridir.

Fakat bizde monopollar hemen hemen sadece malî gayelerle kurulmuş cihazlardır. İnhisarlardan beklediği-

miz faide vergi cibayetidir; halbuki devlet kapitalizminde inhisardan beklenen İktisadî birçok esaslı vazifeler vardır. Mevcut olan ve atide tesis edilecek olan monopollara İktisadî vazifeleri tahmil etmeliyiz. Kaldıkları monopolları vergi cibayet sistemi olarak kullanmak ve bütçenin mühim bir varidat yekûnunu sadece bu bir kaç kalemlik monopollara tahmil etmek asla muvafık olmaz. Bir taraftan bu kaçakçılığı arttırır, ve devletin başına büyük bir masraf kapısı açar; memlekette kuvvei maneviyeyi bozar, monopola dahil eşya kıymetini nisbetsiz pahalılaştıracağı için halkı sistemin alehdarı yapar. Monopol pahalı satmak için bir vasıta değil, ucuz satmak, millî mahsulâtın himaye ve inkişaf çarelerini temin etmek için bir imkân olmalıdır.

Monopollarla beraber umumî vergi sistemimizi bu günkü iktisadiyatın icabına telif etmek zarureti vardır, vergiler memleketin İktisadî inkişafına engel olmamalı bilâkis bu inkişafı tahrik, teşvik ve himaye etmelidir. Bu gaye göz önüne alınmak suretile vergi usullerimiz istihsal cephesinden ve ziraat cephesinden bir revizyona balığ olmalıdır.

Memleket dahilinde sosyal iktisadiyatı yukardaki maruzat ile hülâsa edebildiğimizi kabul edersek harice karşı nasyonal olmak prensibine geçebiliriz.

Dünya krizinin bu günkü halini, esbap ve amillerini kısa ve sür'atle dahi olsa gözden geçirmiş okluğumuz için bu krizin bertaraf edilmesi ve tabii halin iadesi için milletler ailesile birlikte düşünmek verilecek müşterek kararlara iştirak etmek vazifemizdir; umumî krizin indifana çalışmak vazifemiz olduğu gibi bizatihi menfaatımızdır da.

Ancak dünya krizinin hali, neticesi ne olursa olsun biz

evvela kendi mevcudiyetimizi korumak millî varlığımıza temas eden davaları hal etmek mecburiyetindeyiz. Ancak millî varlığımıza zarar vermemek şartıdır ki milletler ailesinin müşterek derterinin ve davalarının halline ve bunun halli için tatbiki lâzım gelen tedbirlere iştirak edebiliriz. Ve başka suretle hareket edecek başka bir Devlet mevcut olacağını, yani millî menfaatlarının teminini doğrudan doğruya beynelmilel kararların tatbikından bekleyecek milletler bulunacağını, zan etmiyoruz. Burası böyle olunca nasyonal fikirlerle hareket eden Devlet mümessillerinin buhranı esasından halledecek veya mehmaemken teskin eyleyecek enternasyonal kararlara nasıl vasıl olacağı kestirilemez. Buhranın kalkması için İktisadî nazım rolünü ifa eden fiat mekanizmasının serbest İşlemesi lazımdır. Bunun için gümrük himaye duvarlarının yıkılması döviz mürakabesi, kontenjan, takas gibi tarif diferensiyel gibi tahdidatın kalkması, “etalon or.,,avdet edilmesi, siyasî borçlardan sarfinazar olunması ve saire demektir. Bu kabili tatbik midir? Böyle bir liberalizm kabili tatbik dahi olsa bunun zaruri neticesini ve akıbetini göze aldırmağa cesaret edecek bulunacak mı ? Cihan İktisadî harekâtına karşı vaz olunan tahdidat kapaklarının açılması ile husule gelecek olan tufanın mevcut iktisat müessesesini yıkmasına veya tahrip etmesine müsaade olunacak mı ?

Tahdidatın bu günkü halinin idamesi ise buhranın İzalesine değil temadisine sebep olarak kalacaktır. Milletler siyasî ve İktisadî hudutları arkasına çektiğçe ekonomi mondial zayıflayacak ve yaşamak için hariçten iptidai madde ve eşya ithal etmek mecburiyetinde bulunan milletlerin sıkıntısı azamî hadde gelecektir.

Çok şükür ki devletler arasında bir rejyonalizim cereyanı baş göstermektedir. Ümit edelim ki bu rejyo-

nalizim anlaşmalar bir gün bütün devletlerin anlaşması için bir hazırlık bir mukaddeme olsun,

Biz beşeriyetin kurtulmasını umumî anlaşmanın imkânsızlığı içinde bu rejyonal itilâflarda buluyoruz.

Baltık denizi, şimâl denizi etrafındaki milletler bu itilâf imkânlarını araştırırken en eski medeniyetlerin tecelli ve inkişafına müsait şartları ve imkânları sinesinde saklanmış olan Akdeniz milletleri bu yolda anlaşmak imkânını bulamayacaklar mı ? Aceba Akdeniz havzasında da, ırki kabiliyetleri, millî servetleri, mahsulât ve mamulâtile yekdiğerinin noksanını ikmâl ve itmam edecek surette yaratılmış milletler ve memleketler yok mudur?

Ziraat Vekâleti müsteşarı

M. Atıf

Şehirler ve Belediyecilik

Romanyada

— 13 —

ROMANYA BELEDİYELERİNDE VERGİ VE RESİMLER

23/ Nisan/ 1923 tarihli munzam kesirlerin azamisi kanunla tesbit olunan belediye vergi ve resimlerinden başka birde 1926 ya kadar cibayet olunan bir nevi ölçü resmi vardı ki buna on litre taks diyorlar. Bilâhare bunun da şekli aşağıdaki resimlere inkilâp etmiştir.

A - % 33 her nevi hububat ve meyvadan çıkarılan ispirotolar vergisine munzam hisse,

B - % 20 şarap istihlâkâtı vergisine munzam hisse

C - % 30 her nevi meyvalı ispirotolar hariç olmak üzere rakıların istihlâk resmine munzam hisse,

D - % 30 şeker, galikoz, her nevi petrol istihlâkâtı vergisine munzam hisse.

Bütün bu munzam kesirlerin % beşi bir ihtiyat akçası olarak ayrıldıktan sonra geri kalan miktar aşağıdaki şekilde taksim olunur.

1 - % 50 belediyelere,

2 - Dörtte biri yollara mahsus olmak üzere % 41'i vilâyetlere,

3 - % 9 zu meslek odalarına,

Bunlardan 1927 senesinde Bükreş belediyesine isabet eden hisse 118 milyon ley tutmuştur.

Mahalli İdare Hizmetleri Karşılığı Resimler

L - Yarığın hizmeti mukabilinde alınan resim bu resim 26/ Haziran/ 1923 tarihli kanun ile konmuştur.

Mükellefiyet Şekilleri:

A - Senede her mükelleften 10 ları. Ebniyelerin muhammen gayrı safi icar bedellerinin binde üçü,

B - İcar bedelleri mahalli bir komisyon tarafından tahmin olunur.

C - Sigorta kumpanyalarının kasasına senede giren mebalığın % biri sigorta poliçeleri üzerinden hesap olunur.

D - Binalarda mülk sahibi veya müstecir olarak oturanlardan, icar mukavelesinde yazılı miktar üzerinde, yahut mülk sahibi oturuyorsa muhammen icar bedeli üzerinden binde üç,

Bütün bu resimlerin 1927 senesinde yekunu:

3,074, 822 leye balığ olmuştur. 1928 senesinde dört milyon leydır .

Tanzifat Resmi

Bu resim ev ve matbah süprüntülerinin kaldırılması için alınır. Yol temizliği başkadır. Fakat şehirler dört mıntıkaya ayrılmış olup ilk üç mıntika için tanzifat resmi mecburi, dördüncü mıntika için ihtiyaridir .

Tanzifat Resmi Nisbetleri:

A - Mesken olarak kullanılan oda için senede 30-40 ley.

B - Borular için senede üç yüz ley,

G - Matbahlar için senede 200 - 300 ley,

D - Satih ölçüsü 40 metre murabbına kadar olan mağaza ve atölyelerden 800 - 1000 ley,

E - Satih ölçüsü 40 metreye kadar olan kahve, lokanta, gazino, kulüp ve merasim salonlarından 1600 - 2400 ley 40 metre murabbından fazla satırlar için 80 120, 160 gibi ölçüler için Mütenasip resimler vardır.

F - Umumî bir matbah için 2400 ley,

G - Hizmette kullanılan atlar ve diğer hayvanların beheri için 1800 - 2400 ley,

H - Umumî bahçeler için bir irat mahiyetinde olmak üzere 6-10 ley alınır.

İki odalı evlerin matbahlarından bir şey alınmaz mektep ve mütalea salonları bürolar gibi resme tabidir. Laboratuvarlardan mağaza ve atölye gibi resim alınır. İçtima salonları, merasim ve müsamere salonları resme tabidir.

Bütün bu resimlerin 1928 hasılatı 44 milyon leye baliğ olmuştur.

Yolların süpürme ve Sulama Resmi

Bunun içinde şehir ve kasaba yolları dört sınıfa ayrılmıştır:

A - Birinci sınıf yolların bina cephe satırları tulünön beher metrosundan 20 ley

B - ikinci sınıflarda 15 ley

C - Üçüncü sınıflarda 10 ley

D - Dördüncü sınıflarda 4 ley alınır.

1928 de bu resmin yekünü 9,309,000 leye baliğ olmuştur.

Kanalizasyon ve lâğımın İşletilmesi resmi

Belediyeler kanalizasyon ve lâğım bulunan caddelerdeki binaların cephe sathı metre murabbı üzerinden

lâğımın işletilmesi ve yağmur sularının akıtılması için ayrı bir resim alırlar.

Buda tanzifat resmi gibi dört sınıfa ayrılmış olarak alınır:

Birinci sınıftan metre murabbaından 0,50 ley

İkinci sınıftan metre murabbaından 0,40 ley

Üçüncü sınıftan metre murabbaından 0,20 ley

Dördüncü sınıftan metre murabbaından 0,10 ley

Kaldırım ve yolların tenviri resmi

Bu resim yol kanununun 21 inci maddesi mucibince şöyledir:

A - Ayda altı bin leye kadar safi maaşı veya ücreti olan umumî ve hususî memur ve müstahdemlerden senede 400 ley (Bunların diğer irat menbaları olmaması şarttır)

İşçiler vesikasız artisler, mütekahtirlerde, menkul ve gayrimenkul malları olmamak şartile aynı nisbete tabidir.

B — Aynı şeraitle ayda bin leye kadar alanlardan senede 600 ley

İşçilerle vesikalı ve kendilerine mahsus meskenleri bulunan artisler ve son sınıf tüccarlar bu nisbete dahildirler.

C - Memur ve müstahdemlerden ayda 1500 leye kadar alanlardan senede 1200 ley.

Gayrimenkul başka servetleri olmayan serbest meslek erbabı ile yüksek sınıf tüccar ve artisler ve yukarıda sayılanlardan hususi meskeni olanlarda bu nisbete tabidirler.

D - Ayda 15 bin leyden fazla safi maaş veya ücret alan umumî, hususî memur ve müstahdemlerle yüksek

sınıf tüccarlardan ve san'atkârlardan ve gayri menkul serveti olan serbest meslek erbabından senede 2000 ley

E - Büyük tüccarlarla büyük san'at ve iş sahiplerin den büyük emlak sahiplerinden rantiyelerden, Banka müdürlerinden yüksek ve büyük teşebbüslerin müdürlerinden, büyük iş yapan anonim şirketlerinden, bankerlerden; şahsi işleri için hususî otomobili, arabası olanlardan ve alelumum gayri menkul serveti olmayıp ta, işgal ettiği ev ve tarzı hayatı itibarile yüksek sınıfta yaşayanlardan senede 4000 ley alınır.

Bunlardan başka, ayrıca bir de tarik bedeli vardırki yukarıdaki sınıflara göre kadınlarda dahil olmak üzere müstakil iş yapan herkesten alınır. Mükellefiyet yaşı 2160 dır. Belediye dahilinde en az altı ay oturanlar bu resme tabidirler. Aşağıda sayılanlar müstesnadır.

A - 60 yaşını ikmal edenler.

B - Çalışmayacak derecede malul olduğu sabit olanlar.

C - Ecnebi Devlet mümessilleri ve memurları mütekabiliyet şartile.

D - Silâh altındaki askerler ve küçük zabitler.

E - Pazarlar ve kilise müstahdemleri

F - Umumî harp malûlleri

G- Madenlerde çalışan 21 yaşından küçük ameleler,

Bu verginin 1926 hasılatı yekûnu 19 milyon ley iken 1928 de bu yekûn 57 milyon 130 bin leye balığ olmuştur.

İkamet resmi

Otellerde ikamet eden her seyyahtan aşağıdaki mabetlere ikamat resmi alınır:

- 1 - Lüks bir otelde kalanlardan günde on ley
- 2 - Birinci sınıf otellerde kalanlardan günde on ley
- 3 - İkinci sınıf otellerde kalanlardan günde beş ley

Ecnebi seyyahlar için bu resim beş misline kadar çıkarılabilir. Bu resmin 1928 deki yekûnu 6,845.000 ley tutmuştur.”

Tiyatro, konser, sinemalardan 1923 tarihine kadar belediyelerce alınmakta olan resimler, o tarihten sonra devlete intikal etmiş, fakat, hasılatının dörtte biri belediyelere tevzi edilmekte bulunmuştur.

Gayrimenkul İnşaat, tadilât ve tamirat resimleri

A - Bütün inşaatın metre mikâbından dört ley alınır bina katları çoğaldıkça, resim nisbeti çoğalır. Zemin katları ve tavan arası dahi kat sayılır.

B - Esaslı tadilât ve tamirattan; oda sayısına göre on odaya kadar 200 ley olmak üzere 5000 leye kadar çıkar.

Cüz'i tamirat için oda esasından 25 den 400 leye kadar resim alınır.

C - inşaatta kullanılan malzemeden birinci kat için metre mikâbından 2 ley alınır. Kat adedi çoğaldıkça nisbet tezayüt eder.

D - Bina üstünü kapayan malzemenin metre murabbaından beş ley alınır.

Muhtelif Vergiler

1 - Belediyeler, ekilmemiş arazinin muhammen satış kıymeti üzerinden % yarım alırlar. (Şehir hizmetleri kasası kanununun beşinci maddesi)

Mislen iki yüz bin ley kıymetindeki araziye bin ley alınır.

2 - Otellerin muhammen icar bedeli üzerinden % 15,

3 - Eşyasıyla kiraya verilen odaların icarı üzerinden % 10,

4 - Dansik, kabara ve kafe - konserlerin icar bedeli üzerinden % 30,

5 - Birahane, bar, kahve, kulüp, umumi bahçe, meyhanelerin icar bedeli üzerinden %20,

Salon ve tiyatro bahçelerindeki büfeler dahi bu fıkraya dahildir.

6 - Umumiyetle lokantalar, kahvelerin icar bedeli üzerinden % 15 (şerbetçiler buraya dahildir.)

7 - Sütçü ve pastacı dükkânlarının icar bedeli üzerinden %10 alınır.

8 - Lüks eşya satan mağazaların, mücevherat ve kuyumcu dükkânlarının, moda mağazalarının levantacı dükkânlarının velhasıl bu sisteme dahil iş yapan her tüccar ve san'atkârın mağaza ve dükkânlarının icar bedeli üzerinden %15,

9 - San'at ve ticaretinin ehemmiyetine göre sıhhi kontrole tabi olanlardan 100-200 ley

10 - Romence her nevi ilan, levha ve saireden tarifesine göre (200 - 500) ley

11 - Ecnebi lisanlarında ilânlardan 8000 leye kadar alınabilir.

12 - Tenviratla yapılan ilân, diğerlerinin beş mislidir.

13 - Banka, ticari ve sınaî müessese ve evlerdeki hususî üniformalı hademe ve şoför, arabacıardan ayrı bir resim alınır:

A - Sırmalı elbise giydirilen her hizmetçi için senede bin lev.

B - Diğer basit ve fakat yeknesak elbise giyen her hizmetçi için senede 500 ley.

14 — Hizmetçiler kanunu mucibince alelumum hademelerden de muayyen bir resim alınır. Bunun için hizmetçinin birden fazla olması lazımdır. Bu takdirde birinci dahi resimden muaf değildir.

- A - Birinci hizmetçi için senede 40 ley
- B - İkinci „ „ „ 80
- C - Üçüncü „ „ „ 160
- D - Dördüncü „ „ „ 320
- E - Beşinci „ „ „ 640
- F - Beşten fazla her biri için 100 ley

15 — Kâr ve ticaret arabalarından :

- A - Bir beygirlerden günde 10 ley
- B - İki „ „ 15 „

Hususi arabalar ayrı tarifeye tabidir. Bunun senelik miktarı 600 leyden 3600 leye kadar çıkar.

16 — On iki beygir kuvvetinden altmış beygir kuvvetine kadar otomobillerden senede iki bin leyden on iki bin leye kadar

17 — Motosikletler dört yüz bisikletlerden de elli leye kadar resme tabidir.

18 — Araba üzerine konmuş arma ve işaretlerden senede 2000 ley.

19 — Lüks binek atları senede 600 ve hizmet beygirleri 100 ley resme tabidir.

İşgal resmi

A - Seyyar satıcıların cadde ve meydanlardaki muvakkat) işgallerinden alınan resim

B - İnşaat malzemesi depoları üzerinden alınan resim

- C - Ticaret emtiası depoları üzerinden alınan resim
- D - İstihlâk maddeleri depo resmi
- E - Lüks izdivaçlar için yapılan merasimde halî medenî salonunun icar resmi

Belediye teşebbüsleri hasılatı

- 1 - Belediye madenleri hasılatı
- 2 - Elektrik ve gaz tevziatı hasılatı
- 3 - Mezbaha gelirleri
- 4 - Mezarlıklar gelirleri
- 5 - İlân gelirleri
- 6 - Belediye tramvayları hasılatı (Belediyeler her bilet üzerine %25 zam ederler)
- 7 - Belediye sütçülük teşebbüsü gelirleri

Balkan menfaati noktasından Belediye memurları tarafından görülen işler varidatı

- 1 - Çarşıya getirilen her hayvanın satışından resim
- 2 - Vesikalar ücreti
- 3 - Seyyar satıcılar bülteni ücreti
- 4 - Hizmetçiler karnesi ücreti.
- 5 - Ölüm ve doğum ilmühaberleri ücreti
- 6 - Evlenme muamelesi ücreti
- 7 - Talâk vesikaları ücreti
- 8 - Evlenme veya doğma veya ölme kayıtları suretinden alınan harç
- b - Şehir plânı kopyeleri harcı

Hükümet vergilerinden belediye hisseleri

- A - Arazi vergisi hasılatından %3
- B - Bina vergileri hasılatından %6

C - San'at ve ticaret hasılatından %3

D - Diğer meslek ve işğal sahiplerinden alınan devlet vergisinden %3

Hususî yardımlar

1 - Ticaret odalarından belediyeye muavenet, belediye ticaret mektepleri için 685000 ley

2 - Mesaiyi umumiye nezareti bütçesinden millî yollar için belediyelere muavenet 2,400,000 ley

Bükreş belediyesinin gayrı menkullerinden 1926 senesinde elde ettiği hasılat yekûnu: 39,536,599 leydir.

Masraflarda hükümetin kontrolü

Belediye masrafları hükümetin kontrolüne tabidir. Bu murakabe yüksek hesap divanı tarafından yapılır. Divanda belediye mümessili bulunmaz hesap divanının tetkikatı evrakı müsbite üzerindedir. Bütçe harici sarfiyat yapıp yapılmadığının tesbiti bu tetkikatta esastır. Usulsüz sarfiyatta mes'uliyet, ita amirlerde muhasiplere tevcih eder. Tazminattan başka, cezai hükümler için mahkemeye de verilebilir.

İstikrazlar

Belediyeler, ekseriyetle, istikrazlarını (Vilâyetler ve belediyeler bankası) ndan yaparlar. İstikraz karşılığı olarak gösterilen teminatın, bütçedeki mecburî masraflara ait tahsisatlara dokunmaması şarttır. Aynı zamanda istikraz taksitlerde faizinin belediye bütçesinde nazarı dikkate alınmış olması lâzımdır.

Belediye bütçeleri adi varidatının beşte birini ge-

çen istikrazlar hakkındaki kararların, ali idare meclisi mütaleası alındıktan sonra vekiller heyetince tasvibi icap eder. Ali idare meclisi, istikrazın, adi varidatla veya yeni ihdas olunan iratla ödenmesi kabil olmadığını görürse istikraz kararını belediyeye iade eder.

Belediyelerin istikrazlarda tahvilât çıkarmağa mezun oldukları hususî kanun ile tesbit olunmuştur. İstikrazlar eski borçların birleştirilmesi için dahi yapılabilir.

Yeni istikrazların, belediyelerin programları ile tesbit edilmiş olan işlere tahsisi mecburidir. Ve hiç bir zaman maaş ve ücretlerin çoğaltılmasına veya ikramiyelere karşılık gösterilemez. Bedeli senelere taksim edilerek ödenecek olan işlere ait taahhütlerde istikraz mahiyetindedir. Aynı şartlara tabidir.

Bütçe yekûnlarına göre, Belediyelerin en mühim İrat menbalarını tesbiti

1 —	%	0,80	Gaz ve elektrik şirketlerinden
2 —	%	0,50	Her nevi nakil vasıtalarından
3 —	%	3,90	Yol parasından
4 —	%	9,50	Bilumum ticaretten
5 —	%	0,10	Hizmetçilerden
6 —	%	6,20	Belediye emlakından
T —	%	1,62	Dansik ve birahanelerden
8 —	%	0,94	İlânlardan
9 —	%	0,28	Cenaze alaylarından
10 —	%	0,82	Seyyar satıcılardan
11 —	%	0,63	İtfaiye karşılığından
12 —	%	3,16	Ev süprüntülerinin kaldırılmasından
13 —	%	0,98	Mezarlıklar hasılatından
14 —	%	3,26	Belediye tramvay şirketinden
15 —	%	19,40	Belediye resimleri ve munzam kesir-
lerden

- 16 — % 0,21 Muavenetler
- 17 — % 2,10 Fevkalâde varidat (Muvakkat mahiyette)
- 18 — % 0,07 Belediye madenleri hasılatı
- 19 — % 5,90 Mezbahalar hasılatı
- 20 — % 1,02 Yolların süpürülmesi ve sulanmasından (Cephe sathı tulünün metresi üzerinden)
- 21 — % 0,50 Hizmetçi karne ve vesikalarından
- 22 — % 1,5 otellerden ikamet resminden
- 23 — % 0,20 döşenmiş oda kiralarından

Romanyada belediye memurlarının hukukî vaziyeti

Romanya belediye memurları için, devlet memurları gibi ve onların haiz olduğu haklara benzer esaslar dairesinde bir nizamname yapılmıştır.

Bu nizamnamede memurların sınıf ve dereceleri, vazifeye alınma şekilleri tesbit edilmiştir. Belediye memurları, umumiyetle belediye idaresi tarafından tayin olunurlar. Yalnız doktorlar, merkezce tayin edilir. Bütün maaş ve ücretler belediye bütçesinden verilir.

Memurların maaş ve ücretlerinden tekaüt veya tazminat için yüzde 10 kesilir. Bundan başka devlete ait olmak üzere yüzde 4 ile yüzde 8 arasında bir meblağ da kesilir. Bunu; belediyeler, Devlet hazinesine teslim ederler.

Belediye memurları, umumî pansiyon kanunu ile devlet memuru hukukuna müsavi haklara malik olmuşlardır.

Devletle belediye arasında münasebat

Valiler, devletle belediye arasındaki münasebatları

idare ederler. Bu münasebetle belediyelerin kanunî şartlar altında murakabesine kadar inkişaf eder,

Doğrudan doğruya Dahiliye vekilinin kontrolü altına konmuş belediyeler bundan hariçtir. Bu münasebetlerin ve murakabelerin derecesi yukarıda ait olduğu kısımlarda gösterilmiştir.

Belediye Birlikleri

Belediyeler gerek kendi aralarında gerek vilâyetlerle belediye arasında ve hatta vilâyet, belediye ve Devlet arasında birlik yapmağa salâhiyetlidirler.

Bu birlikler mahallî veya mıntakavi menfaatlerin idaresi veya yeni bir ihtiyacın karşılanması gibi sebeplerden doğmuş olabilir.

Sıhî, iktisadi, İlmî teşebbüslerle umumî mesai bu meyanda sayılabilir.

Birliğin, kanunî şartlar dairesinde, kadrosunun tesbiti, müddetinin tayini, malî vasıtalarının hazırlanması, idare şekli, icabında tasviyesi ve nihayet merkezinin tayini ve mesai talimatnamesinin ihzârı alâkadar belediye meclislerine aittir.

Her belediye, birliğe iki aza gönderir. Bunlar, bir umumi meclisi vucude getirirler, bu meclis, içinde bir idare meclisi seçer. Ve nizamnameyi tetkik ve kabul eyler

Bu şekilde teşekkül eden birlikler; hükmi şahsiyeti haizdirler. Muavenetleri, hibe ve teberruları kabul ederler, kendi gayelerine varmak için istikraz aktedebilirler fakat bu istikrazlar için, alî idare meclisi kararile Dahiliye Yekinin tasvibi şarttır.

İş üzerine kurulan bir nevi belediye birliklerinden başka, Romanyada, ekseri memleketlerde olduğu gibi ayrıca birde şehirler birliği vardır. Bunun gayesi umumiyetle şehirler ve belediyelerin manevi inkişaflarıdır.

Mahalli İdareler U. M.

K. Naci

Hükümet Muamelâtına İktisadileştirme Esasları

A - Çalışma suulünün ıslahı, B - Teşkilâtın İslahı
C - Makineleştirme, D - İnsan kudreti
E - Rasyonel mübayaa,
F - Rasyonel satış

Yazan: Alman İktisadî İdare Enstitüsü
Fen müşaviri **Richard
Couve - Berlin 1932 Haziran**
Nakili: **Macit Burhan**

A - Çalışma usulünün İslahı :

1 - İsabetli ve mantikî rasyonelize isabetsiz ve mantıksız rasyonelize şekilleri:

Ticaret ve rekabet aleminde, mevcudiyetini muhafaza etmek isteyen her müessese, varidatının masraflarını, kapamasını, ve bunlar arasında iyi bir nisbet bulunmasını , temine çalışır. Varidat kısmında, yeni varidat menbaları bulunmağa ve bir taraftan da varidatın tezyidi çareleri aranır.

Müessesenin iktisadileştirmesini yalnız bu ihtimalât, temine kâfi değildir. Fazla varidat temin gayretleri mevcut masrafları azaltmaktan daha çok müşkilâtı mucip olduğundan, umumî olarak bir müesseseyi İktisadî bir hale irca için masraflarının tenzili cihetine gidilir.

Muamelâtın ve işlerin iyi taksim edilmesi, basitlik, seri imalât, makineleştirme gibi, rasyonelleştirme çarelerinin tatbiki cihetine gidilmesine sebep hep vahit işe isabet eden masarifatı umumiyenin azaltılması fikrine müstenittir. Bu suretle kazanç artar veya varidat düştüğü ahvalde masraf korunmağa çalışılır.

İşlerin iyi taksimi, basitlik, seri imalât ve makineleştirme gibi rasyonelleştirme hareketlerinin faideleri ancak büyük ve aynı cins işlerin tatbikinde kendini gösterir. Rasyonelleştirme çarelerinin tatbiki bir taraftan, İktisadî kıymetlerin çoğalmasını, artmasını icap ettirir. Diğer taraftan işlerin Rasyonelleştirilmesinden doğan fazla kıymetlerin de sürümünü temin etmek lüzumunu aşikâr kılar.

İnsan kuvvetlerinden tasarrufu hedef ittihaz edilen rasyonelleştirme hareketini de buna ilâve etmelidir. Bu; insandan tasarruf gayesi, iş kuvvetlerinin azlığından değil, bilâkis müesseselerin bir taraftan istihdam ettikleri müstahdemine verdikleri yevmiye, vergiler, sigorta ve muaveneti içtimaiye masraflarından kaçınmaları ve bir taraftan da insan istihdamından dolayı hasıl olan mania ve müşkülattan kurtulmak içindir. (Amele murahhasları ile müzakere mecburiyeti, grev, kavgalar ve saire tehlike gibi.)

Bütün iktisat aleminde bu suretle az insan istihdamı gayretinin takibi, iktisadi buhranı ve işsiz, varidatsız halk sürüsünü doğurmuş ve arttırmıştır. Bir taraftan malın ve mamulâtın çoğalması (veya kredi vasıtasile çalışma usulünün makineleştirilmesi suretile imalâtın arttırılması) imkânları aranmakta diğer cihette halkın satın alma kudreti tenkis edilmektedir. Bunun neticesi müessesenin yeniden tensika uğramasını icap ettirmekte, iş vahidine isabet eden masarifatı umumiye (rasyonelleştirme kredisi ve amortismanı dolayidle) artmaktadır. Hasılı, satılacak malın gittikçe çoğalması ve alıcının da azalması bu iktisadi müşkilâtı arttırmaktadır.

Şimdilik bu buhran vaziyeti tetkik edilince, satılık ma-

mulâtın fazla miktarda istihsal edilmesini temin eden asrı rasyonelleştirmeciliğe “stop” ettirmek lâzım olduğu kanaatini varılır. Filhakika şimdiden her sahada ve her nevi rasyonelleştirmenin durdurulması için mühim ve ciddî münakaşalar cereyan etmektedir.

İktisadiyatımızın bu günkü inkişafından, rasyonalizm sy on hareketini mesul tutabilir miyiz.

Evvelâ Rationalise kelimesini tetkik edelim: bu kelimenin izahı için müteaddit tarifler vardır ki, onları burada mevzuubahs etmiyorum. Fakat birisi seçilmek lâzımdır ki o Rati-zani iş ve iş usullerinin isabetli ve mantkı olarak seçilip tatbikidir. Fakat bu da harpten sonra Rasyonel namı altında tatbik edilen bütün tedbirlerin iş ve iş usullerinin mantıkî ve isabetli olarak tatbik edilmiş olduğuna delâlet etmez.

Mevcut tesisatı ve muayyen bir amele ile ayda 100 tezgâh (makine) imal eden bir makine fabrikasının kredi vasıtasile fabrikasını İslah ederek ayda 500 makine imal etmesi rasyonel bir hareket midir, Böyle bir hareket ancak makineleştirmek suretile müessese masarifinin bir taraftan azalmış olmasına, diğer taraftan bu fazla imalâtının da normal kârile sürümünün temin edilmesi ile isabetli bir rasyonelleştirilme olur.

Buna mukabil denilebilir ki, her kapitalist memleketin müesseseleri kendi mamulatı ve sürümünün rantabl olmasından kendi mes'uldür. Fakat yanlış rasyonelleştirme neticesi umum halkın ve bütün bu iktisat aleminin müteessir olması, müşkilâta düşmesi, rasyonelleştirme hareketlerinin hiçte yalnız müesseselere verilmesi lazım gelen bir salahiyet ve hak olmadığı anlaşılır. Yanlış ve çürük yollara akıtılan ve tahsis edilen sermayelerin de ağır neticelerini buna ilâve etmelidir. (Banka

ve büyük müesseselerin iflas tehlikesi karşısında hükümetin muavenetine arzı iftirak olunması gibi,)

Rasyonelleştirme hususu hakkındaki bu kısa mütalaatı, isabetli ve mantıki rasyonelleştirme hareketlerinin iktisadiyatımız için hiç de zararlı ve ziyanlı telâkki edilmemek lazım geldiğini gözönüne koymuş oldu.

Diğer cihetten, yanlış rasyonelleştirmelerin mevcut olması da, bizi hep eski yerimizde çivilemeğe ve bütün yenilikleri reddetmeğe sebep ve saik olmamalıdır, böyle fena bir hal bizim terakkimizin, inkişafımızın sonu demek olur. Yer yüzündeki milletlerden hiç biri cihan pazarından, - alım ve satım noktasından - kendini çekmeden daha iktisadi çalışma usullerini tatbikten vaz geçemez. İlk insanların mevcut olduğundan beri, hep yükselmeğe, tekâmüle gidilmektedir. Taş kırmak için yumruğun çekiç vazifesi gördüğü zamandan, en yeni ve en elverişli takımların ve tezgâhların mevcut olduğu asrımıza kadar insanîyet mütemadiyen terakki ve tekâmül etmiştir. Bizim vazifemiz, varıdatın masrafı korumasını temin olmalıdır. Hedefimiz, bütün işlerin ve muamelâtın en iyi şekilde ifrağı ve istihsalatın sürümünü temin etmektir.

2 — Hükümet muamelâtının da Rasyonelleştirmesi lüzumu:

İktisadi müesseselerin - ticarethane ve fabrikaların - rasyonelleştirilmesi kadar hükümet muamelâtının da aynile rasyonelleştirilmesine lüzum vardır. Endüstri, ticaret ve sanayi ile hükümet arasındaki münasebet o kadar sıktır ki hükümet muamelâtı eski usuller üzerinde kaldıkça birçok aksaklıklar ve müşkilâtın mevcut bulunacağı aşikârdır. Meselâ, imtiyazlı bir müessese terakkiyatı fenniyyeye ayak uydurmadığı zaman nasıl ancak bir takım muafiyetlerle yüksek tarifelerle idamei

mevcudiyete çalışarak memleketin bütün iktisadiyatına menfi surette tesir icra ederse, hükümet memurlarının da aynile terakkiyattan ve yüksek teknik tecrübelerinden istifade etmeyerek gayri iktisadi çalışmaları, yine umuma dokunan ve halkın satın alma kabiliyetini körleten yüksek vergilerin ihdasını mecburi kılar.

İktisadî çalışma ve İktisadî idare lüzumu gerek hükümet ve gerek memurlar tarafından tamamen anlaşılmıştır. Bütün hükümet dairelerinde, mümkün ve lüzumlu görülen Islahat - maddî imkân bulundukça - tatbik edilmektedir. Müessesatı sınıyede tesadüf ettiğimiz ifrat rasyonelleştirilmeden mütevellit tehlikeler, hükümet işlerinin rasyonelleştirilmesinde umumî olarak mevcut değildir. Hükümet dairelerinde tatbik olunacak bütün rasyonel tedbirler, mevcut olan ve günden güne artan işleri yenebilmek içindir.

Fakat burada da sermayenin berveçhi ati iki şekilde mahalline masruf olmayacağı ahvale dikkat nazarını celbederim.

1 — Rasyonelleştirme, bütün mevcut iş ve çalışma usullerinin bir plan dahilinde tetkik edilmeden tatbik edilirse, meselâ: haddinden fazla makineleştirme veya lüzumsuz yerleri de makineleştirme.

2 — Bazı hükümet dairelerinde aynı işi yapan şubeler arasında, rekabet etmek gayretile lüzumsuz tesisat yapılarak, vergilerin artmasını mucip olmak gibi.

3 — Hükümet dairelerinin rasyonelleştirilme hududu ve çerçevesi:

a) — İhzar, sürüm, idare :

Umum iktisat hayatında, rasyonelleştirme, imal ve ihzara, satışa ve idareye de şamildir, İlk ikisi yalnız fabrikalara aitse de idare hususu bütün hükümet idare

ve muamelâtına da şamildir. Biz, daha ziyade idarelerin rasyonelleştirilme meselesi ile meşgul olacağız: Ancak satış ve sürüm işi hakkında, iyi bir tarzı idare ile sıkı bir alâkası olduğundan, kitabın en sonunda bu hususta kısaca esaslı malumat verilecektir.

b) — Çalışma teşkilâtı, iş tekniği t e insan kudreti:

Hükümet daireleri muamelâtının islâhı için, evvelâ, muamelâtın mükemmeliyet, sür'at ve muvaffakiyetini temin edecek iş usullerinin bilinmesine lüzum vardır. Umumi tetkikatımız da berveçhi ati noktaları nazarı dikkate almalıyız:

- 1 — Çalışma teşkilâtı
- 2 — İş tekniği ve vasıtalar
- 3 — İnsanın çalışma ve iş kudreti

Çalışma sahası teşkilâtının noksanlığı, iş tekniği ve vasıtalarının bilinmemesi ve müstahdeminin mahallinde ve usulile istihdam edilmemeleri, işlerin hatalı olmasını icap ettirdiği gibi muamelâtın ve çalışma tarzlarının Islahına da birer manidirler.

Biz bu hasta, noksan ve bilgisizliğin tanınması, teşhisini ve bunların bertaraf edilmesi hususatını aşağıdaki yazılarla izaha çalışacağız.

4 — Muamelâtın ıslahı gayeleri:

Teşkilât ve İslâhat, esaslı olmalı, muvakkat ve zahiri neticeler değil, daimî iktisadi neticeler vermelidir.

Gayelerimiz,

1 - İdare tarzına, en az vesait ve kudret sarfi e en çok hasılat verecek bir şekil vermek

2 — Memurlara, İnsanî kudretlerini arttıracak, onları hevesle iş ve vazifelerine bağlayacak, iyi çalışma zemini ihzar ve onları terfih etmek

3 — Halkın memurlarla, temasını kolaylaştırmak ve basitleştirmek, olmalıdır.

5 — Bürokrasi ve rasyonelleştirme:

Müsbet ve muvaffakiyetli bir rasyonelleştirme arzu olunuyorsa, evvela ne gibi mukavemetlere maruz kalınacağı ve hangi mülahazaların varit olduğu bilinmelidir:

Bir rasyonelleştirme hareketi esnasında en mühim ve belli beşli müşkilât ve mukavemet, eski usulleri muhafaza etme gayretidir. Bu gibi mukavemetler, her duruştan her hareketten, yeniliğe, inkişaf ve terakkiye geçildiği zaman her yerde görülür. Bu mukavemetler, çalışma usullerinin de değişmesinde baş gösterir. Biz bunları nazarı dikkatten uzak tutmakla beraber, yalnız asrileştirme gayretile ifrat derece rasyonelleştirme gayretlerine karşı silah olarak kullanmalıyız. Vazifemiz, yeniliklere karşı gösterilecek mukavemetlerin faydalı bir rasyonelleştirmeye mani olmamasını temindir.

Kanunlar, talimatlar tesiri altında kalarak, umumi bürokrasinin muamelatı sıkı bir çember içine alınması, hükümet muamelâtının ve mekanizmasının bataatle yürümesini ve yavaş işlemlerini arttırır.

Bürokraside her muamele, her iş bir kaide ve nizama tabı tutulduğundan, memurun mesuliyet hissi ve cesareti katiyen inkişaf edemez. Böyle bir usul memurların akli ve fikri çalışmamasını, en küçük şeyler hakkında bile istizan etmelerini mucip olarak her türlü terakkiye engel olurlar. Bu gibi ahvalde memur “işleri, basit seri ve uygun olarak nasıl tedvir edebilirim ” diye kendine sormaz, bilâkis “ muamelatı nasıl bitirmeliyim ki, bana karşı mevcut talimat ve nizamlara

kararlara münafi muamele yapıldığı isbat ve bir mesuliyet tevcih edilmesin ,, der.

“Bente,, pek haklı olarak “ne kadar talimat olursa o kadar gayri iktisadi çalışanlar” der. Şu halde rasyonelleştirme için bir zemin hazırlarken bütün lüzumsuz sıkı şartlar, talimatlar, nizamlar terkedilmelidir.

Diğer cihetten “ Dr. Drews,, kitabında derki u bir idarenin ruhu ve kafası sadece kanunlar ve talimatnameler ile yükseltilmez. Bu idarelerin ve şubelerin başındaki şahsiyetlerin tesiri altındadır.”

Rasyonelleştirmeye karşı Bürokrasinin ikinci bir mukavemeti de bazı âmirlerin, iktisadi çalışmayı nazarı dikkate almayarak, mevcut teşkilât şeklini ve iş usulleri maiyetindeki memurların çok olması, arzusu ile, muhafaza ve idame etmek gayretidir. Bu gibiler , maiyetindeki memurların azaltılarak kendi nüfuz ve kıymetine hanel geleceği zannında bulunanlardır ki, böyle bir zihniyetle şiddetle mücadele etmek lâzımdır..

İş ve muamelâta, İslâhat suretile elde edilecek muvaffakiyete karşı memur ve hükümet lakayt kalmamalıdır. Her memur kendi muvaffakiyetinin hükümetin muvaffakiyeti demek olduğunu bilerek çalışmalıdır. Her memur umuma karşı mesuliyet hissi duymalıdır.

Rasyonelleştirme meselesi, her hükümet dairesi için müsavidir. Ancak dairelerin ve muamelâtinin cinsine ve hususuna göre bu rasyonelleştirmenin şekli tatbik şekli başka başkadır. Fakat her daire ve müessese teşkilâtım yalnız kendi müktesibatına ve tecrübesine göre ve diğer daireleri nazarı dikkate almaksızın yaparsa, rasyonelleştirme hareketi hiçte inkişaf edemez, yürüyemez.

6 — Rasyonelleştirmede memurların vaziyeti:

Birçok defalar, rasyonelleştirme tedabirinin, memurların olduğu yerlerde mukavemete ve manialara çarpacağı söylendi. Böyle fikirler memurları ve onların ruhunu tanımamaktan doğar. Rasyonelleştirme, yani planlı surette muamelâtı ıslah ve tanzim , işinin memurlar tarafından hevesle tatbik ve yürütüleceğine şüphe yoktur. Çünkü memurun enteresesi bulunduğu daireye tam bir mutabakat olup, müktesebatı bilhassa otomatik planlı iş usullerinin tatbikine pek elverişlidir. Onun umumi olarak muarız ve münekkit vaziyetinde olması evvelce de söylediğimiz gibi, ifrat derece rasyonelleştirmelere karşı bir siper teşkil eder. İyi bir tetkik neticesi olarak bir dairenin rasyonelleştirmesine lüzum görülürse bunu, memurun vazife icabı tatbiki, gayretine mesleki bilgisini de ilâve ederek icra eder. İsbetli olarak İslah edilen birçok hükümet dairelerinde memurların hararetrasyonelleştirme hareketine iştirak ve tatbikinde suhulet ve muvaffakiyet gösterdikleri de iddiamızı isbat eder. Ayrıca memurlar cemiyeti de ıslahat işlerine iştirak etmektedirler. Alman iktisadi idare enstitüsü (Diwiv) vasıtasile hükümet delâletile, belediyeler memurları yanında, Alman memurun cemiyeti de enstitü ile beraber çalışmaktadır. Meselâ, memurun cemiyeti reislerinden “Ehrmann,, verdiği bir konferansda:

“Biz artık umumî hizmetlerde haddinden fazla memur istihdam etmeyeceğiz, biz mümkün olan her basitliği ve her türlü İslahatı ve umumî idarenin mümkün olduğu kadar ucuzlatılması hususunda sade çalışmak değil, aynı zamanda yeni yollar ve usuller bularak rasyonelleştirme hareketine yardım bile edeceğiz.” demiştir.

Bütün memurların büyük mikyasta rasyonelleştirme hareketine iştirak etmesine rağmen şurada burada münferit mukavemetlerin mevcut olduğu inkâr olunamaz. Bu mukavemetler ve itirazlar, evvelâ, her yeniliğe itiraz etmeğe alışmış memurlar tarafından yapılmakta, saniyen dairelerin rasyonelleştirilme suretile bazı memurların mevkillerini ve memuriyetlerini kaybetme korkusundandır. Fakat nihayet bu muterizler de, önüne geçilmez bir yeni harekete karşı durmağa çalışmanın faidesiz olduğunu anlayacaklardır.

7-İktisadi idare tekliflerinin teşvik edilmesi:

Her teşkilâtın gayesi yeniliklerden vakit ve zamanile istifade etmek olmalıdır. Bu hususta lâzım olan fikri bir alaka, her türlü makineleştirme suretile elde edilecek rasyonelleştirme faydelerinden daha yüksektir.

Bunun için memurlarımızın iktisadiyat işlerini kavramalarına gayret ve onların rasyonelleştirme işinde kuvvetli yardımlarını temin etmeliyiz.

Teşkilât işleri “küçük iş” olsa da ehemmiyetsiz telâkki edilmemeli, bilâkis yüksek memurlar tarafından hararetle benimsenilerek yapacakları ıslahat ve tanzimat ile maiyeti memurları için bir numunei imtisal olmalıdırlar.

Muamelâtın ıslahı ile bunun iktisadiyeti yükseltmek matluptur. Bunun için de işlerin ve muamelâtın İktisadî olarak icra edilüp edilmediği kontrol edilmelidir. Çünkü rasyonelleştirme suretile hiç bir zaman ebedi kalacak yeni bir şekil vazedilmiş olmaz. Bilâkis bu hareket bugünkü çalışma usullerini ıslah eden ilk basamaktır. İşlerin değiştiği zamanlar ve yeni yeni iş vesaiti ve terakkiyatı vücut buldukça ona göre zaman

zaman tetkikat yapılarak mevcut usulün ve müşküllerin muamelâtın iktisadi yürütülmesine elân elverişli ve matluba muvafık olup olmadığı tesbit edilmelidir. Bu hususta tatbik olunan usullerle alınan neticelerin kaydı ve istatistik tutma işi, ayrıca uzun bir muamele ve masrafı mucip olmamalı ve tutulan istatistikler hakikaten kıymetlendirilmelidir.

İstatistikten çıkan neticeler, kolay anlaşılacak tarz ve usul ile müstahdemine arz olunursa, bu suretle onların idarenin içinde bulunduğu vaziyeti mütalaa ederek rasyonel ve iktisadi teklifler yapmaları esbabı ihzar edilmiş olur. Diğer cihetten şube ve kısımların kayıtları ile de bunlar birbirleriyle mukayese edilebilir.

8 - İş ve çalışma usullerinin bir plân dahilinde mütemadiyen inkişafı:

Bu güne kadar kullanılmakta olan iş ve muamele usullerine bakılırsa, ekser ahvalde, bunların yevmi ihtiyaçlarla mütenasip surette inkişaf etmiş oldukları görülür. Bunun için, yeni bir talimatnamenin tatbiki esnasında bazan şurada burada müşkilâta tesadüf olunur. Veyahut bir başka tarafta yeni yeni vazifeler zuhur eder ve bunlar, sadece “eskiden olduğu gibi,, muamele görürler. Bu hususta birçok misaller bulunabilir. Diğer taraftan bu gibi intizamsızlıkların önüne geçmek için mütemadiyen kararlar, nizamlar, talimatlar vazolunur. Fakat rasyonelleştirme çalışmaları ise vazolu olacak yeni teşkilâtlarda, mevcut usullerin sistemli bir surette tetkikini şart koşar. Bu tetkikler, evvelâ mevcut noksanlar ve hataların kaldırılarak, bunların yerine idareyi mümkün mertebe ona uyan usulleri teşhiz etmeyi gaye ve esas ittihaz eder. Fakat şimdîye kadar noksan ve hataların kaldırılması bunların apaşıkâr mey-

dana vurması ile mümkündür. Bu hatalar ise idareye bir aksaklık vermemekle beraber ekseriya “apaşikâr,, görünmediklerinden kaldırılmazlardı da. Buradaki en birinci noksan uzuv, hata ve noksanları tetkik ve tettebbu suretile meydana vuracak yetişmiş bir mürakiptir.

Bir mühendis, kullanacağı tezgâhın kudretini, azamî iş verme kabiliyetini nasıl sistemli bir tetkik ile tesbit ederse, aynile insanların da kudretleri de onlardan en iktisadi istifade edecek surette teşkil ve tanzim edilmiş olmalıdır. Plânsız ve iktisada elverişli olmayan çalışma usulleri tatbik etmek memur ve dolayisile halkın kudretini lüzumsuz harekât ve muamelât ile (yanlış noksan ve fena usullerle) israf etmek demektir. İş ve çalışma usullerini plânlı ve sistemli surette tetkik ve tesbit etmek, idare ve müessesatın büroculuk noktasından da rasyonelleştirilmesi için lâzım olan ilk mühim şarttır.

9 - İş ve çalışma usullerinin ıslahını kim deruhte edebilir?

Hükümet dairelerinin yeniden tanzim ve ıslahı için ötedenberi hariçten birçok teklifler yapılmaktadır. Fakat bu teklifleri yapan organizatörlerin, hükûmat muamelâtı incelikleri hakkında kâfi malumatları olmadığından yaptıkları teklifler pek nadir ahvalde tatbik edilebilmektedir. İş ve çalışma tarzlarının ıslahı hakkındaki tekliflerin daima hükümet dairelerinden vaki olmasının temin edilmesi lâzımdır. Çünkü, hükümet dairelerinde memurluk etmemiş harici organizatörlerin verilecek ıslahat vazifesini, hüsni suretle başaramadıkları tecrübe ile sabit olmuştur.

Teşkilât ve ıslahat vazifeleri, rasyonelleştirme ellerinde tecrübesi olan ve umumi iktisadın rasyonelize

çarelerini de tetkik ve tettebbula öğrenmiş olan memurlara verilmelidir.

Yeni bir teşkilâtın muvaffak olması, bunu teşkil ve tanzim edecek olan organizatörün isabetle seçilmiş olmasına vabestedir. Bu organizatörün mesleki malumattan başka, yeni usulleri tatbik ederken muamelâtın ve elele çalışmanın sekteye uğramaması için, işlerin kaide ve erkânını bilinesi şarttır Tatbik edeceği tedbir ve çarelerin neticesi, beklenen iktisadi muvaffakiyeti vermelidir. Fakat buna mukabil, her iş tarzını ve teferruatını, yeniden ıslah etmiş olmak için, yeniden tanzim etmek daiyesinde bulunan “Organisepathen”lere (yani teşkilat ukalarına) böyle bir vazife verilmemelidir. Diğer cihetten ıslahata memur edilecek memurun senelerdenken bu mesele ile yakinen meşgul olmuş olmasına itina edilmelidir.

Bir dairede, ıslahatın munzam ve musavaten yapılabilmesi için, o daireden yüksek bir memur (Umum müdür, müdür, şef) bütün ıslahata memur edilmeli ve onun maiyetindeki memurlar vasıtasile bütün memur ıslahat için müştereken ve elele çalıştırılması tavsiye olunur.

Tedrisat, kurslar, konferanslar vasıtasile, teşkilatçı, iş ve iş tekniği noktai nazarından memur yetiştirerek, ıslahatın hüsnü suretle tatbik ve muvaffakiyetle yürütülmesine memur edilirler.

Bir daireyi yeni çalışma usullerine geçirmek, ıslah etmek, büyük bir mesuliyet hissini müdrük olmağa vabestedir. Fakat her yeniliğin ilk tatbikinde görülen aksaklar dolayisile organizatör derhal mesul ve muatap tutulmak istenir. Bunun için organizatörde, Bürokrasi zihniyeti ile hareketle, mesuliyeti tamamen üstüne almamak yollarını arayarak, tekliflerini mütehasıs (?) bir komisyona arz ve muvafaketini istihsal eder. Maat-

teessüf böyle dolambaçlı bir yol takip ile, komisyondan elenerek çıkan bir ıslahat projesinin, birçok ahvalde esas projeye hiç benzer yeri kalmaz. Hu suretle bütün teferruatı bir kafadan düşünölmüş mükemmel bir proje yerine yazı çıkıntılarile değışmiş bir proje elde olunur ki, böyle projeler her zaman, en iyi ıslahat ve teşkilât projesi olamazlar.

Her nekadar, umumi bir ıslahat esasında, müteaddit mütehassıslar ve memurun mümessillerinin mütalaa ve fikirleri dinlenmek lazımsa da, onların mütalaa ve münakaşaları o suretle idare edilmelidir ki neticede sistemli vahdetti bir ıslah teklifi ve projesi meydana çıkabilsin.

Ekseriya her hangi bir memurun ıslahat teklifine, nihayet onu bu teklifinden vazgeçirecek ve belki de ileride de hiç teklifler yapmayacak bir karara sevkedinceye kadar, mütemadiyen itiraz olunur. Fakat ıslahat teklifleri alınmasından hiç» bir vakit istiğna gösterilemez. Bu sebepten, işlerin ve çalışma tarzlarının iktisadi bir şekil alması için yapılacak hamlelerin, bürokrasi zihniyeti ve gayretkeşliğı içinde boğulmasına meydan verilmemelidir.

10- Islahatı icap ettirecek hususatın tetkiki usulleri:

a - Umumi:

İşlerin planlı surette ıslah ve tanzimi, gördüğümüz gibi, ancak mevcut çalışma usullerinin iyice tetkik olunarak noksanların tesbitine ve buna müsteniden ıslah tekliflerinin ihzarına bağlıdır. Bu tetkik şekli için bir numaralı cetvelde görölen çalışma ve zaman kontrolü usulleri vardır. “ Çalışma kontrolü ” usulile, iş usullerinin kâfi derece basit olup olmadığı teşkilâtın ıslaha muhtaç yeri bulunup bulunmadığı ve zaman ve kuvvet-

ten tasarruf edilmek imkânları tesbit olunur. “Zaman kontrol ” metodu ile de, muayyen muamelâtın bitirilmesi için lüzumu olan zaman tesbit olunur.

Büro içlerinin tetkikinde, çalışma kontrol usulü, umumi olarak mevcut noksanların tesbitine ve lüzumlu ıslahat tekliflerinin ihzarına kâfi gelir. Ancak bu usulün tatbiki için kati kaideler vazolunamaz. Burada daire veya müessesenin hususiyet hali büyük bir rol oynar. Fakat hataların, noksanların intizamsızlıkların nazarı dikkate alınması, bize bu usulün tabkiki için kâfi menbâ teinin eder. Bu hususta B. C. D. bahıslarında ayrıca malumat verilmiştir.

b - Zaman kontrolü usulü:

Umumi tetkikat, noksanları kâfi derece meydana çıkarmadığı veya muamelâta ne kadar zaman sarfedildiği tesbit edilmek arzu olunduğu ahvalde zaman kontrol usulüne müracaat olunur. Bu usul, çıkacak hasılatın müessese için kıymetlendirilebileceği hallerde tatbik edilmelidir. Bu zaman kontrolü usulde, aynı işin muhtelif usullerle ikmali halinde, sarfettiği zaman tesbit ve mukayese olunur. Bunun için, umumi ve büyük mikyasta rasyonelleştirme tedabiri alınırken, bu usulden istifade ile objektif esaslar elde etmeğe bakmalıdır.

11 - Hatalarla mücadele:

Mevcut çalışma usulü ve iş vasıtalarının tetkikinden gaye, hataların, noksanların, kazaların meydana çıkarılarak bunların bertaraf edilmesidir. Çünkü, iş ve çalışmadaki intizamsızlıklara ve elverişli veya işlerin bünyesine mutabık, olmayan veya hüsnü suretle ve muvaffakiyetle tatbik edilmeyen bir çalışma usulünün mevcudiyetine işaret ve alamettir. Şuhalde herhangi bir çalışına tarzını tetkik ederken, idare, müessese ve işletmede

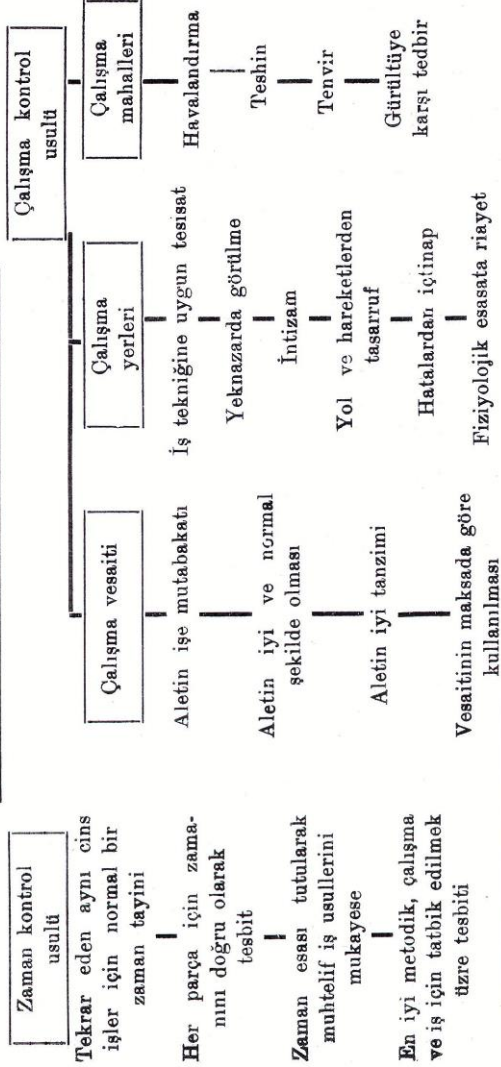
hangi hataların mevcut olduğu ilmi ve fenni kaidelerle tesbit edilmelidir. Hata ve noksanlar hakkındaki mevcut istatistiklerden istifade edilmek lazımdır, bunların teferruatına kadar bakılırsa, ekseriya hataların sebepleri kendiliğinden anlaşılabilir bunların, çalışma tarzının ıslahı ile, kontrol suretile intizamsızlıklara mani olunarak hata ve kazaların tekrarına ve her halde tahdidine sarfi mesai olunur.

Vasfi hatalı bir muameleyi tevlit eden intizamsızlıklardan biri de, vezne ve muhasebecilerin ihtilasıdır. Esaslı tetkikat neticesinde ihtilaların % de hesbile sebepleri berveçhi atidir.

- % 26 sı kumar ve oyun yüzünden
- % 26 ,, iyi kontrol edilmemekten
- % 10 nu içki iptilasından
- % 10 nu alüfte iptilasından
- % 10 nu eğlence iptilasından
- % 8i arkadaşlar tarafından iğfal
- % 6 sı ihtiyaç dolayisile
- % 2 si hastalık dolayisile
- % 2 si Fevkalade ihtiyaçlar dolayisile

Ansızın icra olunacak teftişler ve kontroller veya haddinden fazla para sarfeden veznedar veya muhasiplerin derhal sorguya çekilmesi suretile, kuvvetsiz bir seciyeye malik eşhasın, para ihtilası önüne vaktinde geçilebilir.

1 — No. CETVEL:

Çalışma tarzının ilmi usulde tetkiki

10 uncu maddede bahsolunan bir numaralı cetveldir.

B - Teşkilâtın ıslahı

1 - Teşkilât ıslahatçılığının gayeleri:

Teşkilatçılık demek, bir idare ve bir çalışma usulü kurmak demektir. Yanlış ve fena teşkilât fazla işi ve çalışmayı mucip olduğu gibi muamelâtın da geri kalmasına sebep olur. Bozuk bir teşkilât ile mücadele mecburiyeti, tesadüfen zuhur edecek hata ve aksaklıkları düzeltmek için değil, böyle bir teşkilâtın bütün müessesenin muamelâtına menfi bir tesir icra edeceğindedir. Hükümet teşkilâtının tetkikinde, teşkilât noksanları ve bozuk yerleri anlaşılmağa çalışılarak bunların ıslahı için teklifler yapılmalıdır.

2 - İdarenin ıslahı:

Bütün bir dairenin heyeti umumiyesinin teşkilâtının yeniden kurulması ve işlerin (vazifelerin) şube ve kısımlara taksimi, o idarenin ıslahı ve tanzimi sahasına girer.

Bir idarenin ıslahında tesadüf olunacak büyük müşkilâta sebep, muhtelif makamların bundan müteessir olmak ihtimalidir. Her ne kadar her makamın ıslahata taraftar olduğu görülmekte isede her hangi bir makamın diğer makamat tarafından taklide ve kopyaya değer bir ıslahat vücude getirmiş olması pek nadiren görülür. Bazı ahvalde, yeni bir ıslahat meselesi bu gibi yerler için hatta hayat ve memet meselesi telâkki olunur. Birçok ahvalde dairesi ıslah olunacak makamın iktisadi veya siyasi birçok taraftarları ve menfaati olanlar o dairenin lehinde gayrete geçerler. Her taraftan vaki olacak bu müşterek mukavemet nazarı dikkate

alınınca, herhangi bir makamın emrindeki teşkilâtın ıslahının en iktisadi ve en elverişli olması noktai nazarından değil, ıslahatın kendisine dokunacağı şahısların menfaatlerine uygun şekilde halli cihetine gidilmekte olduğu görülür.

Bir idarenin yeniden teşkil imkânı bulunmadığı ahvalde, hiç olmazsa, yukarıki manilerin bulunmadığı hususatı ıslaha çalışmalıdır. Böyle bir ıslah şekli meselâ, kanunların ve talimatların; basitleşmesi, tahdidi ve tevhit edilmesidir. Bavyerada bu maksatla teşkil edilen komisyon; 154 cilt tutan kanunlar ve hükümet kararları, talimatnameleri ve nizamları gözden geçirerek, eylevm muteber olanları 5 ilâ 6 cilt olarak ve bir araya getirmiştir.

İdarenin ıslahı ile beraber, büro ıslahatı da icra olunabilir.

3 - Büro teşkilâtı:

Büronun ıslahı, onun evvela iktisadi noktai nazardan teşkil edilmesini icap ettirir. Bu gün büroların şekli, şahsi itibara ve münasebetlere göre veya öteden beri istihale ile meydana gelen büro şeklinden ibarettir. Bu gün mevcut olan zihniyete nazaran; mümkün mertebe ufak ufak bürolar, kalemler, kısımlar teşkil edilmeyerek bunları birer müdüre, amire, şefe bağlamaktır. Bu gayretkeşlik bazı yerde kısım ve kalemlerin bir tek kişiden ibaret olacak kadar ileri gitmesine saik olmuştur.

Büyük tekerlekleri az olan bir değirmende, küçük tekerlekleri ve gürtüsü çok olan bir değirmene nazaran daha az delkitemas olacağı aşikârdır. Sonuncusunda bir tekerlek yatağı bozulunca hepsine tesir eder. Fakat iyi bir idare mümkün mertebe emniyetli ve dayanıklı

bir idare (işletme) mekanizmasına malik olmalıdır. İdare birçok müstakil şubelere ayrılırsa, her tekerleğin kendi arzusuna göre dönmek tehlikesi daha çok olur. Fakat muayyen bir vahdet çerçevesi dahilinde idare olunacak bir dairenin bir şef tarafından münakaşa ve mücadelesiz kolaylıkla sevk ve idaresi mümkün olur. Büroların anlayışlı tarzda ihdası, müşterek bir şef idaresinde müteaddit kalemlerin bulunması, muamelaatın, yazı işlerinin ve çalışmanın tenkisi, ona göre kurulacak iyi bir teşkilatın vücudüne bağlıdır.

4 - İş Tevzii:

Eyer memurlar, muhtelif mevzuda işleri yapmağa mecbur tutulursa her muamelenin hazırlanması ve ikmal için pek büyük bir zaman sarf ve israfını mucip olur. Bunun için birbirine benzeyen işlerin tevhidten bir kaleme veya bir şahsa verilmesi ve birçok kimselerin aynı işi yapmağa memur edilmemesi gibi haller işlerin İktisadî olarak cereyanını temine yarar

5 - İşlerin taksimi:

Vazifelerin plânlı surette taksimi ile, her iş sahasının bir hududu çerçevesi olmasına dikkat edilmelidir. Bu işlerin iyi taksimi vazifesini idare için tanzim edilmiş olan dairenin iş taksim planı, bu maksada uygun şekilde olmalıdır.

Vazifelerin planlı surette taksiminin aşağıdaki faideleri vardır.

I — Muamele görecekt işlerin nereye ve kime ait olacağının düşünülmesin, sorulup soruşturulmasına lüzum kalmaması

II - Vazifelerin memurların müktesebatına ve istidadına göre verilmiş olması

(Fena bir çalışma teşkilatındaki memurlar, daha az maaş veya ücretliler tarafından yapılabilecek işleri yapmağa mecbur tutulurlar.) Muamelatın ıslah ve iyi surette tanzimi mevzuubahsolan idarelerde vazifelerin ehline göre verilmiş olup olmadığını tetkik etmek ıslahatçılığın ilk basamağını teşkil eder.

6 - Birbirine benzeyen işlerin tevhidı:

Teşkilatı ıslak ederken, muhtelif şube ve kısımların gördüğü aynı cins işlerin tevhidı imkânı aranmalıdır.

Çünkü muamelatın tevhidı ile memurun kudretinden azami istifade edileceğinden idare masrafı da azalır. Yalnız şube veya kısımların veya muamelatın tevhit edildiği ahvalde, halkın teshilata mazhar olması şartı da gözönünde tutulmalıdır, izdihama mani olmak için, fazla işi olan ve halkın bekleyeceği dairelerde Torniker tesisatı kurulmalıdır. Ancak halam fazla bekletilmemesine ve münazaalara meydan vermemek için aynı işi yapan müteaddit masalar ihdas edilmek faydeli olur.

7 - Sıkı ve ifrat bir merkezileştirmeden doğan müşkilât:

Merkezileştirmenin faideleri ekseriya göz önünde olduğu kadar, merkezileştirmeden doğan müşkilâtı da dikkat nazarına almak lazım gelir. Umumi olarak diyebiliriz ki, iktisadi çalışan her memuriyet, işlerini en az çalışma ve mahalli ihtiyaçlara en iyi tetabuk etmek suretile bitirmeğe şayi eder. Fakat merkezi bir idarede ise, her şeyin birlik esasına göre ve şube ve kısımların daha basit ve seri çalışabilmeleri nazarı dikkate alınmaksızın yürütülmesini şart kılar. Şu halde ademi merkeziyet usulünde basit surette muamelesi bitirilebilen bir iş, merkeziyet usulünde ekseriya fazla bir çalışmayı icap

ettirir. Bu suretle lüzumsuz ve her halde dolaşık iş yapmak mecburiyeti ile, memurların mesuliyet duyguları tenkis edilmiş olur.

Her idare teşkilâtında da, hayatta olduğu gibi, kendini müdafaa ve muhafaza ve kuvvetten kazanma arzusu vardır. Bu hal, idarelerin işlerinin merkezileştirme meselesinde de kendini gösterir; her daire ve şube hali hazırdaki çalışma sahasını muhafaza ve hatta tevsi etmek suretile daha fazla itibar kazanmak gayretini güder. Şu halde bu gibi yerlerde, merkezileştirmeye karşı takviye edilmiş bir mukavemet cephesi teşkili bir gaye olur. Bir merkezileştirme teklifi hakkında müsbet bir karar verirken, bundan doğacak mania, mukavemet ve müşkilâtı iyice nazarı tetkik ve tenkitten geçirmelidir. Her hangi bir dairenin kendini ıslah ve merkezileştirmesi pek nadir istisnalardandır. Bunun için; teşkilâtın merkezileştirme suretile ıslahı işi, hiç bir şeyin tahtı tesirinde olmayacak ıslahat şubesine (ıslahat mütehassıslarına) havale edilmesi en muvafıktır.

8 —muamelâtın müstekilen intacı için memurlara havalesi:

Teşkilâtın ıslahı tedabirlerinden biri de, basit işlerin küçük memurlara havale edilerek bu suretle, evvelâ muamelenin tesrii, saniyen küçük memurların da mesuliyet hissini duymalarına ve salisen amir ve müdürlerin işlerinin hafiflemesine yardım temin olunmasıdır.

9 — Çift ve lüzumsuz muamelelerin kaldırılması:

Mevcut çalışma tarzının iyi bir surette tetkiki ile, çift, lüzumsuz muamelelerin nerelerde mevcut olduğu görülür. Bilhassa çalışma tarzı, plân dahilinde tesbit edilmemiş,

teşkilatı fena büyük dairelerde, birbirinden haberi olmaksızın aynı işi yapan memur; kısım veya şubelere tesadüf olunur. Halbuki bunun aksine olarak, iki dairenin anlaşma suretile aynı cinsten olan işlerini tevhit ile bir yerde ikmal ve intacı mümkündür. Nufus işleri, vergi daireleri ve intihabat işlerinin tevhit edilebileceği hakkında, Maliye nezareti umum müdürlerinden “Bönicke,, in teklifi bu hususta bir misaldir. Hali hazırda muhtelif dairelerde görülmekte olan bu işlerin tevhibi ile birçok masrafların tasarruf edileceği ümit edilmektedir. Bazı şehirlerde, alakadarların anlaşması ile bu tevhit muamelesi yapılmış ve tatbikata geçilmiştir, Fakat bu tevhit muamelesinin muvaffakiyetle yürüyebilmesi, tevhit olunan dairelerin bu tevhitte doğan şubeden yapamayacağı işleri istememelerile kabildir. Bütün mesaî umumi olabilecek esasatı toplamağa ve lüzumuna göre her dairenin ihtiyacına tekabül etmek üzere tertip ve tanzimine matuf olmalıdır.

Çalışma usullerinin tetkikinde, lüzumsuz muamelelerin nasıl kaldırılabilirliği de tesbit edilmelidir. Böyle bir Islahat tetkikatı esnasında bir dairede bütün mühim muamelatın şefte (Vekil, umum müdür, müdür) sora bütün şube veya kısımlarda dolaştığını gördük. Şu halde bu usulde, memurlar, kendilerine ait olmayan ve kendilerinin halletmeyeceği muameleler içinde beyhude yere işgal edilmişlerdir. Bu sebepten muamelâtında azami derecede geç çıkacağı pek tabiidir.

Bir idarede lüzumsuz muamelatın önüne geçmek için, her şeyden evvel yazılmasından sarfi nazar olunabilecek tahrirati yazmamaktır. Kırtasiyeciliğin kaldırılması demek olan bu gayeye yeni vazolunacak yeni muamelat talimatlarile varmaya çalışmalıdır.

10 — Halkın da iştirakile, işten ve çalışmadan tasarruf :

İşler, halk ve idare tarafından yapılan çift muamelelerin önüne geçmekle bir kat daha basitleşir ve ıslah edilebilir. İslahı kabil bir muameleye misal olarak; halkın matbu bir varakaya doldurması lâzımgelen malûmatı vermesi ve bunu alan memurun da bunu tekrar bir başka matbuaya veya deftere kaydetmesi, gösterilebilir. Evrakı matbuanın iyi bir surette tanzimi, birçok ahvalde, halkın fazla bir yorgunluğunu veya zaman sarfını mucip olmaksızın memur tarafından da matbuanın aynile muameleye konulması esasatı elde edilebilir. Bu suretle memur yazı işinden ve halk da, lüzumundan fazla beklemekten kurtarılmış olurlar. Halkın bazı ahvalde, bu güne kadar memurların doldurduğu para, paket havalenameleri ile iadeli taahhütlü ihbarnamelerini doldurmaları da muameleyi tesri eder.

11 — Çalışma usullerinin basitleştirilmesi:

En iyi muamele usulü olarak tesbit edilen kaidelerin bütün idarece tatbik edilmesi, bunların tevhit olunarak bir nizamname veya talimat şeklinde bütün daireye resmen bildirilmesile kabil olur. Umumî harpten sonra bu yolda geniş adımlar atılmış olup mükemmel ve yeni muamelat talimatnamelerile bu gaye elde edilmeğe gayret edilmektedir.

12 — muamele vasıtalarının basitleştirilmesi:

Çalışma usullerinin basitleştirilmesi, iş vasıtalarının da basitleştirilmesini icap ettirir.

Bu basitlik sahası berveçhi atidir:

I. - Normalize etmek, tipleştirmek, esaslı bir teslim şartnameleri yapmak .

II. - Muamele (iş ve çalışma) vasıtalarının normalize edilmesi hususunda resmi daireler kendilerine düşen vazifeyi yapmaktadırlar .

C - makineleştirme

1 - Makineleştirmenin şartları ve tatbiki:

Dairelerin makineleştirilmesinden, asri teknik vasıtalardan istifade edilerek, memurların vazifelerinin hafifleştirilmesi anlaşılır. Büroculukta mevzuubahs asrî teknik vasıtalarının hedefi, büyük miktarda işleri, mihaniki vasıtalarla kısa bir zamanda ve müsavi tarzda çıkartmaktır. Her hangi bir makine, insan kudretini aşınca ve insana rekabet edince bu makine (cinsleri) arasında da tekamül noktai nazarından ikinci bir rekabet meydana geldi.

Mesela muhtelif telgraf makinelerile vasati 6 harfli olmak üzere bir saate çekilebilen kelime adedi:

Kelime adedi	Makine cinsi
600	Mors usulile
800	Klopfers usulile
1400	Hughes tazyik cihazı ile
2200	„ „ „ ile mukabil mükâleme
7200	Baudot 6 misli yazı usulile
12000	Wheatstone- sen yazı ile
19200	Murrayseh makine telgraf makinesile
20000	Simens ve Halleskenin seri telgraf makinesile

Büro sanayii sahasında da son seneler içinde birçok terakkiyat vücade gelmiştir. Biz şimdi büroculukta tesadüf olunacak her iş için makine ve mihaniki vasıtalara malik olabiliriz. Büro makinelerini elverişli ve iktisadi kullanmak büroculuk ıslahat vazifesininindir. Fakat her hangi bir dairenin rasyonelleştirmesinde bütün merkez sikleti makine üstüne yüklememelidir. Çünkü, rasyonelleştirmenin vazifesi insanların yapabileceği bütün işlerin makineleştirilmesi değil, muamelâtın en az masrafla ve en çok iktisadi bir şekilde yürütülmesidir. Bunun için mümkün mertbe ufak ve basit makine ve vesait ile idare etmeğe ve İktisadî çalışmağa gayret edilmelidir.

Satın alınacak makinelerin ne en pahalısı ve ne de en ucuzu mutlaka en elverişli makine addolunmağa kâfi gelmeyeceğinden, dairenin böyle büro vesaiti ve makinelerinden anlayan mütehasıs bir şubesi yoksa, bu hususta malumat almak ve müşavere yapmak için Maliye Vekâleti, posta idaresi, şimendöfer idaresi veya Alman iktisadi çalıştırma Enstitüsü (Diwiv) gibi bu işlerde tecrübe sahibi olan makamata müracaat etmelidir.

Dairelerin ıslahı noktai nazarından yapılan tetkiklerde berveçhi atı ifrat makineleştirme gayretleri görülmüştür:

1) - Yapılmak istenen iş el ile de görülebileceğinden makineleştirmeye lüzum yoktur misal:

Alışkan ve faal bir memurun da kapayabileceği muhtelif kıtada zarfları kapamak için makine istimali

2) - Makineleştirmenin iktisadi olup olmayacağı dikkat nazarına alınmadan tatbiki

Misal: Bir daire kendine yeni bir bina yaptırırken, dosyaları otomatik surette getirip götüren bir tesisat

yapmıştır. Bunun masrafı 100,000 yüz bin lira olup buna mukabil iki memur namzedi tasarruf olunmuştur.

3) - Büro makineleri için elverişli ve yetişmiş memur yoktur. Misal:

Büro için Mercedes elektrikli makine alınmış fakat bunu kullanacak memur bulunmaması, makineden azami istifadeyi temin etmediği gibi bilgisizlik dolayısıyla de inkıtarlar vücade gelmektedir.

4) - Makineleştirmenin memurların ruhuna yapacağı menfi tesirin dikkat nazarına alınmaması; misal:

Bir daire çalışma psikolojisi tetkikatına müsteniden daktiloların dirseklerinin yorulmaması için dirsek altlarına birer mesnet konulması lazım geldiği neticesine vararak bu fikrini, bağları olan bir sehpa üzerine dirsek mesnedi imal ettirerek tatbik ediyor. Bu tarzın kolların yorgunluğunu almak ihtimali olsa bile çalışanı esir gibi bağlayacağı ve serbesti harekâtına mani olacağı için kabul edilmemek lazımdır.

5) - Evvelâ meşhur bir makinenin satın alınarak, muamelatın buna göre uydurulmak üzere ıslahata geçilmesi. Ekser havaide, ıslahattan evveli alınan makine, yeni teşkilât ve ıslahata uymadığından makineden istifade edilemez ve plansız yapılan makineleştirilmelerde, makineler bir müddet sonra bir köşede kullanılmaksızın kalır. Misal:

Biz bir dairede de, bir tadat makinesi gördük ki, bu işlerin en çok olduğu zamanda kullanılmıyordu. Çünkü verilen malûmata göre, el işi daha çabuk yürüyordu. (?)

Hülâsa : Her hangi bir dairede işleri makineleştirmeye karar vermeden evvel böyle bir hareketin daha iktisadi olup olmayacağı tesbit edilmelidir.

2 - Büro işleri makineleştirilmekle memurlar fikren ziyan ederler mi?

Büro işlerinin makineleştirilmesi, ekseriya, büroculuk işinde tefekkürü ve şuuru tehdit edeceği korkusunu tevhit etmiştir. Fakat büro vesait ve makinelerine bu noktadan bir bakalım; en çok istimal edilen yazı makinesidir. Bu makinenin faidesi el yazısına nazaran muamelâtı daha seri bitirebilmesi ve müteaddit kopyalar verebilmesidir.

Bu suret yalnız memurların iş kudretini çoğaltan makineleştirme, ancak uzun ve güç yazı işlerinde tatbik edilmekte ve bütün yorgunluğu mucip olacak harekâta mani olmaktadır. Daktilonun bu yeni yazı usulünde, çabuk yazmak mecburiyeti ile eskisinden daha ziyade fikren çalışmağa mecbur olacağı da inkâr edilemez.

Diğer cihetten bürolarda bazı yazıların, bilhassa tamimlerin birçok nüsha olarak ihzarına lüzum vardır. Buna yazı makinesi bile kâfi gelmediğinden en basit şapirograf teksir makinesinden en mükemmel mumlu kâğıt kullanan ve binlerce nüshasını aslı gibi mükemmel basacak teksir makineleri kullanılmaktadır. Burada mevzuubahs olan da basit bir işin makineleştirilmesidir.

Vezne hesap makineleri ile de kasa işleri mihaniki bir şekilde girmekte veznedarın zihni meşguliyeti, yalnız çekmeceyi açıp para koymaktan ve para vermekten ibaret kalıyor. Bu suretle insanların yapmaktan salim olamayacaklar, hataların hudusuna imkân bırakılmıyor.

En çok kullanılan makinelerden biride hesap yapma makineleridir. Muhasebeciye birçok sayfeleri cem etmekten kurtaran en basit cem amelîyesinden en karışık hesaplara kadar doğru ve suhuletle muamele yapan ve neticeyi yazan muhtelif şekilde hesap yapma maki-

neleri mevcuttur. Bilhassa bu makineler sonraları tamamen ıslah edilerek yalnız muhasebeye mahsus hususî makineler imal edilmiş ve bütün muhasebe işleri mihaniki ve basit bir hale getirilmiştir.

İşte bu muhtelif makinelerin yaptığı işler zaten fazla bir fikri mesaiyeyi istilzam etmeyen harekât olup asıl fikri meşguliyet, makinelerden alınan hasılatın işlenmesini ve kıymetlendirilmesi ve muamelesinin tamamlanmasıdır.

Şu halde büro makineleri ve büro vesaiti bu misallerle gördüğümüz gibi - insanların kendi vazifelerin i daha doğru ve iyi daha çabuk ve temiz bitirmelerine yarayan birer vasıttan başka bir şey değildir. Ve bu makineler yalnız el işlerinin yerine, o işleri daha çabuk yapacak surette, kaim olmuş kolaylıklardır. binaenaleyh büroculuğun bu cins makinelerle fikri çalışmasına hanel geleceği iddiası varit olamaz. Hatta, büro muamelatının mütemediyen iktisadileştirilme gayreti bu iktisat meselesinin ve büro tekniğinin terakki ve inkişafı hiç mevzuubahs olmayan eski zamana nazaran - bürocuların daha ziyade fikri ve zihni faaliyette bulunmalarına saik olmuştur.

Şehirler , kazalar ve nahiyeler için

Normal Dosya plâni - numunesi

A - Bu plânda bir ve iki rakamlı adetle, nahiyelerin dosya plânını ve üç rakamlı adetlerde dosyanın numarasını gösterir.

B - Üç rakamlı adede kadar olan taksimat diğer cihetten büyük nahiyeye kaza ve şehirlerin dosya plânını teşkil ederler; Dosyalarının numaraları ve atları dördüncü rakamı teşkil etmek üzere tertip olunurlar,

1 - Umumi idare

10 - Teşkilât ve idare (İt, İşl.)

- 100 — Hükümet kanunu esasi ve hükümet idaresi, memaliki ecnebiye ile muhaberat, muahedeler.
- 101 — Ordu, talimler, kışla hidematı.
- 102 — Vilâyet kanununu, vilâyet idaresi, tabiiyet ve hususi karar ve emirler
- 103 — Hukuk işleri, sulh hakimi, dosya memuru, mahkeme heyeti, hakem heyeti
- 104 — Vilâyet, kaza, nahiyeye idareleri.
- 105 — Belediye kanunları, belediye riyaleti, belediye meclisi, belediye reisi.
- 106 — Belediye azası, şehir azası, şehir azaları içtimai, belediye azaları heyetler, encümenler, komisyonlar.
- 107 — Belediye hududu, şehrin nüfusu.
- 108 — Belediyenin umumi vazifeleri, azalarının vezifeleri, muhtelif vukuat

11 — Memurlar, ücretliler yevmiyeliler:

- 110 — İhzarat, yetiştirme, memur ve memur namzetlerinin imtihanları
- 111 — Memur hakları, memur tayinleri, memur hakları ve vazifeleri.
- 112 — Memurların sicilli (gördüğü muamelat) .
- 113 — Ücretliler.
- 114 — Yevmiyeliler.

12 — İdare şubesi:

- 120 — İdarenin tesisatı, mevcudu, umumi
- 121 — Büro muamelâtı
- 122 — Büro tesisatı ve büro levazımı.
- 123 — İdare odaları, teshin, temizlik, tenvir.
- 124 — Sigortalar.
- 125 — İdare masrafları ve ücretleri.
- 126 — İstihbarat kalemi
- 127 — Şehir dosya mahalli, şehir tarihi
- 127 — Mahalli cemiyetler, kulüpler ve mahalli içtimalar.

13 — Belediye(Şehremaneti)dairesi:

- 130 — Kanunlar
- 131 — İdare
- 132 — Umumi belediye meseleleri
- 133 — Dosya memurluğu ve cetvel çıkarma

14 — İntihabat :

- 140 — İntihabat kanunları.
- 141 — İntihap daireleri ve idareleri
- 142 — Mebus intihabatı, reyleri
- 143 — Belediye intihabatı ve reyleri
- 144 — Kaza ve nahiye intihaptan

145 — Şehremini ve belediye reisi intihabı, belediye meclisi azaları intihabı ve şehir meclisi azaları intihabı.

15 — Kilise ve sair dini cemiyetler:

150 — Dini kanunlar ve kilise idareleri

151 — Kiliseye karşı vazifeler

152 — Kiliseye ait defin meseleleri

153 — Sair dini Cemiyetler ve papalık serbest din cemiyetleri.

16 — İstatistik:

160 — Umumî

161 — Tahriri nüfus

162 — Meslek ve fabrikaların tamiri

163 — Hayvan tahriri

164 — Sair istatistik

2 - Polis dairesi

20 — Polis hakları ve Polis dairesi (sicil kısmı):

200 — Polis hakları ve polis talimatnameleri.

201 — Polis memuru, umumi (harici memur haklar.)

202 — İdare ve kalem.

203 — Köy polisi, muhafaza polisi, Jandarma.

204 — Umumî polis işleri, ceza görmeyi mucip ahval, cezanın tarzı icrası ceza kanunları.

21 — Emniyet polisi:

210 — Emniyet polisi, umumî.

211 — Ecnebi, pasaport ve müracaat işleri,

212 — Matbuat polisi.

- 213 — Cemiyetler ve içtimalar polisi.
 214 — Cadde ve yollar polisi.
 215 — Münakalat polisi,
 216 — Dilencilere, kaçaklara, sabıkalılara dikkat işleri,

22 — Sivil polis:

- 220 — Taharri memurları, parmak izi ve saire polisi umumî,
 221 — Zabıtai ahlakiye, (64 de yok ise)
 222 — Siyasî polis kısmı.

23 — Zabıtai belediye:

- 230 — Zabıtai belediye, umumi
 231 — Sanatlar
 232 — Satış mahalli olmayan içki imalathaneleri
 233 — İçki içilen yerler.
 234 — Seyyar esnaf.
 235 — Amele hakları (67 de yoksa)
 236 — Pazar işleri
 237 — Ölçü ve ağırlık polisi

24 — Hususî Polis vazifeleri (hizmetler)

- 240 — Umumî
 241 — Tarla ve orman polisi
 242 — Ay ve balıkçı polisi (saydı berri ve bahri)
 243 — Deniz polisi (Gümrük polisi)
 244 — Etfaiye polisi
 245 — Sıhhiye polisi (64 de yoksa)
 246 — Baytar, polis ve hayvan himayesi.
 247 — Sair polis işleri, bulunan eşya, tatil günlerinin sükûneti, dans, eğlence, içtima yerleri işleri ve saire . . ,

3 — İnşaat dairesi

30 — İnşaat kanunları ve inşaat idaresi:

- 300 — İnşaat kanunları
- 301 — Mahalli inşaat talimatları,
- 302 — İnşaat planları ve inşaat ana hatları
- 303 — İnşaat idaresi.
- 304 — İnşaat levazım yeri.

31 — İnşaat polisi:

- 310 — Kanunları ve umumi.

32 - Erazi inşaatı:

- 320 — Kanunları ve umumî
- 321 — Caddeler, sokaklar, köprüler
- 322 — Caddelerin temizliği ve tenviri
- 323 — Çeşmeler (kuyular) su inşaatı, sahil, kanal ve kanalizasyon
- 324 — Oyun ve spor sahaları, çimenler ve parklar.
- 325 — Sair arazi inşaatı

33- mesken inşaatı:

- 330 — Umumî
- 331 — İdare binası
- 332 — Mektep binaları
- 333 — Müessesat binaları
- 334 — Sair inşaat

34- Kadastro işleri:

- 340 — Umumî talimatlar
- 341 — Köy kadastrosu

- 342 — Hudut tayini
- 343 — Hususi kadastrolar
- 344 — Şehir plânları

35- mesken ve imar işleri:

- 350 — Umumî ve kanunlar
- 351 — Mesken kontrolü ve mesken bakımı
- 352 — Mesken idaresi
- 353 — Belediye mesken ve imar işleri
- 354 — Mesken inşaatının temini
- 355 — Kiraya verme işleri (401 de yoksa)
- 356 — Nakliyat şirketleri, inşaat şirketleri kiralama cemiyeti

36 — Vatan müdafaası ve abideler bakımı:

- 360 — Vatan müdafaa ve abideler bakımı

4- iktisadi işler dairesi

40 — İktisadiyat:

- 400 — Umumî
- 401 — Arazi siyaseti, köy, orman ve sığır yetiştirme işleri
- 402 — Ticaret ve büyük sanayi (İndusturi)
- 403 — Küçük sanayi ve el emekçileri, esnaf,
- 404 — Hususî sigorta işleri
- 405 — Köy yangın sigorta işleri, vilâyet etfaiye işi
- 406 — Para ve kredi işleri
- 407 — Nakliyat işleri
- 408 — Nakliyat müesseseleri ve tesisatları.

41 — Hastane, Sanatoryom ve saire:

- 410 — Umumî işler.

- 411 — Hastaneler
 412 — Doğum ve bakıra evleri
 413 — Çocuk bahçeleri ve gençlere eğlence yeri
 414 — Hamamlar
 415 — İdareye merbut kaplıcalar.

42 — Umumî faideli müesseseler:

- 420 — Umumî işler
 421 — Mezbahalar.
 422 — Etfaiye
 423 — Pazarlar
 424 — Mezarlar
 425 — Çöp, nezafet, pislik ve kül nakliye işleri
 426 — Kanalizasyon işleri, kurutma işleri
 427 — Narh işleri

43 — Belediyenin idaresindeki işletmeler:

- 430 — Umumî
 431 — Su işleri
 432 — Gazhane
 433 — Elektrik fabrikası
 434 — Belediye bankası, şehir Vilâyet bankası
 435 — Nakliyat işleri
 436 — Kaza nahiye ve köy işletme ve tesisatları (bahçeler ve bağ işleri)
 437 — Orman işleri, tesisat ve işletmesi
 438 — Taş ocakları ve taş
 439 — Şehir tartıcısı (kantariye)

5- Halk terbiyesi işleri

50 — Mektep kanunları ve umumu:

- 500 — Mektep kanunları

501 — Muallimleri alınması ve dereceleri yetiştirilmesi

502 — Umumî

51 — Mektepler idaresi ve teftişler

510 — Kanunlar ve umumi

511 — İlk mektep idareleri ve mektep müdürleri

512 — Orta mektep idareleri

513 — Mektebe nezaret

514 — Mektep cemiyetleri

52 — Mektep masrafları ve mektebin varidatı:

520 — Kanunlar ve umumî

521 — Mektep memurlarının masrafı, mektep idare amiri

522 — Arazi (mektep inşaatı ve bakımı için 332 ye bak)

523 — Tesisat ve demirbaş kıymeti

524 — Temizlik, teshin, tenvir masrafları

525 — Sair mektep masrafları

526 — Kıymeti, borçları, vakıflar emlâk ve akar,

53 — mekteplerin cinsleri:

530 — Umumî

531 — Halk mektepleri

532 — Meslek mektepleri ve ikmal kursları.

533 — Orta ve tali mektepler

534 — Sair mektepler ve tedris müesseseleri

54 — Halkın serbest terbiyesi

540 — Umumî

541 — Kitaphaneler, halk yüksek mektepleri,

542 — Sinemalar (244 de yoksa)

543 — Adaba mugayir şeylerle mücadele

55 — Güzel san'atlar:

550 — Umumî

- 551 — Yüksek mektepler
 552 — Teknik ve san'at öğrenme yerleri
 553 — Tiyatrolar, müzeler, konserle

6- Sıhhat ve muaveneti içtimaiye ve iş dairesi

60 — Sıhhat ve muaveneti içtimaiye kanunları ve idare:

- 600 — Kanunlar
 601 — İdare ve kalem

61 — Sıhhat ve muaveneti içtimaiye işleri:

- 610 — Umumî
 611 — Hususî muavenet teşkilâtları ve müesseseleri
 612 — Vakıflar
 613 — Kaçakların bakılması
 614 — Seyyah ve esirlerin bakılması
 615 — Sair İçtimaî muavenetler

62 — Gençliğe muaveneti içtimaiye:

- 620 — Gençliğe muavenet kanunları ve umumî
 621 — Vasi vesayat işleri
 622 — Muaveneti içtimaiye ile yetiştirme
 623 — Himayei Etfal
 624 — Emzirme ve çocuk yardımları
 625 — Talebe ve mektep mezunlarına muavenet
 626 — Gençlik mahkeme kanunları ve bunlara yardım
 627 — Gençlik muaveneti içtimaiye cemiyetleri, teşkilâtı ve müesseseleri

63 — muaveneti içtimaiye talimatnamesince muaveneti mecburi kılınanlara yardım:

- 630 — Kanunlar ve umumi
- 631 — İçtimaî yardımlar
- 632 — Memurin tekaüdiyesi
- 633 — Küçük yaştakilere muavenet
- 634 — Haftalık yardım
- 635 — Fakirlere yardım (açık gayri muayyen)
- 636 — Fakirlere yardım (Mahdut- Muayyen)
- 637 — Harp malûlleri ve şehit ailelerine yardım.
- 638 — Deliler, sağırklar, körler, sakatlar (müesseselerde olmayanlar)

64 — Sıhhat işleri:

- 640 — Umumî, memurlar, doktorlar
- 641 — Ebeler
- 642 — Aşı mahalli
- 643 — Sari hastalıklar, emrazı zühreviye
- 644 — Verem tedavisi
- 645 — Hastalara bakmak, sıhhi işler
- 646 — Muhtelif

65 — Beden terbiyesi ve spor:

- 650 — Beden terbiyesi ve spor

66 — Taavün ve sigorta:

- 660 — Hükümet taavün ve sigorta talimatını ve sair kanunlar
- 661 — Hasta sigortası
- 662 — Kaza sigortası

663 — Tekaüt ve itam sigortası

664 — Memurların sigortası

67 — İş hakları ve iş bulma:

670 — İş dairesinin idare tesisatı, kanunlar ve umumî

671 — İş kanununu, amele murahhasları

672 — İş mukaveleleri

673 — İş himayesi

674 — İş mübadelesi

675 — İş bulumu

676 — İşsizlere yardım, buhran muaveneti

677 — Mecburî işler

7- Muhasebe dairesi

70 — Kanunlar ve idare:

700 — Muvazene

701 — Hükümet ve sair kanun esasları

702 — Bütçe işi

703 — Kasa (Vezne)

704 — Hesap ve kontrol

705 — Haciz ve icra muamelatı

71 — Mevcut ve borçlar:

710 — Umumî esaslar vekaideler, mevcudun idaresi

711 — Sermaye mevcudu

712 — Borçlar

713 — Hisseli işler

714 — Kefalet dolayisile

72 — Arazi:

720 — Umumî kaideler, kıymetlendirilmesi

721 — Boş arazi

722 — Üstünde inşaat yapılmış arazi ve sigortaları

723 — Arazi hakları

73 — Vakıflar ve Akarlar:

730 — Umumî

731 — Akarlar

732 — Vakıflar (mektep ve muaveneti içtimaiye vakıflarından gayrisi)

74 — Vergiler:

740 — Umumî

741 — Hükümet vergileri ve gümrük

742 — Kaza nahiye ve belediyelerin müsakkafat vergileri

743 — Kaza ve belediyelerin nakliye vergileri 4

744 — Kaza ve belediyelerin istihlâk vergileri

75 — Vilâyet ve Kazaların vergileri:

750 — Umumî

551 — Kaza vergileri

752 — Vilâyet ve kaza vergileri

İtalyan
Vilâyet ve Nahiyeler kanununda
son yapılan tadilât
Vilâyet idarelerinde yapılan ıslahata dair 27 kânunuevvel
928 tarih ve 2962 numaralı kanun

1 - Her vilâyet idaresi, bir (Preside) ile rektörlerden müteşekkil bir rektörlükten mürekkeptir.

Presidelere yardım etmek üzere bir muavin bulunur. Muavin, işten gaybubet ve memnuiyeti halinde presideye vekâlet eder.

3 - Preside ile muavini dahiliye nezaretinin teklifi üzerine kral kararnamesi ile tayin olunur.

4 şubat 915 tarih ve 148 numaralı vilâyet ve nahiyeler kanununda vilâyet encümeni azalığına (Dep.pro.) intihap olunmağa ehliyete ve bu azalıkla kabili telif görülmeyen vazifelere ait hükümler bunlar hakkında da caridir. Ancak devletten maaş alanların intihap edilemeyeceğine ve encümen azalığı ile parlamento azalığının bir zat üzerinde toplanması caiz olamayacağına ait hükümler müstesnadır.

Presideler ile muavinleri dört sene müddetle vazife görürler. Tekrar tayin olunabilirler. Dâhiliye nezaretinin teklifi ile kral kararnamesi ile azlolunabilirler. Kral kararı aleyhine idareten veya hukuken hiç bir hak ve şikâyet makbul değildir.

Preside muavinlik vazifeleri fahridir.

Katiyen istisnai ahvalde ve malî vaziyetin müsaadesine göre dahiliye nezareti, Preside ile muavinine vilâyet bütçesinden tazminat tahsis edebilir,

3 - Rektörler dahiliye nezaretinin teklifi üzerine kral kararnamesi ile tayin olunurlar. Bunlar aslî ve yedek olmak üzere iki kısımdırlar. Aslî rektörlerin adedi nüfusu 700 binden yukarı vilâyetlerde sekiz, 300 binden yukarı vilâyetlerde altı ve diğerlerinde dördtür. İşten memnu bulunacak veya gaybubet edecek rektörlere vekâlet edecek yedeklerin adedi her yerde ikidir. Aslî ve yedek azalar hakkında vilâyet ve nahiyeler kanununun vilâyet azaları hakkında cari olan intihap olunmağa ehliyet hükümleri ile bir zat üzerinde toplanması caiz bulunmayan hususlara müteallik hükümleri tatbik olunur. Yalnız intihap listelerine kayıt için matlup olan şeraitten müstesnadırlar.

Bunlar hakkında mezkûr kanunun 248 inci; maddesinin 1 numaralı bendindeki hüküm tatbik olunur.

Rektörlük dört sene imtidat eder. Tekerrürü caizdir. Bu vazife meccanendir.

4 — Presidelerle muavini ve rektörler vazifeye başlamadan evel vilâyet ve nahiyeler kanununun 150 inci maddesi mucibince valinin önünde yemin ederler*

5 — Rektörler meşru mazereti olmaksızın birbiri ardınca üç içtimada hazır bulunmazlarsa vazifelerinden sukut ederler.

Sukut, alakadarın mazereti tesbit edildikten sonra Dahiliye nezaretinin teklifi üzerine kral kararnamesi ile beyan olunur.

6 — İdarî cihetten veya amme intizamı noktasından mühim sebeplere istinaden Dahiliye nezaretince olunacak teklif üzerine kral kararnamesi ile rektörlük

fesholunarak işbu kanunla preside ile muavinine mevdu vazifeleri ifa etmek üzere fevkalâde bir komiser tayin olunur.

Fesih kararında rektörlüğün ne vakit tekrar tesis olunabileceği tasrih olunacaktır. Her halde bu mühlet bir seneden fazla olamayacaktır.

7 — Preside, vilâyet ve nahiyeler kanunu ile vilâyet encümeni (Dep. pro.) reisi ile bu heyete mevdu olan vazifeleri ifa eder. Preside, muavinine vilâyet idaresine müteallik hususî vazifeler verebilir,

8 — Vilâyet rektörlüğü, vilâyet ve nahiyeler kanunu ile vilâyet umumî meclislerine (Consiglio Provinci ale) mevdu vazifeleri ifa eder.

9 — Vilâyet rektörlüğü içtimaları alenî değildir. Kararlarının muteber olması için en aşağı altı rektörün huzuru şarttır.

10 — Preside ile rektörlük mukarreratı hakkında vilâyet ve nahiyeler kanununun 128 inci maddesi tatbik olunur.

11 — Vilâyet idareleri mukarreratı hakkında vilâyet ve nahiyeler kanunu ile tesbit olunan murakabe ve vesayet hükümleri meridir.

Vilâyet idare cuntasında yapılan Islahata dair 27 kânunuevvel 928 tarih ve 3122 numaralı kanun

1 — Vilâyet idare cuntasının İdarî sahadaki içtimalara riyaset edecek olan Vali veya muavini ile müfettiş vali muavini (viceprefetto ispettore), her sene başında Vali tarafından tayin olunacak bir (con. di

prefettura) azası, defterdar veya muhasebeci, faşist fırkası kâtipliğince tayin olunacak bir faal ye bir yedek azadan mürekkeptir. Bunlar dahiliye nezaretinin teklifi üzerine kral kararnamesi ile tayin olunurlar. Dört sene vazife yaparlar.

Müfettiş vali muavini mevcut olmıyan vilayetlerde, bunun yerine, her sene vali tarafından tayin olunacak (con. di prefettura) meclisinden bir aza ikame olunur. Vali ile maliye defterdarı ayrı ayrı bir (con. di prefettura) azası, idarei hususiye muhasebesinden bir memur, sekizinci dereceden aşağı olmamak üzere defterdarlıktan bir memur ile bir muhasebe memuru ve yedeklerini tefrik eylerler.

Yedekler aslî aza bulunmadığı zaman cunta içtimalarına girerler .

İdarî sahadaki cunta mukarreratının muteber olması için beş azanın huzuru şarttır .

Faşist fırkası tarafından tayin olunacak uzuvlara verilecek huzur madalyası masarifi vilâyet bütçesinden tesviye olunur.

2 — Vilâyet idare cuntasına şunları iştirâk edemezler:

a — Vilâyet Presideleri ile muavin ve rektörleri.

b — Podestalar, nahiye konsoltası azaları.

c — Vilayet ve nahiyeler ile hayır müesseselerinden ücret, maaş alanlar ile bunların muhasipleri.

d — Jüri listesine dahil olamayacaklar.

3 — Faşist fırkası kâtipliğince tayin olunacak vilayet idare cuntası uzuvları, birbiri ardınca mazeretsiz üç içtimada bulunmazlar vazifeden sukut ederler. Sukut kararı alakadarlar istima olunduktan sonra cunta reisinin teklifi üzerine cuntaca ita olunur.

4 — Vilâyet idare cuntasının kazai sahadaki içtimaları vali veya muavininin riyaseti altında her sene başında vali tarafından tayin olunacak iki (con. di prefettura) azası ile maliye defterdarından ve Faşist fırkası kâtipliğince tayin olunacak azadan mürekkeptir.

Faal azaların gaybubet ve işten memnuiyeti hallerinde yerlerine yedek azalar geçer.
